UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA" SIBIU
FACULTATEA DE ISTORIE ŞI PATRIMONIU
„NICOLAE LUPU"
CATEDRA DE ISTORIE MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

CONF. UNIV. DR. SORIN RADU

INTRODUCERE ÎN ISTORIA PARTIDELOR ŞI DOCTRINELOR POLITICE DIN ROMÂNIA

NOTE DE CURS

SIBIU 2009

1. PARTID ŞI IDEOLOGIE POLITICĂ – DEFINIREA CONCEPTELOR

1.1. Pluripartidismul şi sistemul democratic

Sistemul democratic modern bazat pe principiul reprezentării, pe separaţia puterilor în stat şi pe domnia legii, nu poate funcţiona fără o precondiţie de fond şi anume **pluralismul politic** şi **pluripartidismul**. Constituirea unei puteri care să garanteze libertatea cetăţenilor presupune existenţa legală şi activitatea unor partide diferite ca orientare şi program, aflate în competiţia pentru putere. Existenţa partidelor politice, a partidismului ca fenomen politic reprezintă un element esenţial al vieţii democratice. Democraţia începe şi există numai o dată cu apariţia şi dezvoltarea partidismului.

Partidele politice sunt organizaţii ce exprimă într-o formă concentrată şi explicită, în planul vieţii publice, valorile, interesele şi opţiunile diferite ale cetăţenilor în privinţa scopurilor şi mijloacelor pe care ar trebui să le urmeze sistemul politic pentru a concilia conflictele şi a asigura libertatea şi ordinea în societate.

Apariţia şi afirmarea partidelor în viaţa politică sunt procese strâns legate de modernizarea societăţii şi de consolidarea sistemului democratic. În societăţile premoderne, conflictele de interese erau soluţionate prin recursul la cutume sau la constrângere fizică, situaţii în care componenta militară a puterii era decisivă pentru impunerea unui anumit curs al societăţii. Relaţiile de putere se manifestau prin dominaţie (militară, economică sau administrativă) şi subordonarea necondiţionată, prin raporturi de forţă şi control între guvernanţi şi guvernaţi. În schimb, societăţile moderne născute în urma mişcărilor de emancipare politică şi civică, sunt societăţi în care libertatea individuală, demnitatea persoanei şi drepturile omului au devenit valori şi norme recunoscute, ce impun o soluţionare nonviolentă a conflictelor de către sistemele politice.

Societăţile moderne sunt profund diferenţiate şi divizate, generând interese şi grupuri sociale cu opţiuni variate în privinţa chestiunilor majore şi a politicilor publice pe care ar trebui să le sprijine sistemul politic.

Această structură diferenţiată şi latent conflictuală a societăţilor produce în mod firesc, în condiţiile libertăţii de asociere şi de exprimare, asocierea indivizilor în funcţie de afinităţile şi opţiunile lor politice. Astfel, diversitatea de interese, idei şi aşteptări din plan social se traduce în **pluralismul orientărilor şi al opţiunilor** din plan politic. O dată cu apariţia partidelor, diversitatea de interese sociale a dobândit o expresie organizată şi coerentă, iar mecanismul electoral a fost investit cu semnificaţia de arbitraj legitim şi decisiv, recunoscut de toţi participanţii la procesul politic.

Pluripartidismul reprezintă astfel o expresie elocventă a libertăţii politice, manifestată prin existenţa în societate a mai multor partide, cu orientări şi programe diferite, care susţin politici şi strategii alternative. De aceea, sistemele democratice garantează dreptul de asociere al cetăţenilor, dreptul legal al acestora de a forma partide politice sau organizaţii civice, prin intermediul cărora să-şi promoveze interesele şi aspiraţiile.

Limitarea sau anularea dreptului de asociere politică sau interzicerea partidelor concurente reprezintă trăsături ale regimurilor nedemocratice (autoritare, dictatoriale sau totalitare). Acestea se caracterizează prin existența unui **partid unic**, care funcționează ca **partid stat**, în absența unei oferte politice alternative, astfel că toate instituțiile puterii de stat sunt ocupate de reprezentanții acestui partid unic.

De aceea, partidele politice, indispensabile în democrațiile moderne, reprezintă actorii politici majori, organizațiile specifice ale scenei politice, întrucât prin intermediul lor se exprimă diversitatea de interese şi sunt promovate opțiuni şi politici menite să orienteze dezvoltarea societății într-o anumită direcție. Partidele politice constituie condiția *sine qua non* a democrației.

Indiscutabil, partidele au o bază socială şi istorică, fiind legate de procesele de modernizare şi de evoluțiile politice dintr-o țară sau alta. Ele îndeplinesc o serie de funcții importante în viața politică, dintre care cea mai semnificativă este cea de agregare şi exprimare a intereselor. Asocierea liberă a cetățenilor în partide (sau manifestarea simpatiei şi a sprijinului pentru unele dintre ele în alegeri) contribuie la concentrarea opțiunilor politice ale populației şi la formularea lor în documente programatice şi doctrinare. Pe baza valorilor şi a credințelor pe care le promovează, un partid îşi elaborează un program politic şi economic pe care-l prezintă populației şi pe care încearcă să-l impună în competiția electorală cu alte partide.

De asemenea, exercitarea puterii în statele democratice este mijlocită de partide şi de elitele lor, de cadrele selectate şi propuse pentru diverse funcții din instituțiile publice şi administrative. Partidele sunt implicate în toate verigile procesului politic: competiții electorale, selectarea candidaților, elaborarea programelor, dezbateri parlamentare, numirea guvernelor şi a demnitarilor, formularea politicilor publice şi luarea deciziilor guvernamentale, controversele referitoare la problemele majore şi exprimarea pozițiilor în spațiul mediatic.

1.2. Partidul politic. Definirea conceptului

Noțiunea de partid derivă din latinescul ***pars – partis*** şi desemnează într-o accepție semantică o grupare de oameni constituită în mod voluntar, animați de aceleaşi idei, concepții, interese, scopuri care acționează în comun în baza unui program, în vederea realizării acestora. Sociologic, şi nu numai, este o evidență că fenomenul partizan se defineşte în primul rând ca un fenomen social.

Teoriile sociale şi politice au abordat existența şi activitatea partidelor politice din perspective multiple, încercând să le definească sub raport social şi istoric, ideologic şi cultural, organizațional şi instituțional. Combinând aceste perspective, analiştii acestui fenomen au ajuns la unele definiții şi vederi comune, ce sunt împărtăşite de majoritatea cercetătorilor, cu unele diferențe de metodă sau de viziune. Dintre contribuțiile de referință, devenite clasice în literatura de specialitate dedicată partidelor, le menționăm pe cele aparținând lui Max Weber, Maurice Duverger, Raymond Aron, R. Michels, Daniel Seiler, Jean Blondel, Stein Rokkan, Giovanni Sartori, Arend Lijphart.

Astfel, în accepțiunea generală, un **partid politic** se defineşte ca o organizație al cărei obiectiv este de a cuceri şi exercita puterea în societate, distingându-se de alte organizații care urmăresc doar să influențeze puterea fără a încerca să o exercite. Într-o altă definiție, **partidul politic** este o organizație

relativ durabilă formată din persoane care împărtăşesc aceeaşi concepţie ideologică, subscriu la un set comun de valori şi acţionează pentru cucerirea puterii, pentru aplicarea programului propriu prin politici interne şi externe.

Max Weber considera partidul politic „o asociaţie de oameni liberi, voluntar constituită, necesară societăţii, cu un anumit program, cu obiective ideale sau materiale". După cum se observă, în definiţia sa, Max Weber pune accentul pe aportul instituţional, organizatoric şi pe program şi mai puţin pe dimensiunea culturală sau socială.

O definiţie cuprinzătoare a partidului politic o dă Sigmund Neumann: „Partidul politic este organizaţia închegată a forţelor active ale societăţii, preocupate de controlul asupra puterii guvernamentale […]. El reprezintă acea verigă mare care leagă forţele sociale şi ideologiile de instituţiile guvernamentale oficiale şi le angajează în activitatea politică într-un cadru mai larg al comunităţii politice".

Obiectivul fundamental al activităţii fiecărui partid politic îl constituie problema puterii, sub toate ipostazele sale, ale deţinerii şi exercitării ei, a controlului, influenţării sau a cuceririi ei. De aceea, într-un stat democratic lupta pentru putere este o luptă între partide, între doctrinele şi programele promovate de acestea.

În acest sens, Raymond Aron definea partidele ca „grupări voluntare mai mult sau mai puţin organizate, care pretind, în numele unei anume concepţii despre interesul comun şi despre societate, asumarea, singure sau în coaliţie, a funcţiilor de guvernare".

Analiza de conţinut a diverselor definiţii date partidelor politice pune în evidenţă trei elemente: (1) partidul politic este o asociaţie de tip liber – voluntar, (2) având drept liant un proiect politic (ideologie, doctrină, credinţă, opinie, idei sau vederi politice, (3) în numele căruia acţionează pentru a o exercita nemijlocit.

În unele situaţii, frontiera dintre partide şi alte organizaţii nu este netă deoarece există forme intermediare şi încercări de a le transforma în partide. Orice partid prezintă obiectivele sale ca fiind expresia intereselor unei anumite părţi a comunităţii şi, totodată, a intereselor generale ale societăţii, iar programul său exprimă o anumită filozofie politică (liberală, conservatoare, social-democrată). Spre deosebire de un **grup de presiune,** un partid se remarcă prin organizarea sa formală (statut, program, organisme de conducere) şi prin obiectivul său social de a lua în stăpânire „maşina de guvernare" a societăţii prin mecanismul electoral.

Într-un sistem democratic, partidele îndeplinesc o serie de funcţii esenţiale, pe care teoreticienii le-au sistematizat în moduri variate. Dintre aceste funcţii, cele mai importante sunt următoarele:

- elaborează doctrine şi programe politice pe care le propun populaţiei în vederea aplicării;
- mobilizează cetăţenii în competiţia politică, acţionând ca factori de orientare a opţiunilor şi a voturilor;
- recrutează membrii elitei politice pe plan local şi naţional;
- îşi asumă responsabilitatea guvernării societăţii în cazul obţinerii victoriei în alegeri;
- articulează interesele populaţiei şi le convertesc în politici publice;
- în cazul în care guvernează, partidele au rolul de a rezolva conflictele sociale şi politice, de a asigura echilibrul societăţii, prin raţionalizarea unui minim de consens social şi naţional.

Partidele sunt grupări politice durabile, capabile să reziste mai mult de un ciclu electoral, interesate de obținerea puterii, obiectiv pentru care își elaborează un program, recrutează cadre și își plasează candidații în alegeri pentru diverse funcții publice. Scopul lor fundamental, obținerea puterii prin intermediul alegerilor competitive, le determină și conținutul acțiunilor organizatorice, ideologice și politice dintre alegeri.

* * *

În sistemul democratic este vital ca **opoziția** să fie considerată un factor instituțional, cu rolul de a exprima în mod organizat critica de ansamblu, dar și punctuală, a programului de guvernare și a acțiunilor guvernului.

Opoziția constituie, prin esența sa, o alternativă politică la majoritatea parlamentară, dar între cele două emisfere ale spațiului politic pot exista și este bine să existe momente de colaborare, proceduri de negociere și de rezolvare a compromisului politic, pentru a se ajunge la un consens minimal în privința unor probleme majore de interes social și național.

Pe drept cuvânt, opoziția a fost și este considerată o parte esențială a ansamblului procesului politic, în calitate de *altera pars (partea adversă)* a puterii sau a guvernului.

Partidele politice sunt în zilele noastre principalele organe de reprezentare politică.

1.3. Geneza partidelor

Problema genezei partidelor politice a fost abordată în numeroase rânduri, constituind unul dintre subiectele predilecte în teoria partidelor, iar soluțiile care i s-au dat au fost la fel de diverse.

Suveranitatea și reprezentarea, parlamentele sau adunările și partidele au fost probleme dezbătute încă din zorii politicii. Partidele, luate ca simple asocieri de interese care aspirau să împărtășească beneficiile puterii, având uneori și o coloratură ideologică, au existat din toate timpurile, începând cu **Albaştrii** și cu **Verzii** din Bizanț, cu **Ghelfii** și **Ghibelinii** din Italia medievală, cu **capetele rotunde** și **cavalerii** sau așa-numiții **wighs** și **tories** din Anglia secolelor XVII-XVIII, ori cu **bonetele** și **pălăriile** din Suedia veacului al XVIII-lea. Ele erau însă diferite atât cantitativ, cât și calitativ, de partidele din secolul al XIX-lea, ca și de partidele de masă moderne din sistemele parlamentare contemporane.

Apariția partidului în forma sa modernă, ca instrument legitim al activității politice, datează abia de la începutul secolului al XIX-lea, o dată cu acceptarea în sfera politicului a principiului reprezentării personale. Marea Britanie, S.U.A. și Franța au evoluat din punct de vedere politic, fiecare pe calea ei, de la teoria „guvernului bun", căruia toți cetățenii erau obligați să-i acorde tot sprijinul, până la înființarea unuia sau mai multor partide politice care intră în competiție pentru putere, utilizând modalitățile de opoziție legitime.

În Anglia secolului al XVIII-lea coabitau două curente de opinie în favoarea partidului și implicit a opoziției. Politicienii **whigs** și **tories** se reuneau în cluburile lor, făceau și desfăceau alianțe și camarile, organizând chiar acțiuni de sprijinire a unor candidați în alegeri. Chiar și aceia care dezaprobau ideea guvernării exercitate de partide, își dădeau seama că aceste formațiuni constituiau o pavăză împotriva tiraniei. Pe măsură ce i se atribuia opoziției o mai mare pondere, începea să fie recunoscută necesitatea

existenței unor canale de exprimare pentru opoziția politică. Opoziția bazată pe principii a început să fie privită drept expresia legitimă a unor puncte de vedere divergente şi drept suport al libertății.

În 1775, filozoful E. Burke definea partidul drept „un grup de oameni uniți laolaltă pentru ca, prin strădanii comune, să promoveze interesul național în conformitate cu anumite principii asupra cărora ei au căzut de acord". În acest moment, în Anglia, partidul de opoziție **whig** exista deja, ca un grup unit pe bază de clientelă politică, prietenie, relații şi principii. Tradiția i-a determinat să-şi păstreze denumirea de **whigs**, atribuită în mod teoretic acelor persoane care sprijiniseră dinastia de la 1688.

Chiar dacă politica de partid exista în Anglia încă din secolul al XVII-lea, partidele politice parlamentare organizate în mod formal s-au constituit în „opoziție" spre finele veacului al XVIII-lea. În ceea ce-i priveşte pe **whigs**, ei au fost cei dintâi care şi-au organizat un partid parlamentar, unindu-se spre a acționa în Camera Comunelor, dar avându-şi sediul şi formele organizatorice în afara acesteia, pretutindeni în țară; în jurul anului 1780, fusese deja asigurată o organizare rudimentară a reprezentanților şi a finanțelor partidului.

Trăsătura esențială a sistemului politic englez în această primă perioadă era aceea că **whigs** şi **tories** alcătuiau formațiuni ce corespundeau mai cu seamă caracteristicilor individuale ale membrilor lor şi, mai puțin reprezentării formale a unor interese determinate. Ambele partide acceptau cadrul constituțional şi reglementările religioase în cadrul cărora îşi desfăşurau activitatea şi amândouă respingeau cu indignare ideea că nu le-ar fi cei mai buni slujitori. Cele două „partide" dezvoltându-se ca „opoziție" față de „guvern", s-a înrădăcinat astfel tendința de instaurare a unui sistem bipartid. În vreme ce unul dintre aceste partide se afla la guvernare, celălalt i se opunea, însă acum o făcea într-o manieră loială şi constructivă. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, opoziția era considerată un instrument constituțional legitim şi o garanție a stabilității guvernului englez.

În secolul al XIX-lea, partidele politice constituiau organe de avangardă sub raportul reprezentării economice şi sociale. **Grupurile de presiune, de interese economice şi cele profesionale** nu erau pe atunci îndeajuns de articulate pentru a dovedi suficientă înrâurire în afara facțiunilor pe care aveau pretenția că le reprezintă şi nici autoritate înăuntrul lor.

În legătură cu originea partidelor, sociologul Maurice Duverger a propus o distincție între **partidele de origine parlamentară** şi cele cu **origini extraparlamentare**. În condițiile unui regim constituțional şi parlamentar, membrii forului legislativ s-au grupat în funcție de opțiuni, interese şi convingeri, astfel că au rezultat grupuri parlamentare diferite ca orientare. În acelaşi timp, pe măsură ce drepturile electorale şi politice au fost extinse (ca în cazul Angliei şi Franței), parlamentarii aveau nevoie de forme organizate de sprijin, fapt ce determină apariția unor „comitete electorale" care să susțină campaniile candidaților. Aceste comitete reprezintă nuclee în jurul cărora se vor coagula viitoarele partide, cu structuri organizatorice vectorizate ideologic şi politic.

Față de aceste partide ce se nasc din jocul parlamentar şi electoral, celelalte partide, cu origine extraparlamentară, au apărut în jurul unor organizații sau grupări formate în afara parlamentului, cu rădăcini în spațiul societății civile (sindicate, grupări religioase, asociații țărăneşti, industriale sau patronale etc.). În acest fel au apărut partidele de orientare agrariană, cele muncitoreşti şi social-democrate, partidele democrat-creştine, iar ulterior partidele radicale şi extremiste, de stânga sau de dreapta, comuniste sau fasciste.

1.4. Tipuri de partide

Partidele se diferențiază în funcție de doctrină şi de program, de modul lor de organizare internă şi după tipurile de conflicte pe care le exprimă. Cea mai frecventă clasificare, utilizată în limbajul politic comun, porneşte de la orientarea ideologică a partidelor şi le poziționează pe axa dreapta – stânga: partide de dreapta, de centru-dreapta, de centru, de centru-stânga, de stânga. La acestea se adaugă extrema dreaptă şi extrema stângă.

După opinia lui Maurice Duverger – *Les Partis Politiques* (1951) –, distincția între partide nu rezidă în dimensiunile, în numărul membrilor, ci în structura lor. M. Duverger deosebeşte din acest punct de vedere:

- **partide de cadre**, ce preferă adeziunea unui număr mic de personalități, care organizează şi susțin campaniile electorale în comitete locale; unele dintre ele se sprijină în aceste acțiuni pe sindicate şi asociații ce desemnează candidați pentru alegeri;
- **partide de mase**, ce cuprind un mare număr de aderenți care plătesc cotizații şi au posibilitatea de a promova în funcțiile elective ale organizațiilor de partid.

În afara acestei clasificări, se mai ia în considerare existența **partidului confesional**, care recunoaşte o legătură, mai mult sau mai puțin formală, între principiile şi valorile susținute şi anumite principii religioase. În această categorie intră partidele creştin-democrate din Europa sau partidele fundamentaliste din lumea arabă.

Un tip aparte este **partidul unic** ce exercită singur puterea într-un stat, în condițiile în care se interzice existența altor partide opuse sau se acceptă doar prezența unor partide obediente, lipsite de personalitate proprie. Formula partidului unic a fost adoptată de regimurile totalitare şi de un număr de țări în curs de dezvoltare.

1.5. Ideologie/doctrină politică. Definirea conceptelor

Conform unei definiții de dicționar, **ideologia politică** reprezintă ansamblul de idei, reprezentări, mituri elaborate de mişcările politice, într-o formă mai mult sau mai puțin sistematică, în vederea orientării comportamentului cetățenilor în problemele fundamentale ale dezvoltării societății (modul de guvernare, natura sistemului economic, obiectivele dezvoltării sociale ori valorile morale demne de a fi îmbrățişate etc.). Ideologiile servesc drept punct de plecare pentru elaborarea programelor de acțiune ale partidelor.

Termenul de ideologie a fost creat de către Destutt de Tracy, în 1796, cu intenția de a elabora o ştiință a ideilor, dar destul de repede ideologia a căpătat şi un înțeles peiorativ.

Karl Marx, în *Ideologia germană*, a caracterizat ideologia drept o conştiință falsă întrucât, printr-un efect similar răsturnării imaginii într-un aparat fotografic, ea dă o descriere eronată, iluzorie, despre situația şi rolul clasei ce domină la un moment dat în societate. Ideologia, ca interpretare deformată a realității sociale, reprezintă doar un aspect al problemei, celălalt aspect relevat de Marx constă în necesitatea resimțită de orice forță politică de a elabora propria sa imagine despre lume şi rolul ei social.

Filozoful Karl Mannheim, în *Ideologie şi Utopie* (1929), consideră că ideologia este un element constant al societății, iar T. Parsons conferă ideologiei o funcție de integrare socială. Daniel Bell, în *Sfârşitul ideologiei* (1960), a susținut că abordările pragmatice ale lumii politice constituie astăzi o alternativă la formularea de ideologii. Opinia lui D. Bell a fost infirmată de viața politică contemporană care este caracterizată prin intensificarea confruntărilor ideologice. În sfârşit, Destutt de Tracy remarca că ideologia este o perpetuă fugă înainte provocată de imperfecțiunea prezentului şi insatisfacțiile generate de acesta.

În 1955, Raymond Aron, în lucrarea *Opiul intelectualității*, pune în mod tranşant problema renunțării la ideologie, lansând teza „sfârşitului erei ideologice". Caracterizând ideologia marxistă drept opiu pentru intelectualitate, în numele progresului contemporan şi al obiectivității ştiințifice, Aron cerea renunțarea la ideologie.

Rolul conferit şi jucat de ideologie în societate a fost şi este în mare măsură determinat de natura regimului politic aflat la putere. În societățile dictatoriale, totalitariste, de genul celor fasciste sau comuniste, ideologiile au fost folosite în scopul legitimării regimurilor politice, aflate la putere, în politizarea, în îndoctrinarea ştiinței şi învățământului, a gândirii şi a conştiinței umane, a societății în ansamblul ei. În aceste regimuri, ideologia celor aflați la putere devine ideologia unică şi oficială, transformându-se într-un important instrument de dominație, persuasiune şi manipulare politică.

În schimb, alta este situația şi rolul ideologiei în societățile democratice. Prin principiile şi valorile pe care sunt constituite şi funcționează, societățile democratice impun ca o componentă de bază pluripartidismul şi pluralismul politic şi ideologic. În aceste comunități vom întâlni o mare diversitate de forme de organizare politică şi emitenți ideologici, cu obiective şi scopuri politice multiple şi diverse. Problema puterii va constitui şi în aceste societăți principalul obiectiv al exprimării şi acțiunii ideologiilor politice.

Doctrina politică (lat. *doctrina* – învățătură) reprezintă un sistem închegat de principii care interpretează în mod coerent realitatea politică şi recomandă o modalitate de acțiune în funcție de anumite opțiuni ideologice şi scopuri. Doctrina politică oferă elementele necesare pentru rezolvarea problemelor fundamentale privind organizarea politică a societății, raporturile dintre politic şi economic, sistemul valorilor care trebuie să guverneze evoluția societății. Virgil Madgearu, în *Doctrina țărănistă* (1923), arăta că „elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două: o concepție asupra situației sociale sau/şi asupra evoluției sociale şi un ideal social".

În limba română, termenul de „doctrine" este mai adesea preferat celui de „ideologii", căruia i se atribuie o conotație exclusiv negativă datorată carierei pe care termenul a făcut-o în cadrul „materialismului ştiințific" şi al propagandei comuniste. De fapt, ideologia este mai generală decât o doctrină, fiind un mod universalist de a interpreta realitatea, din care derivă interpretarea realității politice.

Din această perspectivă, se consideră că există doar trei ideologii politice fundamentale – conservatorismul, socialismul şi liberalismul, restul fiind derivate şi combinate teoretice sau istorice ale lor. Aşa fiind, ideologiile majore au rădăcini în curente filosofice care par la prima vedere a avea puțin în comun cu realitatea politică, dar de care sunt în realitate indisolubil legate, înainte de a adera la nişte

politici propriu-zise, să fii părtaş la o anumită concepţie despre om şi despre societatea omenească, despre natura omului şi despre capacitatea lui cognitivă.

1.4.1 Clasificări şi sistematizări ale doctrinelor politice

Prima şi cea mai comună încercare de a sistematiza orientările politice este cea de a le dispune pe **axa tradiţională stânga-dreapta**. Pornind de la aşezarea mai curând conjuncturală a conservatorilor francezi în Adunarea Naţională Constituantă din 1789, stânga şi dreapta au făcut carieră ca moduri de gândire care şi-au schimbat sensul de la o perioadă istorică la alta, dar şi-au păstrat un sens în ciuda creşterii complexităţii societăţii, a pluralismului cultural şi a revoluţiei informaţiei. Deseori acest sens este schematic, chiar caricatural, dar este suficient de eficient ca reprezentare socială pentru a servi la identificarea şi autoidentificarea unui număr considerabil de persoane.

Distincţia dintre stânga şi dreapta datează chiar dinainte de apariţia capitalismului, dar sensul ei a evoluat de la o epocă la alta, de la cea mai generală – reformatori/conservatori – la cea modernă – capitalişti/anticapitalişti – şi, în sfârşit, la cea contemporană, unde elementele materiale şi cele post-materiale se combină într-o distincţie mai complexă.

Stânga şi dreapta au traversat perioade de recul istoric, dreapta după prăbuşirea totalitarismului nazist, stânga după căderea Zidului Berlinului, când s-a considerat de către unii autori că totalitarismul sovietic a compromis şi stânga necomunistă. În realitate, astăzi putem remarca un reviriment al unei stângi remaniate europene, atracţia lor rămânând bazată pe aceleaşi valori tradiţionale de stânga.

În ultimele decenii, au apărut diverse voci care au afirmat că vechea dihotomie dreapta/stânga a devenit irelevantă în societatea contemporană, datorită apariţiei unor noi factori politici, economici şi culturali. Astfel, în anii ’60 şi ’70, **Sartre** a fost unul dintre numele proeminente care au afirmat că dreapta şi stânga şi-au pierdut relevanţa de odinioară, datorită faptului că lumea sfârşitului de secol XX are un profil total diferit faţă de cea în care s-a născut polaritatea stânga/dreapta. Lui Sartre i s-au adăugat toţi cei care au scris despre „criza” sau „sfârşitul” ideologiilor, precum şi cei care au afirmat că vechea distincţie a devenit inoperantă în condiţiile societăţii contemporane, în care marile corporaţii internaţionale alături de grupurile de presiune au ajuns să exercite o influenţă tot mai mare asupra vieţii politice.

O opinie asemănătoare o întâlnim şi în spaţiu românesc în eseurile lui Horia Roman Patapievici. Într-un articol pe această temă, *Dreapta sau stânga*, eseistul notează: „Până la urmă, azi, decesul binomului dreapta/stânga este consecinţa morţii relative a ideologiilor şi, în mod decisiv, rezultatul revenirii majorităţii statelor europene la ideile liberalismului democratic. Astăzi, ceea ce eventual am mai putea numi dreapta şi stânga desemnează două atitudini care diferă numai prin accent, în cadrul unei atitudini filozofice care admite atât valoarea de neînlocuit a individualismului, cât şi virtuţile epistemologice ale capitalismului”.

Unul dintre cei mai importanţi filozofi politici contemporani, Norberto Bobbio, într-o lucrare devenită clasică – *Dreapta şi stânga* (1999 în traducere) – susţine că vechea distincţie dreapta/stânga nu şi-a pierdut cu nimic din importanţă astăzi. Termenii „dreapta” şi „stânga”, afirmă Bobbio, continuă să fie elemente esenţiale ale vocabularului nostru politic, în pofida acelor argumente venite din diferite

tabere care contestă acest lucru. El porneşte de la premisa potrivit căreia „dreapta" şi „stânga" nu sunt concepte absolute, ci noțiuni relative. Ele nu reprezintă noțiuni substanțiale sau ontologice, ci depind de topologia fiecărui spațiu politic; nu eşti de stânga sau de dreapta aşa cum se întâmplă să fii, de exemplu, catolic, ortodox sau evreu. Cu alte cuvinte, dreapta şi stânga sunt concepte „spațiale", care semnifică lucruri diverse în diferite situații istorice. Mai mult chiar, uneori stânga şi dreapta ajung să comunice în timp sau să se influențeze reciproc în mod imprevizibil.

În viziunea lui Bobbio, singurul mod de a reafirma validitatea vechii distincții dreapta/stânga este de a regândi criteriile aflate la baza ei. Pentru Bobbio, nici raportul față de religie, nici cel față de tradiție nu poate reprezenta un criteriu suficient pentru a reformula vechea dihotomie stânga/dreapta. Unicul criteriu valid este atitudinea față de principiul egalității, modul diferit în care percepem şi ne raportăm la ceea ce (credem că) ne face egali sau inegali. În linii mari (şi cu riscul de a simplifica), se poate afirma că stânga este egalitară, în timp ce dreapta este inegalitară.

1.6. Sisteme partidiste

Sistemul partidist are în vedere modul de structurare, de funcționare a partidelor politice în cadrul vieții politice dintr-o societate. El se referă cu precădere la numărul partidelor politice care există într-o societate şi prin a căror participare se derulează, se realizează viața politică din cadrul acesteia. Noțiunea de sistem partidist a fost folosită pentru prima oară în perioada interbelică.

Sistemele partidiste se pot structura şi evalua în modul următor:

1. Monopartidiste – care constau în fundamentarea activității şi vieții politice din societate pe existența şi funcționalitatea unui singur partid politic. Prin esența sa, sistemul monopartidist este fondator şi generator de regimuri nedemocratice, dictatoriale.

2. Sisteme bipartidiste – se întemeiază pe existența şi funcționalitatea a două partide politice. El se întâlneşte de regulă în perioada de dezvoltare şi maturizare a sistemelor partidiste. În multe cazuri, bipartidismul a constituit fundamentul pe care s-a născut şi dezvoltat pluripartidismul.

3. Sisteme pluripartidiste – au apărut în perioada imediat următoare primului război mondial şi sunt legate în principal de impunerea şi generalizarea sufragiului universal. Acest fenomen politic a adus în planul vieții politice multiple şi diverse grupuri şi segmente sociale şi-au creat propriile partide politice.

1.7. Apariția şi evoluția conceptului de partid politic în România

Geneza partidelor politice în Principatele Române este foarte apropiată de cea britanică şi continentală şi destul de sincronă. Atât în Moldova cât şi în Țara Românească primele încercări de structurare a unor grupări distincte ideologic s-au înregistrat în cadrul primelor adunări reprezentative (Adunarea Extraordinară Electivă şi Obişnuita Obştească Adunare) încă la începutul secolului al XIX-lea, mai precis după semnarea Tratatului de la Adrianopol (1829). Funcția acestor adunări era aceea de a limita puterea domnitorului.

Partidele politice, alcătuite după criteriile moderne, au apărut în România după adoptarea Constituției de la 1866. Cei mai importanți teoreticieni care au avut preocupări de definire a conceptului

de partid, sau care au analizat geneza partidelor politice în România au fost: A.D. Xenopol, C. Rădulescu-Motru, M. Eminescu, P.P. Carp, D. Drăghicescu, P.P. Negulescu, Traian Brăileanu şi Mihail Manoilescu.

A.D. Xenopol, în lucrarea *Istoria partidelor politice în România* (1910), **defineşte partidul drept totalizarea intereselor individuale comune unui grup, mai mult sau mai puţin restrâns.** Partidele politice, arată Xenopol, se alcătuiesc nu numai din reprezentarea acestor interese individuale, totalizate în interese de clasă. „Pe din sus şi pe din jos ele primesc adaosuri de elemente străine care le întăresc organismul. Adeseori în stratul lor conducător se văd oameni streini de aceste interese şi se întâlnesc minţi şi inimi superioare care iau apărarea unor interese ce nu sunt ale lor, ba cari le sunt chiar potrivnice". De asemenea, într-un partid pătrund indivizi atraşi de „perspectiva funcţiilor statului şi a altor foloase ce pot fi împărţite de guvern partizanilor săi".

A.D. Xenopol era de părere că nu toate curentele din viaţa unui popor dau naştere la partide politice. „Pentru ca înmănuncherile de cugete să dee fiinţă unor asemenea partide, se cere numaidecât ca ideile să se coboare din sfera intelectuală către aceea a voinţei şi să devină îmbolditoare de fapte; căci politica se mişcă pe pârtia puterei în conducerea oamenilor şi, deci, nu poate fi gândită fără îmbinarea ei cu mijlocul de a realiza puterea adecă fapte".

Xenopol considera că nu poate fi vorba despre existenţa unor partide politice la români înainte de constituirea lor în state, dar că procesul de constituire într-o formă rudimentară „porneşte din vremuri anterioare descălecării, şi anume întâiu în ţerile de peste munţi şi după aceea şi în cele din valea Dunărei". Temelia pe care s-au închegat mai târziu partidele politice era formată din cele două clase ale poporului: „noblețea" (boierii) şi „poporul de jos" (ţăranii).

Constituirea partidelor politice în forme moderne a fost precedată de câteva etape:

1. constituirea **partidelor personale** – alcătuite din grupările de boieri care sprijineau un anumit pretendent la tron;

2. întemeierea **partidului antigrecesc** – în epoca fanariotă, ca reacţie împotriva elementului grecesc;

3. apariţia **partidului antiaustriac** – închegat ca urmare a reacţiei boierilor faţă de ocupaţia austriacă a Olteniei şi Bucovinei în sec. al XVIII-lea;

4. constituirea **partidului antirusesc** – drept reacţie la ocupaţia rusească a principatelor din perioada 1768-1774.

Concluzia lui Xenopol era aceea că aceste etape au premers constituirea a ceea ce el numeşte **partidul naţional**, alcătuit din „tagma boierimei româneşti, deşteptată în interesul ei de clasă". Ulterior, la începutul secolului al XIX-lea, în preajma revoluţiei lui Tudor Vladimirescu, sub influenţa ideilor franceze, s-a născut o viaţă politică mult mai intensă. „De acum înainte începe, propriu vorbind, **istoria partidelor politice în România**".

Pătrunderea în principate a ideilor revoluţiei franceze a dus la o dezbinare a **partidului naţional** în două tabere care vor da naştere la cele două partide sau **tarafuri**, cunoscute mai târziu sub denumirea de **partid conservator** şi **partid liberal**.

Termenul de „conservator" a fost întrebuinţat pentru prima dată în ziua de 1 februarie 1823 de către vornicul Mihail Sturza, pentru a desemna cu el tendinţele de păstrare a vechii stări de lucruri de către

marea boierime a Moldovei, nemulțumită de proiectul de Constituție din 1822 elaborat de cărvunari (carbonari). Xenopol vede în aceşti „novatori" germenii mişcării liberale, reformiste, din principatele române. Partidul **novatorilor, parveniților, cărvunarilor** sau **ciocoilor,** cum au mai fost ei denumiți, ia naştere pentru prima dată în Moldova şi este alcătuit, în opinia lui Xenopol, din acei boieri care aveau alte idei şi alte interese decât partidul boierilor conservatori (respectul proprietății, libertatea industrială, libertatea muncii şi a comerțului, egalitatea în fața legii ş.a.). Astfel, Xenopol opina că în țara noastră, ca şi în alte părți, deosebirea partidelor s-a făcut pe **baza ideilor** şi nu a persoanelor sau a claselor din care făceau parte. „Nu toți boierii erau conservatori, precum nu toți erau liberali". Propăşirea ideilor liberale nu putea să se facă pe o altă cale în țările române, în condițiile în care nu exista încă o puternică burghezie care să fi devenit focarul ideilor noi.

Revoluția de la 1848, – în opinia istoricului A.D. Xenopol – a determinat închegarea celor două partide. **Partidul liberal** apare la lumină, militând pentru ridicarea clasei țărăneşti. Între liderii liberali, Xenopol enumeră pe frații Golescu, frații Brătianu, N. Bălcescu, C.A. Rosetti, I. Ghica, I. Heliade Rădulescu (în Țara Românească), M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri (în Moldova).

Partidul Conservator a fost şi el apărător al „naționalității române, al dezvoltării ei lăuntrice. Dar de câte ori se iveau idei care căutau să lovească în poziția privilegiată a boierilor, ei căutau alianța cu puterile străine, pe care de altfel le combătuseră. Partidul conservator – conchidea Xenopol – se arăta întotdeauna gata a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă".

Cu toate că A.D. Xenopol foloseşte termenul de **partid liberal** înainte de revoluția de 1848, totuşi, până în 1866, reformiştii revoluționari se numeau pe ei înşişi „democrați", „partid democratic", „partidul patrioților" sau „partidul național".

A.D. Xenopol îşi încheie lucrarea *Istoria partidelor politice în România* cu concluzia că: „Oricum s-ar întoarce şi s-ar răstălmăci faptul, ceva rămâne statornic şi neîndoielnic, anume că partidele politice se alcătuiesc în România pe temelia luptei între cele două mari clase sociale: proprietarii mari şi țărănimea şi că după modul cum se vor grupa ideile şi oamenii ce le împărtăşesc, în jurul intereselor acestor clase, se va îndruma viața partidelor politice la Românii de la Dunăre".

Opiniile lui A.D. Xenopol cu privire la constituirea partidelor politice în România sunt combătute de **C. Rădulescu-Motru**, care, prin articolele publicate în „Noua revistă română" (1911) arăta că n-au existat partide politice înainte de 1866. Teoreticianul conservatorilor scria că nu a existat nici ceea ce numea Xenopol „partid național". Un astfel de partid a putut ființa doar ca tendință sentimentală, „dar niciodată ca organizație politică". Căci n-avea nici conducători, nici program. Membrii lui eventual nu puteau fi decât toți patrioți, toți cei cu oarecare cultură, boieri mici şi mari. Motru definea perioada de dinainte de 1866 drept una de „sentimentalism naționalist", în care partidele politice încă nu ființau.

Într-un articol intitulat *Partidele noastre politice* („Noua revistă română", nr. 4 din 15 februarie 1900), C. Rădulescu-Motru scria că „**nici un partid politic nu se naşte, dacă nu se simte trebuință de el, dacă nu e precedat de anume condițiuni care să-l facă necesar**". Până la jumătatea veacului al XIX-lea, continua el, singura concepție politică românească era „să existăm ca națiune şi ca stat". Abia după ce s-a dobândit o certitudine în această privință, „a început viața noastră politică". Şi ea a început o dată cu viața constituțională, cu adoptarea unei Constituții după model european, care n-a fost rezultatul luptelor diverselor partide politice, „ci partidele politice la noi s-au născut din această Constituție". Ele au luat

numele de liberal şi conservator. Amândouă voiau să asimileze pentru români ideile timpului „în care s-au născut" şi dacă un partid s-a numit liberal, iar altul conservator, diferența dintre ele nu era decât de „temperament" şi nu de principii. Căci în aceleaşi principii s-au născut amândouă şi au intrat în viața publică sub aceleaşi idei. Temperamentul însă a diferit: febril, agitat, neastâmpărat la Brătieni, Goleşti sau Kogălniceanu, liniştit, cumpătat, mai rațional la Catargiu, Mavrogheni sau Florescu. „**Spre acelaşi scop mergeau însă şi spre aceeaşi țintă şi un partid şi celălalt: adaptarea poporului românesc la noua viață ce i se deschisese"**. [subl. ns]

Reabilitând conservatorismul cu intenție, Motru nu era departe de fixarea menirii reale a Partidului Conservator în România: alături de cel liberal, el trebuia să fie un instrument al modernizării țării. Totodată, el fixa momentul naşterii Partidului Conservator, ca fiind concomitent cu acela al naşterii celui liberal, adică după Constituția din 1866.

De asemenea, **Mihai Eminescu** (*Opera politică*) preciza şi el că de un partid „conservator", ca şi de unul „roşu" nu se poate vorbi în România decât după 1859. Până atunci fuseseră idei conservatoare, idei progresiste, idei revoluționare şi oameni care le reprezentaseră mai mult sau mai puțin. Aceste idei au început să se grupeze şi să se disciplineze numai după ce Convenția de la Paris a admis, cel puțin în teorie, ca guvernele să reprezinte majoritatea „țării legale" şi a invitat diferitele idei de a se formula „pentru lupta legală" şi diferitele personalități a se grupa în partide.

P.P. Carp, într-un discurs ținut la 5 decembrie 1897 în fața Senatului, declara şi el: „De la 1866 trebuie să ne diferențiem nu pe aspirațiuni naționale, […] ci pe principii de organizare internă şi numai de la 1866 până azi se poate vorbi de partide liberale şi de partide conservatoare, care şi unele şi altele au originea lor nu în Fanarioții d-lui Urechia, dar în glorioasa generațiune de la 1848, care a fost generațiunea eroică a acestei țări".

Cei trei gânditori români (Rădulescu-Motru, Eminescu, Carp), între altele şi exponenți de seamă ai doctrinei conservatoare, aveau dreptate să susțină că înaintea instaurării unui sistem constituțional n-au fost partide politice în România. Au fost idei politice, ziceau ei, au fost şi grupări politice, adăugăm noi, dar într-adevăr, partide n-au fost. Nici în accepțiunea ce se dă astăzi unui partid politic, nici în cea din secolul trecut. Pentru Eminescu, de pildă, un partid politic era „o grupare a unui oarecare număr de oameni politici făcând parte dintr-o adunare legiuitoare care se conduce de aceleaşi idei şi care caută a obține majoritatea în țară şi în adunare cu programul lor, spre a putea în numele acelei majorități pune în practică teoriile politice". Cu alte cuvinte, pentru a exista un partid politic trebuie să existe o adunare legiuitoare, admițând principiul reprezentativ, majoritatea având dreptul să indice Coroanei pe şefii săi pentru a forma guvernul constituțional.

În opinia lui **Nicolae Filipescu** (1899), „partidele politice nu sunt nişte ficțiuni, ci sunt rezultatul practic al operei timpului"; iar **I.I.C. Brătianu** preciza şi el, în 1905, că: „Partidul Național Liberal nu s-a născut ca o formațiune spontanee şi teoretică, el nu e concepțiunea unor savanți doctrinari […] Nu. Partidul Național Liberal a răsărit ca expresiunea unei nevoi mari şi reale a Statului şi neamului nostru. El s-a făcut rând pe rând organul de execuție al necesităților vitale ale României şi prima nevoie la care a trebuit să răspundă, care pe toate le precedă şi pe toate le rezumă, de la care şi-a luat chiar numele lui de național-liberal, a fost nevoie de a asigura existența națională a românilor".

D. Drăghicescu, – teoretician de seamă al liberalismului – într-o lucrare de referință, *Partide politice şi clase sociale* (1922), susținea că partidele politice sunt reprezentante ale națiunii întregi, ale tuturor claselor. Conştiința politică a claselor, puterea lor de inițiativă, disciplina şi solidaritatea lor, orizontul lor cultural şi concepțiile de care sunt capabile să le aibă sunt valori politice esențiale, care trec de la clasă la partidul politic corespunzător şi determină valoarea acestuia. Valoarea politică a claselor, continua acesta, este ceea ce determină valoarea politică a partidelor.

D. Drăghicescu nu este preocupat în principal să găsească o definiție a partidului politic, ci, mai degrabă, încearcă să stabilească conexiunea dintre acesta şi clasele sociale. Astfel, Drăghicescu afirmă că partidele politice au variat din punct de vedere al compoziției sociale: „… până azi, nici un partid politic propriu-zis n-a fost compus exclusiv numai din oamenii unei clase, nici chiar cu majorități din anume clasă. În fond, ceea ce le deosebea, nu era clasa de unde se recrutau partizanii, ci anume afinități morale şi de doctrină, anume atitudini față de evoluție şi de progres, era într-un cuvânt, sentimentul democratic şi liberal, sau antidemocratic şi antiliberal, care stăpânea pe conducători şi mijlocia partizanilor. În ce priveşte originea acestor partizani, ei veneau indiferent din toate clasele".

Două ar fi obiectivele pentru viitor ale partidelor politice, în opinia lui D. Drăghicescu:

1. să pregătească reforma industrială în sensul evoluției economice;
2. printr-o acțiune legislativă, dublată de o acțiune de educație şi propagandă în rândul muncitorilor, să stimuleze spiritul de asociație şi de cooperație sindicală şi să contribuie prin toate mijloacele la disciplinarea acțiunii lor în cadrul asociațiilor şi sindicatelor profesionale.

Sociologul **Dimitrie Gusti**, într-o conferință susținută în cadrul Institutului Social Român, în decembrie 1922, intitulată *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*, arată că într-un regim constituțional partidele politice joacă un rol foarte important. Gusti defineşte partidul politic drept „**o asociație liberă de cetățeni, uniți în mod permanent prin interese şi idei comune, de caracter general, asociație ce urmăreşte, în plină lumină publică, a ajunge la puterea de a guverna pentru realizarea unui ideal etic social".**

Un partid politic nu este ceva compact şi omogen. El este compact pentru că este o grupă în plină schimbare şi primenire prin intrările membrilor noi şi plecările unor membri vechi; **un partid politic este un proces social şi nu o stare socială**. Dar dacă un partid politic nu este o grupă compactă, el nu este nici o grupă omogenă, pentru că este alcătuită din diferite grupări şi grupulețe, cercuri şi cerculețe, care pot fi concentric coordonate, pot avea forțe centrifuge, dar şi centripete, formând, îndeobşte, o dreaptă, o stângă şi un centru.

Definitoriu pentru partidele politice este programul. Acesta trebuie să cuprindă „un mic sistem sociologic şi etic". orice program de partid, susține Gusti, îmbrățişează, într-o măsură mai mică sau mai mare, următoarele puncte:

1. O analiză explicativă şi o critică a societății, aşa cum este ea într-un moment dat;
2. O formulare a necesităților actuale şi a posibilităților de transformare a societăților de astăzi în unele mai bune;
3. Mijloacele mai nimerite pentru realizarea acestor necesități şi tactica necesară pentru a întrebuința la momentul oportun aceste mijloace;

4. O doctrină, care oricât de imperfectă, să dea ideea unei societăți perfecte, deci oricât de fragmentar, să cuprindă un ideal social; căci în definitiv la aceasta se reduc toate stăruințele şi toate construcțiile de program politic de partid: a indica idealul social de realizat, adică spiritul directiv ce inspiră toate soluțiile particulare ale nevoilor statului.

În funcție de metoda de concepție a programelor, Dimitrie Gusti distinge două tipuri de partide: **partide de program integral** şi **partide de acțiune imediată** sau, cu alte cuvinte, **partide principiale** şi **partide oportuniste**. Ambele au un scop comun: cucerirea puterii politice prin luptă. Esențial este, – continuă Gusti – că partidul de program urmăreşte guvernarea ca mijloc pentru a realiza programul său, în timp ce partidul politic oportunist urmăreşte guvernul cu singurul scop, de a guverna.

Concluzia sociologului Dimitrie Gusti este aceea că partidul politic formează una dintre cele mai sugestive şi interesante personalități colective, fiind o unitate socială originală, cu gândire proprie şi voință unitară. Constituțiile democratice adoptate în Europa, şi nu numai, după primul război mondial ridică partidul politic, dintr-un simplu instrument de realizare tehnică a alegerilor, la rangul de factor legitim al vieții publice. De fapt, partidul politic are misiunea să dea cuprins, sens şi colorit formelor constituționale. El are chemarea socială să mijlocească transformarea profundă a stărilor sociale şi să provoace crearea instituțiilor noi în sensul evoluției ascendente către un ideal social şi etic. În sfârşit, partidul politic trebuie să fie un pedagog al națiunii şi să devină una dintre cele mai importante instituții sociale pentru educația politică şi socială a individului ca cetățean, trezind interesul fiecăruia pentru problemele sociale şi politice ale timpului şi conştiința răspunderii. Prin partidul politic cetățenii sunt chemați a participa la realizarea de fapt a principiului suveranității naționale.

Cel mai important teoretician şi analist al partidelor politice a fost, fără îndoială, **P.P. Negulescu.** Lucrarea acestuia, *Partidele politice* (1926), prezintă o valoare deosebită, în principal datorită fericitei îmbinări a perspectivei teoretice cu analizele istorice sau politice semnificative dintr-o țară sau alta, cu regimuri politice diferite – dar conturând o tipologie distinctă sub aspectul problematicii urmărite –, ca şi argumentarea unei teze pe deplin confirmată şi de experiența ulterioară a omenirii: între despotisme şi dictaturi mai vechi sau mai noi, cauza partidelor politice – oricât de criticate au fost şi sunt acestea – este singura care merită a fi apărată, ele constituind garanția oricărui regim constituțional, a statului de drept, capabil să asigure progresul necontenit al omenirii.

După P.P. Negulescu, în teorie cel puțin, „*partidele politice iau naştere prin gruparea cetățenilor în organizări politice diferite, după ideile lor cu privire la direcția pe care trebuie s-o urmeze dezvoltarea statului respectiv şi la mijloacele cele mai potrivite de a uşura şi grăbi acea dezvoltare. În practică, mai sunt şi alte motive care pot să împingă pe cetățeni înspre un partid sau altul. […] Gruparea cetățenilor în partide este un fenomen social. […] La temelia oricărei grupări politice stă hotărârea conştientă a fiecăruia din membrii săi de a urma în viața publică o anumită direcție, de a tinde adică la realizarea unui anumit scop, pe anumite căi*”.

În strânsă legătură cu aceste teze, P.P. Negulescu pune problema modului în care trebuie să fie structurate partidele pentru a conduce la o bună funcționare a regimului parlamentar într-un stat constituțional. Spre a răspunde documentat şi convingător la această întrebare de mare actualitate pentru România Întregită, autorul realizează o adevărată sistematizare a principalelor partide politice, aşa cum s-

au constituit ele istoriceşte, pentru a urmări concomitent felul în care şi-au dovedit sau nu eficienţa şi viabilitatea. Astfel, P.P. Negulescu distinge următoarele tipuri de partide:

1. **partide confesionale** – prin care înţelegea grupările cetăţenilor în organizări politice diferite, după credinţele lor religioase;

2. **partide regionale** – acestea reprezintă interesele locale ale diferitelor regiuni ale unui stat unitar sau ale diferitelor părţi ale unui teritoriu naţional neajuns încă la unificare;

3. **partide naţionale** – apar în veacul al XIX-lea, când a început să se afirme în viaţa politică principiul naţionalităţilor. Acestea apar îndeosebi în statele în care, ca Austro-Ungaria, naţionalităţile asuprite, fără drepturi egale, au constituit partide naţionale ca un instrument de luptă împotriva asupritorilor. Aşadar, partidele naţionale nu sunt partide politice propriu-zise, ci organe de protest contra structurii statelor în care iau naştere, cu tendinţa manifestă de a ajunge prin luptă la independenţa naţiunilor pe care le reprezintă;

4. **partide de clasă** – urmăresc scopuri incompatibile cu interesele generale ale statelor. Aceste partide trăiesc din exploatarea antagonismelor ce presupun ele că există între diferitele părţi ale popoarelor respective şi principalul lor mijloc de acţiune e **lupta de clasă**, prin aceasta înţelegând aţâţarea, fie în mod public şi pe căi legale, fie în mod ascuns şi pe căi revoluţionare, a clasei pe care o reprezintă împotriva tuturor celorlalte. În această categorie intră partidele socialiste şi partidele ţărăneşti.

Argumentele de natură sociologică, economică, istorică îl conduc pe Negulescu la concluzia, susţinută şi de analiza configuraţiei principalelor partide politice din perioada imediat următoare primului război mondial – inclusiv în ţara noastră –, că numai partidele mari şi puternice, expresii ale solidarităţii întregii naţiuni – ai căror membri concură cu toţii la realizarea progresului social –, pot asigura stabilitatea politică atât de necesară muncii productive într-un stat constituţional modern. Scopul acestor partide este, în esenţă, acelaşi – progresul şi fericirea tuturor membrilor societăţii; numai mijloacele prin care asigură realizarea lor consemnate în programe temeinic fundamentate şi ţinând pasul cu solicitările istorice, le diferenţiază.

Modele ale unor asemenea partide rămân, pentru Negulescu, cele din democraţiile anglo-saxone: Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Ţările cu prea multe partide au cunoscut o istorie politică zbuciumată şi Negulescu se referă în mod deosebit la exemplul oferit de Franţa. Numai calităţile individuale ale cetăţenilor lor au făcut ca asemenea state să poată depăşi grave momente de criză socială şi politică şi le-au menţinut în fruntea progresului.

P.P. Negulescu conchide că partidele politice, spre a putea aspira la guvernare, trebuie să reprezinte interesele întregii naţiuni, în proporţii juste şi legitime, potrivit cu tendinţele solidarităţii sociale, fără a pune în primejdie unitatea teritorială, politică şi socială a statelor.

O remarcabilă lucrare care analizează conceptul de partid politic este *Politica* (1928), aparţinând lui **Traian Brăileanu**. În ansamblu, *Politica* este prima carte românească de ştiinţa politicii şi, totodată, o scriere remarcabilă a gândirii politice. Contribuţia esenţială a lui Traian Brăileanu la dezvoltarea ştiinţei politice constă în argumentarea autonomiei relative a sistemului politic derivată din independenţa sa funcţională şi acţională, ca entitate distinctă într-o societate. Sistemul politic impune direcţiile de organizare şi dezvoltare a societăţii, însă modul cum fiinţează , capacitatea de intervenţie, gradul de

aplicabilitate a programului său depind, în ultimă instanță, de structurile sociale, de condițiile culturale şi istorice ale societății.

În analiza partidului politic, Brăileanu pleacă de la definiția lui Gusti, pe care o consideră adecvată pentru partidul politic al democrațiilor moderne. El crede că fiecare formă politică are partidele ei caracteristice. Partidul politic ar trebui definit astfel: „**Orice asociație de cetățeni năzuind a acapara puterea politică (prin orice mijloace şi pe orice căi) este partid politic**". Aşadar, problema generală a partidelor politice trebuie pusă altfel, adică plecând de la diferențierea între clasa politică şi mulțime. Analiza partidului politic cuprinde chestiunea luptei politice.

Toate deosebirile între cetățeni, toate inegalitățile şi opozițiile pot produce partide politice, pot împinge la lupte politice interne pentru acapararea puterii. Mijloacele de a menține echilibrul sunt forța şi persuasiunea. Partidul politic caută să organizeze forța împotriva forței şi să distrugă ideologia înlocuind-o cu o altă ideologie.

Diferențierea mulțimii după profesie, religie, tradiție sunt elemente în organizarea partidelor şi de luptă electorală. Formula politică se adaptează intereselor categoriei mulțimii căreia i se adresează partidul sau intereselor celor mai accentuate într-un anume moment dat ale celui mai mare număr de alegători.

Din perspectiva doctrinarilor potrivnici democrației parlamentare sunt interesante opiniile lui **Mihail Manoilescu**. Susținător al ideilor neoliberale la începutul anilor '20, trecut prin câteva partide, devenit filocarlist şi apoi membru al Camarilei, acesta îmbrățişează după 1931 ideea mussoliniană a corporatismului. Ideile sale au fost expuse în două lucrări devenite de referință pentru adversarii democrației: *Secolul corporatismului* (1936), *Partidul unic* (1942), traduse în câteva limbi de circulație internațională.

Manoilescu critică pluripartidismul; el consideră că partidele sunt organisme perimate care şi-au încheiat cariera în ziua în care s-au realizat în toate țările votul universal şi libertățile cetățeneşti depline. Rolurile social, economic şi politic în viața unui stat, într-adevăr modern, nu le pot îndeplini decât corporațiile. De aceea, viitorul este numai al corporațiilor şi al statului corporatist.

În statul organizat corporativ nu e admisibilă preeminența unui partid oarecare. Un anumit partid poate activa „numai când reprezintă o ideologie profundă, susceptibilă a cuceri toate ramurile vieții naționale şi să-şi mențină mult timp cucerirea. Nu poate fi vorba decât de un asemenea partid care are să-şi spună cuvântul în stat deasupra cadrelor corporative şi cu asentimentul lor".

De la antidemocratismul parlamentar clădit pe ideile corporatiste, la propunerea creării partidului unic nu era decât un pas. Manoilescu susține că „**partidul unic este o instituție contemporană care e caracterizată în toate țările printr-o aceeaşi concepțiune de stat**… În toate aceste regimuri statul ia asupră-şi de a întruchipa un ideal politic şi social şi de a conduce națiunea într-un mod activ şi conştient către realizarea acestui ideal". Partidul unic n-are numai o etică nouă; el are, de asemenea, o **tehnică** nouă în organizarea sa. Conducerea, ierarhia, disciplina sunt totdeodată diferite de ceea ce sunt ele în partidele politice ale regimului liberal. Prima originalitate a partidului unic e şeful său. Conducătorul şi partidul sunt două realități complementare. „Noile partide – susține Manoilescu – sunt miliții civile. Membrii lor sunt soldați. Toți îşi aliniază picioarele, iau poziții de «drepți» şi îşi salută cu salutul roman

superiorul politic în serviciul cerut **politiceşte**, pentru un ideal politic". În sfârşit: „Dreptul exclusiv la activitate politică îl vom numi în chip brutal monopolul partidului unic".

* * *

Partidele politice în formă modernă au apărut în România la mijlocul secolului al XIX-lea, ca expresie a modernizării societății şi a diversificării opțiunilor politice. Ca şi în celelalte state europene, partidele politice din România s-au constituit după un îndelungat proces de acumulări şi de experiențe pe calea construirii unui stat modern, liberal, deschis spre democrație. De la început, partidele politice au fost organizate după modelul clasic al Occidentului european, de unde viața politică românească îşi trăsese în mare parte formele şi cu care căuta să meargă în concordanță. Şi la noi partidele politice moderne vor fi consecința logică a rolului crescând al consultărilor electorale şi vor răspunde unor necesități funcționale.

Bibliografie

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, traducere de Ion Dur şi Mircea Ivănescu, Humanitas, Bucureşti, 1994.

Ball, Terence, Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Polirom, Iaşi, 2000.

Bobbio, Norberto, *Dreapta şi stânga. Rațiuni şi semnificații ale unei diferențieri politice*, traducere de Mihaela Şchiopu, Humanitas, Bucureşti, 1999.

Brăileanu, Traian, *Politica*, Ediția a II-a, Editura Albatros, Bucureşti, 2003.

Bucur, Ioan Micu, *Partidele politice*, Agenția Națională de Presă Rompress, Bucureşti, 1993.

Châtelet, François, Pisier, Évelyne, *Concepțiile politice ale secolului XX*, traducere de Mircea Boari şi Cristian Preda, Humanitas, Bucureşti, 1994.

de Waele, Jean Michel, *Partide politice şi democrație în Europa Centrală*, Humanitas, Bucureşti, 2003.

Drăghicescu, D., *Partide politice şi clase sociale*, Tipografia Reforma Socială, Bucureşti, 1922.

Fulga, Gheorghe, *Societăți şi sisteme politice contemporane. Doctrine & realități*, Editura Economică, Bucureşti, 2004.

Gusti, Dimitrie, *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*, în *Doctrinele partidelor politice*, Ediția a II-a, Editura Garamond, Bucureşti [1997], p. 7-39.

Ionescu, Ghiță, de Madariaga, Isabel, *Opoziția. Trecutul şi prezentul unei instituții politice*, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Manoilescu, Mihail, *Secolul corporatismului*, Bucureşti, 1936.

Manoilescu, Mihail, *Partidul unic*, Bucureşti, 1942.

Mungiu-Pippidi, Alina (coordonator), *Doctrine politice. Concepte universale şi realități româneşti*, Polirom, Iaşi, 1998, p. 9-13.

Negulescu, P.P., *Partidele politice*, Ediția I, Bucureşti, 1926; Ediția a II-a, Bucureşti, Editura Garamond, [1994].

Popescu, Corneliu Liviu, *Partidele politice*, Bucureşti, 1993.

Posea, Constantin, *Partidism, pluripartidism, parlamentarism*, Editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2000.

Radu, Alexandru, *Fenomenul partidist*, Editura Printech, Bucureşti, 1999.

Seiler, Daniel, *Partidele politice din Europa*, Institutul European, Iaşi, 1999.

Tămaş, Sergiu, *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

Voicu, Gheorghe, *Pluripartidismul – o teorie a democraţiei*, Editura All, Bucureşti, 1998.

Xenopol, A.D., *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, partea I, *De la origini până la 1848*; partea a II-a, *De la 1848 până la 1866*, Tipografia Albert Baer, Bucureşti, 1910.

2. EVOLUȚIA SISTEMULUI PARTIDIST ÎN PERIOADA DEMOCRAȚIEI PARLAMENTARE (1919-1937)

Reformele socio-politice (agrară şi electorală) au determinat modificări radicale în peisajul vieţii politice româneşti, inclusiv în sistemul partidelor politice. Una din primele urmări a fost restructurarea şi redimensionarea scenei politice. Vechiul sistem de partid antebelic bazat pe două formaţiuni politice cu vocaţie parlamentară (Partidul Conservator şi Partidul Naţional Liberal), a fost înlocuit cu unul multipartid.

Principalele caracteristici ale sistemului partidist din România după primul război mondial au fost:

1. Descompunerea partidelor conservatoare;
2. Consolidarea poziţiilor Partidului Naţional Liberal;
3. Înfiinţarea unor noi partide şi impunerea lor în viaţa politică;
4. Integrarea în cadrul statului român a partidelor care au condus lupta pentru unirea provinciilor istorice cu patria mamă;
5. Întemeiere Partidului Naţional Ţărănesc, care a devenit cel de al doilea mare partid de guvernământ (după Partidul Naţional Liberal);
6. Apariţia şi afirmarea partidelor aparţinând minorităţilor naţionale;
7. Crearea şi impunerea în viaţa politică a unor organizaţii extremiste, de stânga şi de dreapta.

Imediat după Unire asistăm la o pulverizare a vieţii de partid, care se menţine, cu mici excepţii, pe întreaga perioadă interbelică. Un număr considerabil de formaţiuni politice se înregistrează în perioada 1919-1922, adică în etapa care corespunde primelor trei alegeri parlamentare, organizate în baza votului universal.

Chiar dacă facem abstracţie de grupările politice neînsemnate şi de dizidenţele temporare şi vom lua în calcul doar partidele care au participat la alegerile parlamentare, numărul de partide ne apare disproporţionat de mare: 10 în 1919, 11 în 1920, 12 în 1922. Cauzele pulverizării politice, ale disocierii de partid, sunt complexe, unele, desigur, greu sesizabile. Numărul mare de formaţiuni politice din

perioada imediat următoare înfăptuirii României Mari este, într-o oarecare măsură, firesc şi rezidă în însuşi procesul formării statului naţional unitar. Noile provincii unite cu Vechiul Regat au adus, o dată cu zestrea lor materială şi umană, şi o serie de organizaţii politice cu caracter regional care au rezistat, o perioadă de timp, graţie structurii şi viabilităţii lor. Din această categorie de partide amintim, exemplificativ, **Partidul Naţional Român** din Transilvania, **Partidul Democrat al Unirii** din Bucovina, **Partidul Ţărănesc** din Basarabia, precum şi **partidele social-democrate** din aceste provincii. Pe măsură ce s-a desăvârşit unificarea administrativ-politică şi cultural-morală a ţării, formaţiunile politice provinciale au dispărut, treptat, îndeosebi prin fuziunea cu alte partide, în funcţie de afinităţi ideologice şi programatice, de interese conjuncturale, dar mai ales din necesitatea de-a ieşi din regionalism.

Procesul de formare a României Mari a fost însoţit şi de **apariţia pe arena politică a formaţiunilor politice ale minorităţilor naţionale**, fenomen care a contribuit şi el la proliferarea partidelor politice. După 1918, ca urmare a Unirii cu ţara a provinciilor aflate sub stăpânire străină, structura etnică a populaţiei României a suferit modificări. După recensământul din 1930, primul efectuat după Unire, structura etnică a populaţiei se prezenta astfel: 71,9 % români, 7,9 % maghiari, 4,1 % germani, 4 % evrei, 3,2 % ruteni şi ucraineni, 3,2 % ruşi, 2 % bulgari, alte minorităţi înregistrând procente de sub 1 %. În România interbelică cetăţenii români aparţinând naţionalităţilor conlocuitoare s-au bucurat de drepturi egale cu etnicii români, fapt confirmat de legile ţării şi, în primul rând, de Constituţia din 1923. În acest cadru juridic şi instituţional, minorităţile naţionale au avut posibilitatea să-şi organizeze o viaţă culturală şi politică proprie, să-şi constituie formaţiuni politice proprii (**Partidul Maghiar**, **Partidul German din România**, **Partidul Evreiesc**, **Partidul Ţărănesc Ucrainean din Bucovina**, **Partidul Ucrainean din România** ş.a.) sau să participe, din proprie iniţiativă, la activitatea celorlalte partide din spectrul politic românesc.

Schimbările şi deplasările intervenite în structura socială a ţării prin desfiinţarea marii proprietăţi funciare, ca şi lărgirea considerabilă a spaţiului social în care se desfăşura activitatea politică, efect al introducerii votului universal, determină modificări spectaculoase în sistemul partidelor politice. Pe de o parte, dispare Partidul Conservator, până la primul război mondial cel de al doilea mare partid, pe de altă parte apar noi partide cu titulaturi democratice cum au fost: **Partidul Poporului**, **Partidul Ţărănesc**, **Partidul Muncii** ş.a.

Menţinerea şi chiar proliferarea unui mare număr de partide politice în primii ani postbelici au fost favorizate şi de reglementările electorale din 1918-1919, în baza cărora s-au organizat primele trei alegeri parlamentare. Acestea combinau principii din legislaţia belgiană şi cea elveţiană, au introdus sistemul reprezentării proporţionale, care a favorizat obţinerea unor procente remarcabile de voturi şi mandate şi, deci, supravieţuirea chiar a partidelor mici.

Începând cu a doua jumătate a primului deceniu interbelic survin noi modificări în evoluţia sistemului de partid din România. Fenomenul cel mai caracteristic al acestor ani îl constituie faptul că, spre deosebire de perioada anterioară, când a avut loc o destrămare a vechilor structuri de partid şi o creştere a numărului de formaţiuni politice, se manifestă o tendinţă de polarizare, de reducere relativă a grupărilor politice. Astfel, în 1926 numărul partidelor politice participante la alegerile parlamentare se reduce la 7 faţă de 11 în 1920 şi se menţine relativ la acest nivel până la sfârşitul deceniului. Fenomenul cel mai semnificativ al simplificării vieţii de partid în această etapă şi cu rezonanţa cea mai adâncă în

viața politică îl constituie dispariția partidelor conservatoare. Partidul Conservator, care jucase un rol important în construirea României moderne, s-a dezintegrat o dată cu efectuarea reformei agrare şi adoptare votului universal. Procesul de disoluție interioară a partidelor conservatoare de după război, continuând un proces anterior, este acum mult mai rapid. Dispariția conservatorilor, în chip paradoxal, a simplificat şi complicat, în acelaşi timp, sistemul politic românesc. Simplificarea consistă în faptul că au ieşit două partide de pe o scenă politică suprapopulată, dar lucrurile s-au complicat prin vidul politic pe care l-au lăsat conservatorii, ca partid de alternanță la guvern cu liberalii. Această ultimă consecință îşi va pune amprenta asupra dinamicii sistemului de partid, accelerând procesul asocierilor politice în sensul constituirii unui al doilea mare partid politic, capabil să contrabalanseze Partidul Național Liberal în lupta pentru putere.

Fuziunea grupărilor politice provinciale cu marile partide politice (mai noi sau mai vechi) a fost, aşa cum am mai relevat, principala modalitate care a condus spre o polarizare a vieții de partid, anulând, în parte, pulverizarea politică din primii ani de după primul război mondial. Plin de semnificații este faptul că micile formațiuni politice au fost captate, în principal, dar nu exclusiv, de noile partide şi mişcări care s-au afirmat după război (Partidul Țărănesc, Partidul Poporului, Partidul Național). Explicația rezidă în marea popularitate inițială a acestor formațiuni politice, determinată de programele înnoitoare şi radicale pe care le anunțau, precum şi în disponibilitatea lor pentru fuziuni cu scopul clar de a-şi extinde raza de acțiune la nivelul întregului teritoriu național.

Concomitent cu procesul de asociere politică, preponderent la finele primului deceniu interbelic, a existat şi un proces invers, de disociere politică, soldat cu dizidențe sau înjghebări de noi grupări politice. Fuziunile care se realizaseră în prima parte a primului deceniu interbelic, soldate cu dispariția partidelor mici sau neviabile (regionale îndeosebi), au pregătit terenul pentru o nouă simplificare a vieții de partid şi pentru restabilirea sistemului de guvernare bipartid, afectat de dispariția Partidului Conservator. La capătul unor lungi şi laborioase tratative, desfăşurate pe parcursul mai multor ani, la 10 octombrie 1926 s-a realizat fuziunea între cele două importante partide de opoziție – Partidul Național şi Partidul Țărănesc –, constituindu-se **Partidul Național-Țărănesc**, al doilea mare partid politic de guvernământ al României interbelice. Întemeierea Partidului Național- Țărănesc a marcat, totodată, încheierea etapei de regrupări politice, de simplificare şi limpezire a tabloului politic, a sistemului multipartid. La alegerile parlamentare din 1928 se mai prezentau cu liste proprii doar 7 formațiuni politice, dintre care doar două mai puteau emite pretenții de guvernare.

Este important de subliniat faptul că polarizării vieții politice din primul deceniu interbelic, exprimată prin reducerea considerabilă a numărului partidelor politice, i-a corespuns şi o stabilitate guvernamentală, evidențiată în primul rând de guvernarea liberală 1922-1926. Se poate aprecia că în primul deceniu interbelic s-au creat toate premisele pentru ca România să evolueze pe calea pluralismului politic în cadrul unui sistem parlamentar constituțional.

În cel de al doilea deceniu interbelic, România evoluează, în continuare, în cadrul unui sistem parlamentar-constituțional, dar apar procese şi fenomene noi care indică erodarea treptată a acestuia şi prevestesc prăbuşirea sa. Criza economică, din anii 1929-1933, puternic resimțită în România (ca țară aflată în curs de dezvoltare), a întrerupt rapida dezvoltare din perioada anterioară şi a fost însoțită de marasm economic şi social, de îngrijorare, dezamăgire şi derută a unei părți considerabile a societății

româneşti. În plan politic, aceste fenomene s-au tradus în instabilitatea guvernamentală (9 cabinete, toate național-țărăniste, cu excepția guvernului de „uniune națională" Iorga - Argetoianu) şi în creşterea considerabilă a numărului partidelor politice. Cea de-a doua parte a deceniului (1934-1938), pe fundalul unei continue şi accentuate dezvoltări economice şi al unei stabilități guvernamentale, are ca dominantă o viață politică agitată, determinată, în principal, de confruntarea dintre forțele politice apărătoare ale democrației parlamentare şi cele care se pronunțau pentru regimuri dictatoriale. Alunecarea vieții politice româneşti spre dreapta, deşi are şi cauze de ordin intern, se realizează într-un context internațional european şi sub influența decisivă a unor factori exogeni. Sistemul partidelor politice a înregistrat, ca un sensibil seismograf, mutațiile survenite în plan social economic, dar şi în ansamblul sistemului politic. Procesul pulverizării politice, al fragmentării spectrului politic, cunoaşte în acest deceniu o intensitate şi frecvență fără precedent. Numărul partidelor politice care au fost înregistrate de comisiile electorale, deşi acesta nu este egal cu totalitatea formațiunilor politice, a crescut de la 7 în 1928 la aproximativ 30 în 1937. În preajma ultimelor alegeri parlamentare din România interbelică mai solicitaseră recunoaşterea juridică încă 7 formațiuni, după toate aparențele de orientare naționalist-şovină. Este firesc să ne punem, din nou, întrebarea ce factori au imprimat un asemenea curs dinamicii vieții de partid? În primul rând, se constată o degradare şi o fărâmițare ale marilor partide politice burgheze (**Partidul Național-Țărănesc** şi **Partidul Național Liberal**), care au fost cele mai afectate de convulsii interne. Aceste frământări interne, care au evoluat de la constituirea unor grupări în interiorul partidului respectiv şi până la disidențe şi formarea unor noi partide politice, aveau cauze foarte diverse. Cea mai des invocată, şi pentru faptul că avea o motivație principială, a fost poziția divergentă față de unele probleme majore ale țării, cum ar fi criza dinastică (1926-1930), „restaurația" carlistă (iunie 1930), tendințele dictatoriale ale regelui Carol al II-lea, sistemul politic al țării, atitudinea față de curentele şi organizațiile extremiste etc. Frământări şi disoluții în viața de partid au început să se manifeste cu acuitate în timpul „crizei dinastice" şi mai hotărât după ce s-a pus capăt acesteia prin „restaurația carlistă" din iunie 1930. Animat de tendințe dictatoriale, din chiar momentul urcării sale pe tron, regele Carol a trecut la punerea în aplicare a o serie de acțiuni vizând slăbirea sau dezintegrarea principalelor partide politice de guvernământ. Alimentând ambiții politice, speculând nemulțumiri, făcând promisiuni, regele Carol al II – lea a racolat o serie de personalități politice din cele două mari partide (**Partidul Liberal** şi **Partidul Național-Țărănesc**), stimulându-le tendințele centrifuge. Vom asista, astfel, la disidențele liberale ale lui Jean Th. Florescu (1929), Gheorghe Brătianu (iunie 1930) şi Constantin Argetoianu (decembrie 1930). Aceste disidențe se vor transforma în tor atâtea noi partide politice: **Partidul Național Liberal** (Gheorghe Brătianu), **Partidul Liberal-Democrat** (J. Th. Florescu), **Partidul Agrar** (C. Argetoianu), care vor diviza şi mai mult spectrul politic, facilitând tendințele dictatoriale ale monarhului. Aceste disidențe n-au reuşit, însă, să afecteze prea mult Partidul Liberal.

Acțiunile dezintegratoare carliste au fost îndreptate, deopotrivă, şi împotriva Partidului Național Țărănesc. Acest partid era lipsit de coeziune internă, cele două aripi (naționalii şi țărăniştii) menținându-se ca entități aproape diferite, fapt ce l-a făcut vulnerabil. În 1932, Grigore Iunian, vicepreşedinte al P. N. Ț., părăseşte partidul şi înființează o nouă formațiune politică de tip agrarian – **Partidul Radical Țărănesc**. Acțiunea lui Iunian a fost precedată de alte două sciziuni: gruparea condusă de dr. Nicolae Lupu, care a întemeiat **Partidul Țărănesc** (februarie 1927); gruparea lui Constantin Stere care în 1930

părăsea P. N. Ţ., întemeind în mai 1931 **Partidul Ţărănesc – Democrat**. Regele Carol al II-lea a jucat un rol important şi în alimentarea conflictului apărut între Iuliu Maniu şi Alexandru Vaida - Voevod, soldat cu excluderea celui din urmă din partid. Sciziunea a fost stimulată de rege şi s-a soldat cu crearea unei noi formaţiuni politice – **Frontul Românesc** –, grupare de extremă dreaptă.

Convulsii şi frământări, soldate cu dizidenţe şi sciziuni, s-au înregistrat şi în alte partide politice, dar acţiunea dizolvantă a regelui Carol al II-lea a fost îndreptată cu precădere împotriva celor două mari partide – liberal şi naţional-ţărănesc – pentru că acestea, prin influenţa lor, puteau constitui un obstacol în calea ambiţiilor autoritare.

Într-o altă ordine de idei, contradicţiile, adesea înverşunate, dintre cele două partide de guvernământ (P. N. L. şi P. N. Ţ.), generate de poziţia lor diferită cu privire la aprecierea unor probleme economice şi politice fundamentale şi a luptei pentru putere, au generat , de asemenea, fragilitatea sistemului pluripartid din România anilor ’30.

O cauză importantă a degradării vieţii de partid, inclusiv a exacerbării conflictelor dintre partidele de guvernământ, a constituit-o disputa pentru câştigarea influenţei la palat, pe care Carol al II-lea a speculat-o cu abilitate în favoarea sa. Depăşindu-şi prerogativele conferite de Constituţia din 1923, regele s-a amestecat mai mult în actul guvernării, în numirea şefilor de guvern, eludând uzanţa ca această funcţie să fie încredinţată preşedintelui partidului respectiv etc.

Formaţiunile politice de extrema-dreaptă erau relativ lipsite de importanţă în ani ’20. Diferitele încercări din primii ani ai deceniului de a constitui o mişcare fascistă românească, după modelul aceleia din Italia lui Mussolini, n-au reuşit să atragă mai mult decât o mână de membri. Nici experimentele cu naţional-socialismul nu au avut o soartă mai bună. Până la sfârşitul deceniului, sloganurile lor în legătură cu schimbarea economică şi socială radicală au avut doar un slab ecou, mai ales pentru că economia era relativ stabilă, iar majoritatea populaţiei era încă încrezătoare că democraţia parlamentară va reuşi să rezolve problemele economice şi sociale presante.

La începutul anilor ’20 A. C. Cuza şi N. C. Paulescu au încercat să dea o formă organizată antisemitismului în creştere din universităţi, prin formarea **Uniunii Naţional Creştine**. În 1923, A. C. Cuza şi Corneliu Zelea Codreanu au creat **Liga Apărării Naţional – Creştine**, care şi-a propus în primul rând excluderea evreilor din toate domeniile vieţii economice şi culturale şi educarea tineretului în spirit creştin şi naţionalist. Între cei doi lideri vor apărea însă neînţelegeri determinate de deosebirile fundamentale privind scopul şi mijloacele de luptă ale Ligii. A. C. Cuza concepea Liga nu ca pe un partid, ci ca un focar al unei largi mişcări naţionale, aşezată deasupra partidelor politice şi pleda pentru metode legale de luptă şi pentru o schimbare în conştiinţa populară prin intermediul educaţiei ca mijloc de atingere a scopului. Codreanu dorea cu tot dinadinsul să aibă la dispoziţia sa un partid bine organizat, care să se dedice unei agresive campanii antisemite şi care să fie gata să uzeze de toate mijloacele necesare pentru a-şi atinge scopul. Aceste deosebiri au condus în cele din urmă la o ruptură deschisă între cei doi, Codreanu şi adepţii săi formând propria lor organizaţie **Legiunea Arhanghelului Mihail** în 1927.

Anii ’30 au fost deceniul crizei democraţiei româneşti. Criza economică mondială a exacerbat problemele economice existente şi tensiunile sociale şi a stimulat astfel toate acele forţe care căutau să submineze guvernarea parlamentară. Criza a sporit atracţia antisemitismului în rândurile anumitor

elemente ale societății, care au recurs la aceasta pentru a dobândi sprijin pentru tipurile lor particulare de naționalism. O ascensiune deosebită cunoaşte în această perioadă Legiunea Arhanghelului Mihail care din 1930 şi-a creat o aripă politică militară intitulată „**Garda de Fier**". În acelaşi timp, personalități politice de dreapta, precum Nae Ionescu şi Nichifor Crainic, au promovat un climat de opinie favorabil mişcărilor naționalist-extremiste şi politicii autoritare.

Bibliografie

1. Dogan, Matei, *Analiza statistică a „democrației Parlamentare" din România,* Editura Partidului Social-Democrat, Bucureşti, 1946.
2. Idem, *Despre partide şi jocul electoral. Imitarea democrației*, parea I, în „Alternative", Bucureşti, anul I, nr. 6, 1990.
3. Drăghicescu, Dimitrie, *Partide politice şi clase sociale*, Editura Reforma Socială, Bucureşti, 1922.
4. Ivan, Marcel, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre şi grafice 1919-1932*, Editura Kraft & Drotleff, Sibiu, [1934].
5. Jurca, Nicolae, *Dinamica sistemului partidist din România interbelică (1918-1938). Considerații*, în „Alternative", Bucureşti, anul II, nr. 11-12 (35-36), iunie 1991; nr. 13-14 (37-38), iulie 1991.
6. Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *Viața politică din România 1918-1921. Partidele politice*, Editura Politică, Bucureşti, 1970.
7. Idem, *România după Marea Unire*, vol. II, Partea I (1918-1933), Partea a II-a (1933-1940), Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, 1988.
8. Negulescu, P. P., *Partidele politice*, Bucureşti, 1926; ediția a II-a, Editura Garamond, Bucureşti, [f.a.].
9. Savu, Al. Gh. *Sistemul partidelor politice din România 1919-1940*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.
10. Scurtu, Ioan, Bulei, Ion, *Democrația la români 1866-1938*, Humanitas, Bucureşti, 1990.
11. Ştirban, Marcel, *Din istoria României. 1918-1921. Probleme ale vieții politice, economice şi sociale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987.

3. LIBERALISMUL POLITIC ÎN ROMÂNIA

3.1. Originile liberalismului în Principatele Române

Modul liberal de gândire politică a fost, indiscutabil, legat de luminism. După 1789 – momentul revoluției franceze – în societatea românească apare o tendință politică liberală care, concomitent cu consolidarea noilor forțe productive burgheze şi cu dezvoltarea culturii naționale, se amplifică şi se defineşte clar, identificându-se cu dorințele de schimbare a unor structuri social-economice anacronice. În raport de maturizarea societății, liberalismul coboară din sferele cărturăreşti şi boiereşti, unde îşi are obârşia, spre baza societății, spre păturile largi ale acesteia, spre masele populare cărora le exprimă, pe plan politic, interesele. Un asemenea mod de gândire politică, tocmai pentru că proclamă nu numai libertatea şi egalitatea oamenilor, condamnând privilegiile, ci şi dreptul de afirmare a nemulțumirilor, individual sau organizat, se infiltrează lent dar sigur în societatea românească, în toate păturile şi structurile sociale. Obținând treptat o puternică consistență în cadrul unui proces evolutiv, cuprinzând o întreagă epocă istorică, modul de gândire liberal se transformă într-un autentic curent politic, care-şi pune pecetea asupra unor evenimente cruciale aparținând epocii moderne, inclusiv asupra procesului formării şi organizării statului național român.

Liberalismul politic a găsit un important precursor şi suport în luminism, care a deschis un profund şi îndelungat proces de contact al societății cu știința de carte, de luminare a minților unui număr cât mai mare de indivizi. Introducerea limbii române în biserică, răspândirea învățământului în limba națională şi o oarecare ascensiune culturală – cu toate vicisitudinile regimului fanariot – au constituit condiții preliminare indispensabile pentru receptarea ideilor luministe ale epocii.

O importanță deosebită în direcția promovării ideilor liberale în societatea românească a avut-o **„Constituția" cărvunarilor din 1822**. Ideile inserate în acest aşezământ constituțional sunt legate de întreaga atmosferă în care s-au plămădit şi desfăşurat evenimentele din 1821, de efervescența politică generată de lupta pentru reformarea diferitelor instituții social-economice. „Constituția" cărvunarilor cuprindea 77 de puncte, ea fiind redactată de partizanii lui Ioniță Sandu Sturdza, în timp ce acesta se afla la Constantinopol spre a primi învestitura pentru tronul Moldovei. Rolul cel mai important i-a revenit lui Ion Tăutu.

Cărvunarii sau novatorii erau elemente aparținând boierimii mici şi mijlocii din Moldova. În raport cu boierii mari care plecaseră în exil şi se numeau ei înşişi conservatori, aceşti oameni se manifestau ca liberali. A.D. Xenopol considera că ideile liberale s-au născut într-un asemenea mediu social, deoarece burghezia națională era slab dezvoltată, ea neputând deveni focarul de iradiere a ideilor noi.

Restaurarea domniilor pământene în 1822 a constituit o nouă etapă în procesul de consolidare a liberalismului politic în Principatele Române.

Progresele liberalismului sunt facilitate, printre altele, de consolidarea şcolii naționale, de luminarea unei categorii mai largi de oameni, dar mai ales de contactele tot mai intense cu civilizația şi cultura occidentală prin intermediul unor tineri boieri trimişi la studii, îndeosebi în Franța.

Dacă la începutul afirmării liberalismului, principalul mobil al activității ideilor moderne îl constituia acțiunea pentru schimbarea instituțiilor politice în vederea abolirii modului absolutist de guvernare, treptat survine o mai largă deschidere spre receptarea unor idei de reformă socială. A.D. Xenopol consideră îndreptățit că V. Mălinescu în Moldova şi Dinicu Golescu şi Eufrosin Poteca în Țara

Românească, într-o formă sau alta, marchează o orientare clară în sânul societăţii româneşti în direcţia socială.

Regulamentele Organice au aşezat bazele unei guvernări moderne, contribuind astfel la extinderea efectivă a spiritului liberal în Principatele Române. Cadrul constituţional inaugurat la 1831 şi experimentat cu anumite rezultate pozitive până în 1848, configura un regim politic liberal la vârf, beneficiarii lui fiind o pătură restrânsă de mari boieri, constituiţi într-o aristocraţie care, prin Adunările Obşteşti de la Iaşi şi Bucureşti, exercita un control efectiv al puterii executive. Deşi limitat, acest regim politic, tocmai pentru că se baza pe toleranţa unor opinii divergente şi pe admiterea spiritului critic în raport cu puterea, favoriza prin natura lui difuzarea şi implantarea mai adâncă a liberalismului în toate structurile sociale.

O altă etapă foarte importantă în ceea ce priveşte consolidarea liberalismului politic în Principatele Române a constituit-o **revoluţia de la 1848**. Prin punctele ei programatice, revoluţia tindea să realizeze un regim politic liberal-democrat, în care să fie consacrate o serie de libertăţi individuale şi de grup şi să fie rezolvate unele probleme economice indispensabile , mai ales emanciparea şi împroprietărirea ţărănimii. Între fruntaşii revoluţiei amintim pe: I. Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, fraţii Brătianu, fraţii Golescu, C.A. Rosetti, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu ş.a.

Viaţa politică în Principate în perioada cuprinsă între 1848-1856 este dominată de conservatorism, de o preocupare constantă a autorităţilor de a debarasa societatea de ideile liberale implantate în timpul revoluţiei.

După înăbuşirea revoluţiei, liberalismul s-a refugiat în cercuri politice secrete. El este apanajul mai ales al exilaţilor revoluţionari care, ajunşi în Occident, participă la o serie de activităţi politice şi publicistice, toate acestea aprofundând deprinderile lor liberale.

Unirea Principatelor Române a marcat în viaţa politică românească un moment crucial, anume trecerea de la forma de guvernare „absolutistă” la aceea constituţională, în care puterea se exercita în numele reprezentanţilor aleşi ai naţiunii. O dată acest act major împlinit, înceta şi existenţa „partidei naţionale”, grupările politice refăcându-se în funcţie de doctrina şi interesele social-economice ale aderenţilor lor. Se deschidea din acel moment o nouă epocă în istoria politică a României, aceea a guvernării cu concursul partidelor politice.

Sub domnia lui Cuza, liberalismul parcurge două perioade distincte de afirmare. El se propagă, mai întâi, sub regimul politic al Convenţiei din 1858 care permitea o înflorire a ideilor noi, până la 2 mai 1864, când este urmat de sistemul restrictiv al domniei personale instituită în scopul realizării reformelor. În ultimii ani de domnie ai lui Cuza, liberalismul politic se retrage în cercuri secrete, neputându-se afirma deschis. Obiectivele lui constau nu atât în armonizarea diferitelor tendinţe, cât mai ales în restaurarea regimului politic bazat pe partide politice.

Curentul liberal sub domnia lui Cuza este un tot doar ca tendinţă politică, afirmându-se sub forma unor idei relativ similare în unele probleme fundamentale, dar neomogen din cauza existenţei diferitelor nuanţe sau grupuri diferite. Ceea ce dădea unitate acestor grupări era admiraţia manifestată faţă de modelul occidental de organizare instituţional-politică prin care se lichida guvernarea arbitrară. Fruntaşii liberali, cei mai mulţi tineri boieri formaţi la şcolile şi universităţile apusene, asimilaseră o serie de idei politice de sorginte franceză şi belgiană, pe care încercau să le adapteze la realităţile româneşti.

Cei mai mulți liberali au dezaprobat regimul domniei personale a lui Cuza şi s-au distanțat de el, acționând pentru subminarea lui şi instalarea pe tronul României a unei dinastii străine menită a se constitui, printre altele, şi într-un garant al unui regim constituțional şi liberal.

Răsturnarea lui Cuza a produs o scindare a grupărilor liberale din cauza divergențelor de păreri cu privire la instituțiile politice adoptate în ultimii ani ai domniei acestuia; sunt mai întâi adversarii lui Cuza, **liberalii radicali munteni** în frunte cu I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti; apoi **gruparea moderată** a lui Ion Ghica; în Moldova se afla o parte a liberalilor moderați cunoscuți sub numele de „maişti" şi reuniți în jurul lui M. Kogălniceanu; tot în Moldova, în jurul prof. univ. N. Ionescu s-a constituit un nucleu liberal intitulat **„Fracțiunea liberală şi independentă"**, o grupare politică ce se pronunța pentru republicanism, democratism şi apărarea intereselor economice ale burgheziei naționale în raport cu străinii.

3.2. Constituirea P.N.L. şi evoluția lui până la 1918

Deveniți mai preocupați de necesitatea închegării unei puternice formațiuni politice, la **24 mai 1875**, fruntaşi ai diferitelor grupări liberale, cărora li se adăuga şi disidentul conservator M.C. Epureanu, făceau legământ să acționeze pentru triumful deplin al principiilor liberale în viața politică românească. I.C. Brătianu, M. Kogălniceanu, I. Ghica, G. Vernescu, A.G. Golescu semnau documentele care puneau bazele P.N.L. La 4 iunie 1875, „Alegătorul liber" publica programul acestei puternice formațiuni politice, iar o zi mai târziu „Românul" publica numele celor 25 de membri constituiți în Comitetul coordonator. Între aceştia, regăsim pe D. Berindei, I.C. Brătianu, D. Brătianu, I. Câmpineanu, M.C. Epureanu, N. Fleva, M. Ferechide, I. Ghica, D. Gioni, A.G. Golescu, M. Kogălniceanu, Pache-Protopopescu, C.A. Rosetti, D.A. Sturdza, George Vernescu ş.a.

Preşedinții partidului au fost: I.C. Brătianu (până în 1882-1883 împreună cu C.A. Rosetti şi singur, până în 1891); D. Brătianu (1891-1892), D.A. Sturdza (1892-1909), Ion I.C. Brătianu (1909-1927), Vintilă C. Brătianu (1927-1930), I.G. Duca (1930-1933) şi C.I.C. Brătianu (1934-1947).

Primul program al P.N.L. a fost adoptat o dată cu constituirea coaliției de la Mazar-Paşa (ianuarie-martie 1875). Mai înainte existaseră câteva programe ale liberalilor-radicali (1863; 1867). Programul adoptat la 1875 era, ca mai toate atunci, foarte general. La 8 noiembrie 1892, P.N.L. a adoptat un alt program, în care, pentru prima oară, se cerea „sufragiul universal cu reprezentațiunea proporțională", ideal pe care liberalii tindeau să-l realizeze prin reforme treptate. În problema agrară se prevedea crearea de instituții care să înlesnească cumpărarea de proprietăți particulare şi o îmbunătățire a legii învoielilor. Erau preconizate măsuri pentru ridicarea învățământului, pentru organizarea armatei, dezvoltarea edilitară a țării, protejarea comerțului, industriei, agriculturii, descentralizarea administrativă, inamovibilitatea judecătorească şi stabilitatea funcționarilor publici.

Baza socială a partidului era formată din burghezia industrială şi financiară în primul rând, dar şi din cea comercială şi de funcții. Pe măsura dezvoltării capitaliste a țării, atenția P.N.L. s-a concentrat cu predilecție asupra categoriilor celor mai active ale burgheziei. Aria aderenților P.N.L. cuprindea şi o bună parte a marii boierimi, a marilor proprietari de pământ, de obicei acea parte mai dinamică din punct de vedere economic. De asemenea, în partid erau prezenți şi liber profesionişti, funcționari, avocați,

ingineri, medici, profesori, meseriaşi mici şi mijlocii. Mai cu seamă după 1900, P.N.L. a atras o parte a intelectualității satelor, pe preoți și învățători, prin mişcarea cooperatistă inițiată de Spiru Haret.

P.N.L. avea o **structură internă** asemănătoare partidelor politice liberale europene ale epocii. Era condus de un preşedinte (şef), un Comitet Executiv şi de Adunarea generală a membrilor (ulterior Congresul). Aceasta din urmă era convocată ori de câte ori era nevoie, de obicei pentru a ratifica hotărârile luate, în practică, de şeful partidului, împreună cu Comitetul Executiv. Nucleul organizatoric de bază îl formau cluburile constituite în Bucureşti şi în toate centrele urbane. După Marea Unire de la 1918, partidul s-a adaptat realităților create prin introducerea sufragiului universal, constituindu-şi noi organizații, mai ales în mediul rural, deoarece țărănimea devenise principala masă electorală.

Cu excepția unor momente de criză, în P.N.L. s-a menținut **disciplina organizatorică** atât la nivel central, cât şi local. Deşi au existat grupări disidente şi chiar sciziuni, acestea nu au pus în pericol unitatea partidului sau popularitatea lui.

Dintre partidele României moderne, P.N.L. a avut activitatea politică şi legislativă cea mai bogată, aflându-se, de altfel, şi cel mai mult timp la guvernare. Nucleul P.N.L. l-a constituit gruparea radicală care a început să se organizeze încă din 1861, în jurul lui C.A. Rosetti şi I.C. Brătianu. Ea a jucat un rol important în înlăturarea lui Al. I. Cuza şi aducerea domnitorului străin, iar după 1866 a reuşit să ralieze pe liberalii din jurul lui M. Kogălniceanu (februarie 1868). Cu o slabă influență în Moldova, gruparea liberal-radicală a căutat (din 1867) colaborarea fracționiştilor lui N. Ionescu, făcând pentru aceasta concesii programatice. Deja din 1867, liberalii radicali aveau un comitet politic central cu sediul la Bucureşti (intitulat „Societatea amicilor Constituțiunii"). Un comitet similar se crease şi la Iaşi. În 1868, ei dețineau organizații în toată țara şi continuau să se întărească, mai ales organizatoric, fiind centrul în jurul căruia se va realiza coaliția liberală din 1875 şi având ca fundal atitudinea similară față de guvernul Lascăr Catargiu.

Ion C. Brătianu, sfătuit din umbră de Eugeniu Carada, îşi va asuma sarcina coordonării politicii de modernizare şi de europenizare a României. P.N.L., în timpul celor 12 ani de guvernare, între 1876-1888, va deveni cel mai numeros partid politic al țării. Între anii 1880-1888 mai cu seamă, activitatea guvernului şi a Parlamentului liberal a fost foarte însemnată: a condus țara în Războiul pentru Independență; crearea Băncii Naționale (1880); legea învoielilor agricole (1882); revizuirea Constituției (1884); un tarif vamal protecționist (1886); legea pentru încurajarea industriei naționale (1887). În timpul acestei guvernări, România s-a proclamat Regat (1881) şi s-a alăturat, pe plan extern, Triplei Alianțe (1883).

În fața frecventelor şi din ce în ce mai energicelor manifestări ale Opoziției, dirijată de conservatori, dar şi de fratele său, Dumitru, I.C. Brătianu a demisionat la 20 martie 1888, în mijlocul unor mari frământări politice şi sociale.

În opoziție, P.N.L. şi-a reunificat treptat rândurile, dar, după moarte lui I.C. Brătianu, în 1891, şi efemera şefie a fratelui său, mort şi el în anul următor, conducerea lui D.A. Sturdza nu s-a dovedit suficient de energică. Guvernarea P.N.L. dintre 1895 şi 1899 a fost foarte frământată, înregistrând insuccese atât în politica internă, cât şi în cea externă, ceea ce în bună măsură a determinat pronunțate disensiuni interne. Între ele, aceea cunoscută sub denumirea de a „drapeliştilor" (de la ziarul „Drapelul"),

sub conducerea lui P.S. Aurelian, a fost cea mai puternică, formând chiar un guvern (21 noiembrie 1896 – 26 martie 1897).

Din nou în opoziție după 1899, P.N.L. a profitat de neputința conservatorilor de a scoate țara din criza financiară şi, în februarie 1901, a revenit la guvernare, introducând un regim sever de economii şi impozite, refăcând astfel finanțele statului. În această perioadă liberalii au practicat politica „prin noi înşine", formulă ce va defini esența politicii economice a P.N.L., chiar dacă aplicarea ei nu s-a putut face constant şi eficient, ponderea capitalului străin în țară fiind covârşitoare. P.N.L., mai mult decât Partidul Conservator, a promovat încurajarea muncii şi capitalului românesc.

În 1907, când a preluat puterea, P.N.L. a înăbuşit răscoala țăranilor, în rândul cărora s-au înregistrat câteva mii de morți, şi a căutat soluții care să le atenueze nemulțumirile.

Aripa de stânga a partidului – „liberalii tineri" –, din ce în ce mai activă, puternic întărită după 1899, când unii lideri social-democrați au trecut la liberali, milita activ pentru o schimbare la nivelul conducerii. Sprijinit de Ocultă şi de stânga liberală, I.I.C. Brătianu îl înlocuieşte pe D.A. Sturdza, în decembrie 1909, la conducerea P.N.L.

Din nou în opoziție între anii 1910-1913, P.N.L. îşi pregăteşte un nou program de guvernare, mai radical decât cel de până atunci. În **ianuarie 1911** era dat publicității **un nou program** în care chestiunea agrară era considerată „de căpetenie". Programul anunța intenția de a adapta Constituția „noilor necesități ale societății", prin modificarea legii electorale, „mijlocul cel mai eficace de a solidariza toate forțele națiunii şi de a asigura armonia socială".

În presa partidului se vehicula din ce în ce mai frecvent ideea colegiului unic. La 20 octombrie 1913, această idee a fost proclamată oficial, o dată cu intenția de a fundamenta „dreptul statului de a întrebuința exproprierea în anumite condițiuni, cu dreaptă despăgubire, înlesnindu-se astfel o repartiție a proprietății funciare mai conformă cu interesul general". Revenit la guvernare, în 1914, P.N.L. trece la revizuirea Constituției. În plin proces de desfăşurare, opera de revizuire este oprită de izbucnirea primului război mondial.

Din guvern al reformelor, guvernul I.I.C. Brătianu devine guvernul neutralității şi apoi al participări României la război pentru realizarea idealului de unitate națională. Încă înainte de 1914, conducerea guvernului P.N.L. a început să întrevadă posibilitatea desprinderii României de alianța cu Puterile Centrale. O dată cu izbucnirea războiului, guvernul liberal a impus neutralitatea, în consens cu Partidul Conservator şi Partidul Conservator - Democrat şi cu aproape toți fruntaşii politici ai țării. Treptat, el se leagă din ce în ce mai strâns de puterile Antantei, care făgăduiau sprijinul lor în realizarea unității naționale, prin alipirea Transilvaniei şi Bucovinei la România şi, după îndelungate tratative, semnează intrarea în război alături de acestea, în august 1916.

În condițiile insuccesele militare din toamna lui 1916, guvernul I.I.C. Brătianu s-a lărgit cu reprezentanții Partidului Conservator - Democrat (decembrie 1916). Cele două partide au colaborat şi în aducerea problemei reformelor agrară şi electorală în Parlament şi votarea revizuirii Constituției în iunie 1917. În vara aceluiaşi an, prin marile bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, România a stăvilit ofensiva germană pe frontul de răsărit. Ieşirea Rusiei din război, în octombrie 1917, a silit România să pornească pe drumul păcii separate cu Puterile Centrale. Guvernul Brătianu s-a retras la începutul anului 1918 şi a lăsat loc unei formațiuni ministeriale care a semnat pacea cu Puterile Centrale.

3.3. P.N.L. în primul deceniu interbelic (1918-1928)

P.N.L. era, în esență, exponentul burgheziei industriale şi bancare a cărei putere economică s-a întărit considerabil după primul război mondial. El stăpânea, în fapt, Banca Națională a României şi alte instituții financiare, avea puternice poziții în majoritatea marilor întreprinderi industriale. Preşedintele partidului a continuat să rămână I.I.C. Brătianu, iar dintre fruntaşi se distingeau Vintilă Brătianu, Al. Constantinescu, Gheorghe Mârzescu, dr. C. Anghelescu, I.G. Duca, Ion Th. Florescu. Organul central de presă era „Viitorul".

Acest partid, cu o puternică bază economică, dispunând de un mănunchi de cadre temeinic pregătite, exercitând o influență covârşitoare asupra regelui Ferdinand, a reuşit să se adapteze cu uşurință realităților postbelice, să fie promotorul unității statale şi al reformelor agrară şi electorală. Până la sfârşitul anului 1926 – când este întemeiat Partidul Național Țărănesc –, P.N.L. nu a avut un rival pe măsură, dominând cu autoritate scena politică a României în primul deceniu interbelic. Nu întâmplător perioada 1918-1928 a intrat în istorie sub denumirea de „decada brătienistă".

În primii ani de după război, P.N.L. a lansat un *Manifest-program* în care se pronunța pentru aplicarea reformei agrare şi a celei electorale, descentralizarea administrativă, impozit progresiv pe venit, dezvoltarea învățământului, largi drepturi pentru muncitori (ziua de lucru de 8 ore, minimum de salariu, contracte colective de muncă, ocrotirea muncii femeilor, asigurări sociale), îmbunătățirea situației funcționarilor ş.a. Cetățenii îi priveau însă cu neîncredere pe liberali, deoarece nu puteau uita reticențele lor în realizarea reformelor, precum şi greşelile de guvernare din timpul războiului. Criza de popularitate va fi reflectată în alegerile parlamentare din noiembrie 1919, când, deşi a beneficiat de sprijinul aparatului de stat, n-a obținut decât 103 din cele 568 mandate în Adunarea Deputaților, iar în cele din mai-iunie 1920 doar 16 mandate din 383. Importante categorii sociale cu orientare de stânga, care înainte de război urmaseră P.N.L., s-au îndreptat spre noile partide, în special spre Liga Poporului şi spre Partidul Țărănesc. Atenția electoratului, dornic de ceva nou, s-a îndreptat spre cei care promiteau o nouă politică, un nou curs. Lumea era sătulă de vechile partide şi de vechii politicieni.

Criza prin care trecea P.N.L. îl determină pe un fruntaş liberal să declare, în martie 1920, că: „Trebuie să schimbăm totul: şi obiceiul, şi tactica, şi programele electorale de până acum. Să organizăm partidul cu comitete de acțiune pe sate, pe comune, circumscripții şi județe dacă vrem să mai obținem ceva".

Dificultatea de adaptare la noile realități politice a fost depăşită de P.N.L. începând cu anul 1922, moment în care conducerea acestuia a trecut la refacerea şi înființarea de noi organizații locale şi județene în conformitate cu cerințele votului universal. În acest fel, P.N.L. va deveni cel mai bine organizat dintre partidele politice, fapt ce a permis liberalilor ca la alegerile parlamentare din 1926 să depună candidaturi pe tot cuprinsul țării. De asemenea, acțiunea de reorganizare a partidului a fost dublată de revizuirea în bună parte a ideologiei şi a programului.

În noiembrie 1921, Congresul P.N.L. a adoptat un nou **program politic** care preconiza: elaborarea unei noi Constituții, unificarea administrativă şi legislativă, refacerea şi dezvoltarea economică a țării, stabilizarea financiară, limitarea penetrației capitalului străin în economia României şi

aplicarea doctrinei „prin noi înşine”, înlăturarea abuzurilor comise cu prilejul aplicării reformei agrare, dreptul ţăranilor de a folosi pădurile pentru lemne de foc şi construcţii uşoare, impozit progresiv pe venit, îmbunătăţirea situaţiei clasei muncitoare, dezvoltarea învăţământului, lichidarea analfabetismului, egalitatea în drepturi a tuturor cetăţenilor, indiferent de naţionalitate. În acelaşi timp, P.N.L. se pronunţa pentru „înfrăţirea socială”, declarându-se adversar hotărât al mişcărilor revoluţionare. Revenind la putere în ianuarie 1922, P.N.L. a urmărit constant ridicarea economică şi politică a ţării.

În scopul extinderii organizaţiei la scara întregii ţări, **P.N.L. a fuzionat în ianuarie 1923 cu Partidul Ţărănesc din Basarabia, condus de Ion Inculeţ şi cu Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, prezidat de Ion Nistor**. De asemenea, **a reuşit să atragă în rândurile sale o serie de oameni politici din Transilvania şi Banat**, între care Alexandru Lapedatu, Aurel Cosma şi Avram Imbroane.

În timpul guvernării 1922-1926, premierul Ionel Brătianu a insistat în mod special asupra organizării şi unificării statului naţional român, a principiilor care trebuiau să stea la temelia noii Constituţii a ţării, a necesităţii de a se aplica doctrina economică „prin noi înşine”, a căilor de dezvoltare a regimului democratic, a mijloacelor de apărare a păcii şi integrităţii teritoriale a României. Astfel, P.N.L. a contribuit decisiv la crearea cadrului legal de desfăşurare a vieţii economice şi social-politice a ţării în perioada interbelică prin adoptarea mai multor măsuri, printre care: decretul-lege pentru reforma agrară (decembrie 1918), Constituţia din 1923, legea minelor din 1924, legea pentru unificarea administrativă din 1925, legea electorală din 1926 etc. De asemenea, guvernul liberal a acţionat pentru recunoaşterea actelor de unire din 1918 şi a avut un rol important în consolidarea sistemului de alianţe care s-a aflat la baza politicii externe a României în perioada interbelică.

După o guvernare de patru ani, în martie 1926, P.N.L. s-a retras de la putere; a revenit în iunie 1927, asigurând intrarea în funcţiune a Regenţei. Moartea lui Ion I.C. Brătianu, la 24 noiembrie 1927, a lăsat în conducerea P.N.L. un imens gol. Şef al partidului a fost ales Vintilă Brătianu, care nu era înzestrat cu calităţi politice deosebite. După numai un an, la 3 noiembrie 1928, P.N.L. a trebuit să părăsească puterea.

P.N.L. poate fi definit ca un **partid de cadre**. Mecanismul lui organizatoric se reducea, practic, la un număr restrâns de membri, relativ stabil, care alcătuiau propriu-zis partidul. **Baza socială** a partidului era totuşi diversă, în ea regăsindu-se, alături de burghezia industrială şi financiară şi o parte dintre foştii proprietari de moşii, rămaşi fără partid, în urma dispariţiei Partidului Conservator; aşa-numitele elemente neoburgheze, îmbogăţite în perioada războiului; o parte a burgheziei mijlocii industriale, comerciale, agricole; burghezia satelor, cârciumari, alte categorii asemănătoare; un număr însemnat de intelectuali, dar şi ţărani şi muncitori.

Forţa politică principală a P.N.L. consta nu atât în numărul aderenţilor, cât în elemente ca: vechimea dominaţiei lui în stat, realizările sale istorice, caracterul organizat şi împletit cu interesele monarhiei, ca şi dominaţia pe care o exercita asupra funcţionarilor şi implicit asupra administraţiei ţării.

3.4. P.N.L. în perioada 1929-1938

Dominația liberalilor se încheie la sfârşitul primului deceniu interbelic, când în noiembrie 1928 sunt nevoiți să părăsească puterea în condițiile în care scena politică se afla sensibil schimbată prin apariția P.N.Ț. Cu toate că P.N.L. va mai reveni la putere după 1930, nu va mai avea rolul şi forța din primul deceniu interbelic. Aceasta este consecința unui complex de factori, dar şi urmarea dispariției unor mari lideri ai partidului: I.I.C. Brătianu (1927), V. Brătianu (1930), I.G. Duca (1933).

Intrat în opoziție, Vintilă Brătianu ajutat de I.G. Duca a început o activitate de reorganizare a partidului. În opoziție divergențele latente au ieşit la suprafață, au luat amploare, degenerând în sciziuni. În 1929, **Ion Th. Florescu**, fost ministru de Justiție, a creat gruparea disidentă **„Omul liber”** (din 1931 **Partidul Liberal - Democrat**). Această dizidență, deşi cu un program foarte atrăgător, populist chiar, nu a avut o aderență reală în rândul electoratului. În **iunie 1930**, o masivă grupare, în frunte cu **Gheorghe Brătianu**, a părăsit partidul, întemeind **un nou Partid Național - Liberal**. Această formațiune a fost mai mult decât o disidență politică, a reprezentat în fapt un nou partid. În **decembrie 1932** s-a produs o altă defecțiune prin plecarea lui **Constantin Argetoianu**, care a realizat că veleitățile sale nu vor putea fi realizate în condițiile în care P.N.L. s-a îndepărtat de la putere. C. Argetoianu va crea **„Uniunea Agrară”**, obedientă regelui Carol al II-lea. Toate aceste frământări interne impuneau reorganizarea partidului. O asemenea acțiune era îngreunată de faptul că liderii liberali, care s-au opus cu îndârjire revenirii în țară a lui Carol, vor refuza să recunoască „Restaurația”. Din acest moment, P.N.L. intră într-o perioadă de izolare; favoritul de odinioară al Palatului devine izolat.

După moartea lui Vintilă Brătianu, preşedinte al P.N.L. este ales I.G. Duca, iar funcția de secretar general este ocupată de Gheorghe Tătărescu (decembrie 1930) . Dacă alegerea lui Duca a fost primită bine de opinia publică şi de cadrele tinere, democratice ale partidului, a stârnit nemulțumirea „bătrânilor” liberali (marii industriaşi mai ales). I.G. Duca, care nu a fost niciodată un om bogat, a dus o politică de promovare a elementelor tinere în structurile superioare ale partidului; se afirmă numeroase cadre tinere: Mircea Cancicov, Victor Iamandi, Eugen Titeanu, Radu Portocală, Petre Bejan ş.a.

I.G. Duca, presat de gruparea „tinerilor” liberali, va reuşi să atenueze divergențele cu regele. Pentru a-şi dovedi fidelitatea față de Carol al II-lea, el acceptă ca P.N.L. să sprijine guvernul de „uniune națională” condus de Nicolae Iorga, cu care în iunie 1931 încheie un cartel electoral.

În anii de opoziție 1928-1933, P.N.L. a desfăşurat o intensă campanie împotriva național-țărăniştilor confruntați la guvernare cu grave probleme determinate de efectele crizei economice. Anii de opoziție îi vor ajuta totuşi să-şi refacă capitalul politic, apărând drept „salvatori” în noiembrie 1933 când vor fi chemați la putere.

O primă măsură luată de prim-ministrul I.G. Duca, cunoscut pentru intransigența față de extremisme, a fost scoaterea în afara legii a Gărzii de Fier la 9 decembrie 1933. Răspunsul legionarilor a fost imediat: la 29 decembrie 1933, prim-ministrul I.G. Duca a fost asasinat pe peronul gării din Sinaia.

Moartea lui I.G. Duca a provocat mari convulsii în sânul P.N.L. Apar din nou neînțelegeri între „tinerii” şi „bătrânii” liberali. Erau descoperite atât preşedinția guvernului, cât şi şefia partidului. În mod normal urma ca alegerea preşedintelui partidului să premeargă alegerea premierului. În această situație, Regele Carol al II-lea a găsit un larg câmp de manevră.

Carol nu dorea să-l aibă pe Dinu Brătianu nici în fruntea guvernului şi ca atare nici în fruntea P.N.L., deoarece acesta promova o politică care nu era pe placul său şi al camarilei. Dinu Brătianu

considera că de drept el trebuia să urmeze la şefia partidului reluându-se în acest fel tradiția brătienistă. Dr. C. Angelescu, care a fost numit şef al guvernului, se aştepta, la rândul său, să fie ales şi în funcția de preşedinte al partidului.

Dirijând cu abilitate această situație, prin care urmăreau în fond evitarea contactului cu Brătienii, cercurile Palatului au procedat la instalarea, la 4 ianuarie 1934, a unui guvern liberal procarlist prezidat de Gh. Tătărescu, lider al „tineretului" liberal. În acest fel, Coroana a reuşit să determine o creştere apreciabilă a rolului de arbitru în lupta pentru putere. Regula ca şeful partidului să fie în mod obligatoriu şi şeful guvernului era abolită. Manevra Regelui ar fi trebuit să rupă partidul în două, Carol fiind convins că lui Tătărescu i se va atribui în mod automat şi preşedinția partidului. Dar lucrurile nu au decurs aşa. Înțelegând planul monarhului şi pentru a nu sparge unitatea partidului, liderii P.N.L. s-au străduit să găsească cea mai bună formulă de alegere a unei personalități care să mențină atât omogenitatea partidului, cât şi legătura dintre partid şi guvern. În cele din urmă, **la 4 ianuarie 1934, Dinu Brătianu va fi ales preşedinte al P.N.L.**, tradiția brătienistă fiind reluată după o întrerupere de trei ani. Frământările din cadrul partidului, care existau în formă latentă, se declanşează după această dată. Dinu Brătianu nu avea nici pe departe calitățile de om politic ale fraților săi – Ionel şi Vintilă –; în familie el era considerat ca singurul fără vocație politică, el ocupându-se de industrie, comerț.

Între Gh. Tătărescu (exponent al „tinerilor" liberali) şi Dinu Brătianu (reprezentant al „bătrânilor" liberali) au avut loc puternice fricțiuni şi controverse, care au afectat P.N.L. „Bătrânii" (Constantin I.C. Brătianu, dr. C. Angelescu, C. Alimănişteanu, Al. Al. Lapedatu, C. Xeni, I. Manolescu-Strunga) se bazau pe capitalul privat şi pe Banca Națională, erau pentru menținerea regimului democratic întemeiat pe Constituția din 1923 şi se declarau împotriva tendințelor autoritare ale regelui Carol al II-lea. Pe de altă parte, „tinerii" (Gh. Tătărescu, V.P. Sassu, Petre Bejan, Mircea Cancivoc, Richard Franosovici) s-au integrat tot mai mult în noua grupare a marii burghezii, concentrată în jurul Băncii de Credit; interesele acestei grupări se împleteau strâns cu cele ale regelui care, prin participații crescânde în industrie şi bănci, a devenit unul din pilonii vieții economice. Nu o dată, guvernul Tătărescu a acționat împotriva liniei oficiale a partidului stabilită de „bătrânii liberali", conducându-se după sugestiile primite din partea lui Carol al II-lea.

În timp ce Tătărescu afirma că se bazează pe programul partidului al cărui secretar era, Dinu Brătianu n-a ezitat să facă public declarații potrivit cărora nu înțelegea să-şi angajeze răspunderea pentru unele acte ale guvernului, calificând drept periculoasă hotărârea acestuia de a menține starea de asediu şi cenzura, precum şi intenția de a modifica Constituția.

Gheorghe Tătărescu, sprijinit de rege, a efectuat succesive remanieri prin care au fost introduşi în guvern mai mulți „tineri liberali", mai întâi ca subsecretari de stat şi apoi ca miniştri (Aurelian Bentoiu, Petre Bejan, Mircea Cancicov, Nicolae Caranfil, Radu Irimescu, Victor Iamandi). Pe de altă parte, au părăsit guvernul C. Xeni, Al. Lapedatu, Mircea Djuvara şi alți apropiați ai lui C.I.C. Brătianu.

În cadrul P.N.L. existau şi alte grupări, precum cea intitulată **„Păreri libere"** din care făceau parte Eugen Titeanu, Valer Roman, Aurelian Bentoiu, Mircea Cancicov, Radu Portocală, Haig Aznavorian; membrii acestei grupări erau în majoritate foşti secretari, consilieri, şefi de cabinete ale conducătorilor liberali, deci profesionişti abili, care urmau aproape necondiționat linia politică trasată de rege şi făceau presiuni asupra „bătrânilor". O altă gruparea – **„Gruparea H"** – din care făceau parte

Victor Iamandi, Emil Logonțiu, Petre Bejan, Petre Gheață, se pronunța pentru menținerea regimului democratic, împotriva încercărilor de revizuire a Constituției, era împotriva oricărui compromis cu Mişcarea Legionară; totodată, era categoric ostilă fuziunii cu P.N.L. - Gheorghe Brătianu. Această fuziune era dorită de „bătrânii liberali" în scopul întăririi poziției familiei Brătianu în conducerea partidului şi al creşterii rolului său în viața politică, inclusiv în apărarea regimului democratic, dar strădaniile lor au fost torpilate de Gh. Tătărescu şi Carol al II-lea. Ca orientare doctrinară, **Gruparea H** se situa la stânga neoliberalismului şi se pronunța pentru intervenționismul statului în viața economică. Aceste două grupări vor fi subordonate treptat de către Tătărescu în condițiile în care acesta a avut posibilitatea să-i răsplătească cu funcții în aparatul de stat.

Congresul general al partidului din iulie 1936 a confirmat în funcția de preşedinte pe Dinu Brătianu şi ca secretar general pe Gh. Tătărescu. Congresul a lăsat aparența unei aplanări a conflictului dintre „tinerii liberali" şi „bătrânii liberali".

În noiembrie 1937 când expira mandatul de guvernare, Dinu Brătianu s-a pronunțat pentru trecerea în opoziție. În cele din urmă, Gh. Tătărescu a acceptat un nou mandat, încălcându-se uzanța politică a alternanței guvernamentale. Rezultatul alegerilor parlamentare din decembrie 1937 a fost nefavorabil pentru P.N.L. care a obținut doar 35,92% din totalul voturilor exprimate, insuficiente pentru a primi „prima electorală". În aceste condiții, Gh. Tătărescu era obligat să părăsească puterea.

În aceste momente de cumpănă se realizează fuziunea dintre P.N.L.– Dinu Brătianu şi formațiunea lui Gheorghe Brătianu. P.N.L. a acceptat instaurarea regimului de autoritate monarhică, la 10 februarie 1938. Dizolvat prin Decretul-regal din 30 martie 1938, împreună cu celelalte formațiuni politice, P.N.L. şi-a continuat totuşi activitatea în condiții restrânse ca o importantă forță de opoziție. În aprilie 1938, Dinu Brătianu a decis excluderea din partid a tuturor celor care au acceptat funcții şi demnități din partea regelui, între aceştia aflându-se şi Gh. Tătărescu.

În concluzie, se poate aprecia că în anii '30 unul dintre cele mai mari partide democratice – P.N.L. – era măcinat de grave contradicții interne, devenea tot mai slab şi ca atare incapabil să se opună forțelor dictatoriale. Mai mult, o grupare importantă a acestui partid – şi anume aceea care deținea conducerea guvernului – s-a pus în slujba planurilor autoritare ale regelui, abandonând tot mai mult regimul democratic parlamentar.

3.5. Partidul Național Liberal – Gheorghe Brătianu

Dacă în anii de guvernare P.N.L. şi-a menținut unitatea, în timpul cât a activat în opoziție (1928-1933), divergențele din interior s-au amplificat, unele degenerând în sciziuni.

Convulsiile din cadrul P.N.L. au căpătat noi dimensiuni o dată cu reîntoarcerea în țară a prințului Carol şi proclamarea sa ca rege la 8 iunie 1930. Vintilă Brătianu s-a situat net pe poziții de nerecunoaştere a „Restaurației" sau de contact cu ex-prințul, apărând „Actul de la 4 ianuarie 1926". De asemenea, a refuzat dialogul cu Gheorghe Brătianu care se prezentase într-o audiență de sondaj la Palat şi care a reprezentat, mai mult, o atitudine de simpatie față de Carol.

Gheorghe Brătianu, precum şi o parte din membrii organizațiilor din Muntenia, au reacționat, declarând că ei nu înțeleg să urmeze linia de conduită stabilită de Centru şi au cerut convocarea

congresului general al partidului, spre a lua o hotărâre. Răspunsul lui Vintilă Brătianu va fi însă dur, excluzându-l pe Gheorghe Brătianu din partid.

În acest context, la 15 iunie 1930, Gheorghe Brătianu a întemeiat un nou partid politic care purta acelaşi nume cu partidul matcă. Deşi nu a fost urmat de un număr prea mare de cadre, totuşi Gh. Brătianu a luat cu el un important număr de tineri liberali. Printre personalitățile mai importante se numărau: generalul Arthur Văitoianu, C.C. Giurescu, Atta Constantinescu, Mihai Antonescu, Constantin Banu ş.a. Organul central de presă era „Mişcarea" (15 iunie 1930 – 15 noiembrie 1938).

Existența a două partide liberale a produs confuzie în rândul electoratului, alegătorii neînțelegând existența a două formațiuni politice conduse de membri ai familiei Brătianu.

Noul partid avea aderenți în rândurile burgheziei şi ale unor categorii de intelectuali – mai ales profesori universitari; şi-a constituit organizații în aproape toate județele, cea mai largă aderență având-o în estul țării. Organul suprem de conducere era congresul; toate cadrele erau alese, iar hotărârile se luau cu majoritate de voturi.

La 8 noiembrie 1931, s-a ținut Congresul P.N.L.- Gh. Brătianu. Cu acest prilej a fost adoptat programul partidului. Acesta, deosebit de stufos, aborda într-o sinteză largă toate aspectele economice şi social-politice ale țării de pe poziția unei formațiuni neuzate politic, neimplicate până atunci în viața anterioară a țării. Printre altele, programul se pronunța pentru „înnoirea morală" a țării, instituirea unui regim de economii severe, reglementarea datoriilor agricole prin reeşalonarea lor pe o perioadă de 20 de ani, suspendarea plății datoriei externe, atragerea capitalului străin în economia națională, combaterea extremismului politic, aplicarea întocmai a Constituției din 1923.

Programul adoptat se menținea, în liniile sale generale, în spiritul şi ideologia neoliberalismului, punând accentul pe întărirea şi dezvoltarea națiunii române, prin libertate, democrație şi solidaritate, prin progresul statului român sub regim monarhic constituțional. În fond, se urmărea dezvoltarea structurii capitaliste în spirit modern şi apărarea proprietății private, considerată ca „o funcție socială evolutivă". În aceeaşi ordine de idei, se respingea principiul luptei de clasă, preconizându-se colaborarea tuturor claselor sociale şi solidaritatea lor frățească.

Deşi Gh. Brătianu a pus pe primul plan devotamentul față de regele Carol al II-lea, totuşi el nu a acceptat să devină un instrument al suveranului, iar, treptat, nu numai că s-a detaşat de acesta, dar a şi devenit unul dintre cei mai hotărâți adversari ai camarilei regale şi ai politicii promovate de Carol al II-lea, care urmărea instaurarea unui regim autoritar în România.

Examinând aderența acestei formațiuni politice la corpul electoral, prin prisma rezultatelor obținute în alegerile parlamentare, observăm că în 1931, la prima participare, obține 5,93% din voturi, situându-se pe locul al treilea. Această poziție P.N.L.– Gh. Brătianu şi-o va menține şi în alegerile din 1932 (6,53%), iar în alegerile din 1933 va coborî pe locul al IV-lea cu 4,96% din totalul voturilor exprimate.

În politica externă, Gheorghe Brătianu a adoptat o poziție interesantă. El atrăgea atenția asupra noilor tendințe din viața internațională, caracterizate prin cedarea Franței şi Marii Britanii în fața Germaniei. Gheorghe Brătianu a fost potrivnic încheierii unui pact de asistență mutuală cu U.R.S.S. în condițiile în care Moscova nu recunoştea legitimitatea unirii Basarabiei cu România. El aprecia că guvernul de la Bucureşti trebuia să caute punți de legătură cu Germania, care se arăta dispusă să

garanteze integritatea teritorială a României. De asemenea, Gheorghe Brătianu a criticat cu vehemență amestecul camarilei regale în viața publică a țării şi s-a pronunțat pentru menținerea regimului politic întemeiat pe Constituția din 1923. Acest fapt a nemulțumit pe unii fruntaşi, între care C.C. Giurescu, care se orientau spre colaborarea cu Carol al II-lea, sperând că astfel vor beneficia de o ascensiune politică rapidă.

Poziția anticarlistă, dorința de a răsturna guvernul Tătărescu, l-a determinat pe Gheorghe Brătianu să semneze la 25 noiembrie 1937, împreună cu Iuliu Maniu, Corneliu Zelea Codreanu şi Constantin Argetoianu, pactul de neagresiune electorală.

Alegerile parlamentare din decembrie 1937 au adus liberalilor georgişti numai 3,89% din totalul voturilor exprimate, ceea ce însemna locul al şaselea între formațiunile politice participante. Acest scor electoral marca un recul de popularitate în rândul electoratului comparativ cu rezultatele anterioare.

În contextul complicării vieții politice din țară prin numirea guvernului Goga - Cuza, formațiunea politică condusă de Gheorghe Brătianu îşi va înceta activitatea la 10 ianuarie 1938, fuzionând cu vechiul Partid Național Liberal.

În scurta sa activitate, P.N.L. - Gheorghe Brătianu nu a reuşit să se impună pregnant în viața politică a României.

3.6. Doctrina liberală

Liberalismul nu e un fenomen care s-a născut în țara noastră, ci a fost adoptat într-un mod cât se poate de firesc. El nu a luat naştere în urma unor dezbateri, a unor confruntări teoretice sau a unor elaborări treptate pe teren autohton, ci a fost acceptat ca o soluție necesară, depăşind sfera politică şi socială şi angajând situația Țărilor Româneşti, salvarea ființei naționale. Liberalismul a venit pe valul puternic, irezistibil, al spiritului înnoitor care a însuflețit societatea românească la începutul veacului trecut. Liberalismul a apărut ca o soluție de adoptat în condițiile unei mişcări de emancipare, de autonomie şi de independență, pe care clasa politică românească a inițiat-o în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Principalii teoreticieni ai liberalismului au fost: Ion C. Brătianu, C.A. Rosetti, P.S. Aurelian, Ion I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, I.G. Duca, D. Drăghicescu, Victor Slăvescu, Gheorghe Taşcă, I.N. Angelescu ş.a.

Se poate afirma, că **liberalismul la noi în țară nu a fost o doctrină de clasă** şi în nici un caz nu a fost apanajul burgheziei care ar fi urmărit dărâmarea şi înlocuirea regimului boieresc; accente de acest gen se fac simțite, dar în cadrul unei largi mişcări insurecționale, urmărind în primul rând scopuri naționale.

Principiile clasice ale liberalismului sunt: respectarea tuturor libertăților naturale ale indivizilor, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, proprietatea privată, supremația interesului individual asupra interesului colectiv, antietatismul, libera circulație a mărfurilor şi oamenilor ş.a. Unele dintre aceste principii au fost adaptate la realitățile româneşti, astfel liberalismul românesc va avea câteva particularități: protecționismul comercial, ponderea şi importanța burgheziei financiare în detrimentul celei industriale, intervenționismul protecționist, etatismul şi, în fine, naționalismul.

1. **Ponderea burgheziei financiare în raport cu cea industrială** reprezintă o primă caracteristică a liberalismului românesc, în sensul că numeroşi membri ai conducerii liberale erau legaţi de sistemul financiar-bancar şi în special de Banca Naţională, considerată o întreprindere privată a Brătienilor. De altfel, aproape toate instituţiile financiar-bancare din ţară erau conduse sau aveau în consiliile de administraţie membri liberali (Banca Românească, Banca Viticolă, Creditul Financiar Rural ş.a.).

Faptul că burghezia industrială era slab reprezentată în P.N.L. se datora în principal modului cum s-au dezvoltat relaţiile capitaliste în Principatele Române. Începuturile formării burgheziei române îl reprezintă anul 1829 când, prin Tratatul de la Adrianopole, Principatele Române au ieşit de sub monopolul economic otoman, favorizându-se astfel apariţia noilor relaţii comercial-burgheze şi racordarea acestora la relaţiile comerciale europene. În consecinţă, burghezia română a fost legată de capitalul mobil, financiar, iar perioada scursă de la 1829 până la începutul secolului XX a fost insuficientă pentru a se pune bazele unei industrii reale.

2. **Protecţionismul comercial**. Liberalismul clasic presupune libertatea comerţului. Totuşi, în România, datorită unor realităţi specifice, acest principiu a fost eludat, aplicându-se un protecţionism economic sever. Politica protecţionistă este adoptată după legiferarea Constituţiei din 1866 şi a devenit evidentă în 1886 prin Convenţia comercială semnată cu Austro-Ungaria. Până în 1866 România nu avea nici un fel de tarif vamal, Capitulaţiile Porţii şi apoi convenţiile comerciale semnate cu Austro-Ungaria, Germania şi Anglia permiţând acestor ţări să îşi exporte produsele fără nici un fel de restricţii, pe o piaţă în care produsele naţionale erau foarte slab prezente. În aceste condiţii, burghezia română, lipsită de resursele necesare unei clase politice puternice, apelează la stat pentru a promova o politică mercantilă. Această burghezie tânără a înţeles necesitatea trecerii rapide de la faza capitalismului comercial la un capitalism industrial-naţional, lucru posibil doar printr-o politică mercantilistă, de acumulare, şi de aici necesitatea aplicării protecţionismului. De altfel, protecţionismul a fost aplicat în majoritatea ţărilor din Europa Occidentală la începutul liberalismului şi a precedat faza liberului schimb.

3. **Intervenţionismul şi etatismul**. Protecţionismul comercial nu ar fi dat nici un rezultat dacă nu ar fi fost dublat de o politică intervenţionistă şi etatist protecţionistă. Măsurile de acest fel au marcat toate guvernele liberale şi au fost prezente în toate programele politice ale acestora. Intervenţionismul a avut drept principal scop protejarea industriei naţionale, tot el făcând posibilă crearea unor instituţii ce au contribuit la dezvoltarea economiei naţionale, încurajarea industriei şi a agriculturii şi o mai mare implicare a statului în reglementarea relaţiilor economice, sociale şi controlarea monopolurilor. Această politică a însemnat şi un control al investiţiilor străine în România, liberalii limitând pătrunderea capitalului străin în economia naţională.

Toate aceste măsuri erau luate în scopul de a se încuraja dezvoltarea burgheziei naţionale. Astfel, apare conceptul „**prin noi înşine**” care va deveni leit-motivul politicii liberale, el însemnând „dezvoltarea bogăţiilor ţării în primul rând prin munca, iniţiativa şi capitalurile române”.

Conştienţi de faptul că necesităţile de dezvoltare ale industriei naţionale nu puteau fi satisfăcute doar cu capital autohton, liberalii nu respingeau colaborarea cu capitalul străin, absolut necesar unei dezvoltări rapide, acceptându-l în condiţii de subordonare faţă de cel autohton. Deci conceptul „prin noi

înşine" nu era un mod de a gândi a economiei în mod autarhic, ci era o armă pe care clasa politică liberală o utiliza în confruntarea cu capitalul străin.

Folosindu-se de stat, aşa cum de altfel o făcuseră toate burgheziile Europei Occidentale în perioada de început a evoluției capitalist-industriale, liberalii români au reuşit să pună bazele unei industrii naționale într-un timp foarte scurt.

4. **Naționalismul** reprezintă o notă definitorie a liberalismului. El înseamnă preocuparea pentru apărarea intereselor majore ale poporului român în raport cu dominația străină, manifestată atât sub forma suzeranității otomane şi protectoratului țarist, cât şi prin intermediul numeroşilor străini prezenți în economie, dar scoşi de sub jurisdicția națională.

În viziunea liberală, naționalismul a îmbrăcat mai multe forme de exprimare care pot fi definite, concis, astfel: **lupta pentru independență şi idealul de unire a tuturor românilor** („România Mare")**, ortodoxism** şi **antisemitism**. Naționalismul liberal s-a născut dintr-o necesitate a societății româneşti, fiind mai degrabă o armă de apărare decât una de atac. Deşi naționalismul vine în contradicție cu valorile liberale clasice, el este întru totul explicabil având în vedere situația economico-politică a țării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Liberalismul economic românesc pare că nu se încadrează în principiile liberale clasice. Acest lucru reprezintă doar o aparență, deoarece valoarea liberalismului constă tocmai în posibilitatea acestuia de a lua forme diferite păstrându-şi totuşi esența.

Într-o altă ordine de idei, **liberalismul politic** din România promovează **principiul guvernării constituționale** bazate pe principiul separării puterilor în stat şi pe „domnia legilor".

În concepția liberală, societatea românească trebuia organizată sub raport politic ca o comunitate de interese contradictorii – cum era de fapt din punct de vedere economic –, care să-şi găsească echilibrul şi armonia prin intermediul unui pluralism politic, al libertății de exprimare şi afirmare a tuturor aspirațiilor şi tendințelor din sânul ei. Liberalismul se opunea categoric oricăror restricții şi limitări impuse difuzării publice a diferitelor idei şi păreri, reprimării propagandei făcute în jurul acestora, cu concursul unor organe de presă autonome, descătuşate de orice cenzură guvernamentală. Aceasta era corelată cu afirmarea dreptului nelimitat de asociere şi exprimare în grup a aspirațiilor şi nemulțumirilor politice, ceea ce constituia o premisă indispensabilă a existenței partidelor politice.

Promovând naționalismul, constituționalismul şi pluralismul, doctrina liberală se interferează în aceste aspecte cu cea conservatoare. Liberalii îşi propuneau să folosească aceste principii în sensul transformării întregii societăți, să le utilizeze ca factori de accelerare a ritmului de dezvoltare şi modernizare economică şi politică a statului național.

Ceea ce întregea doctrina liberală şi o opunea celei conservatoare era **deschiderea ei politică spre popor**. Liberalii îşi propuneau să scoată din apatie şi indiferență țărănimea, să-i transforme pe țărani din supuşi, din simpli contribuabili, în cetățeni dotați cu drepturi şi responsabilități. Astfel, liberalii au fost cei care s-au pronunțat cu consecvență pentru înzestrarea lor cu drepturi politice. În acest sens, liberalii au modificat sistemul electoral în 1884, reducând numărul colegiilor electorale de la patru la trei şi mărind numărul alegătorilor; în anul 1892, prin adoptarea „Programului de la Iaşi" s-au pronunțat pentru votul universal, dar introducerea lui s-a amânat până în 1917.

Liberalismul se confruntă cu conservatorismul în ceea ce priveşte conceptul de **reformă socială**. Conform părerilor liderilor liberali, societatea românească trebuia implicată în schimbări structurale în privinţa proprietăţii funciare şi a relaţiilor agrare. Starea de servitute şi înapoiere materială şi intelectuală a celei mai numeroase părţi a naţiunii, ţărănimea, nu mai putea fi acceptată în condiţiile modernizării instituţional-politice a ţării. De pe aceste poziţii, ei s-au pronunţat pentru o **reformă agrară** care să constituie şi să consolideze micile proprietăţi individuale.

Programul şi doctrina liberală au înregistrat în contextul istoric şi social-politic din anii premergători şi din timpul primului război mondial o restructurare esenţială ce va căpăta numele de **neoliberalism**. El a devenit fundamentul programatic al relevării şi teoretizării rolului conducător al P.N.L. în opera de transformare a României într-o naţiune modernă europeană. Originându-se în liberalism, pe care în anumite coordonate îl continuă şi îl completează, neoliberalismul se înscrie între doctrinele politice din România drept cea mai influentă şi coerentă teorie socială din anii interbelici, pe baza ei realizându-se politica de dezvoltare şi modernizare a societăţii româneşti.

În România, comprimarea fazei liberalismului clasic a favorizat trecerea precipitată la începutul secolului al XIX-lea a liberalismului din epoca mercantilistă în cea a neoliberalismului. În pofida absenţei unui capitalism industrial dezvoltat, ca în Occident, statul român trecea după primul război mondial la organizarea şi modernizarea neoliberală a complexului economic naţional. Pornită pe calea industrializării, România avea nevoie de o strategie naţională, constructivă, atentă la problemele sociale, capabilă să asigure afirmarea şi consolidarea independenţei naţionale sub aspect economic şi politic. Neoliberalismul apărea în condiţiile noului cadru politic-statal al României Întregite, ca o soluţie oportună şi eficace pentru capitalismul naţional şi societatea românească.

Neoliberalismul reprezintă în România faza de modernizare şi reformare a liberalismului prin organizarea capitalului industrial, financiar-bancar şi comercial cu ajutorul statului.

Neoliberalismul se caracterizează prin **intervenţionismul de stat**, controlat, limitat în economia şi organizarea socială. Intervenţia statului trebuia să fie direcţionată în sprijinul iniţiativei particulare, îndrumarea activităţii întreprinzătorilor liberi, în organizarea industrială şi crearea unui regim echitabil de circulaţie şi împărţire a bunurilor; de asemenea, statul trebuia să joace un rol de mediere între patronat şi sindicate, să asigure protecţia socială a muncitorilor şi **armonia dintre clase**, concept pe care îl opuneau „luptei de clasă".

Politica intervenţionistă a statului a fost consfinţită prin adoptarea **Constituţiei din 1923** care introducea **principiul naţionalizării bogăţiilor subsolului**. De asemenea, concepţia neoliberală a presupus şi legiferarea unor raporturi agrare noi, o nouă viziune asupra proprietăţii agrare: din „proprietate sacră şi inviolabilă", aceasta devine „**funcţie socială**", acceptându-se **principiul exproprierii** în favoarea celor fără pământ. Statul este elementul care intervine în acest sens în scopul asigurării liniştii sociale, a echilibrului social şi a progresului economic.

Sub raport politic, neoliberalismul a însemnat lărgirea drepturilor şi libertăţilor politice, democratizarea regimului politic prin **introducerea sufragiului universal.**

3.7. Mihail Manoilescu şi Ştefan Zeletin sau o altă faţă a neoliberalismului

În România Mare liberalismul nu a reprezentat monopolul P.N.L.; Partidul Poporului a îmbrățișat şi el acest sistem de gândire, construindu-şi un program politic care punea la bază o concepție neoliberală. Interesant este faptul că doi dintre cei mai importanți teoreticieni ai neoliberalismului din România – Mihail Manoilescu şi Ştefan Zeletin –, au devenit membri ai Partidului Poporului şi nu ai P.N.L. Cei doi considerau că era o contradicție manifestă între formele democratice promovate de liberali în viața politică şi socială şi caracterul oligarhic al acestui partid. Zeletin, şi mai ales Manoilescu, caracterizau drept mediocră gândirea liberală şi îşi exprimau îndoiala cu privire la capacitatea lor de a crea o doctrină şi un dinamism sufletesc care să atragă tineretul țării. Figura carismatică a generalului Al. Averescu îi va atrage pe amândoi în Partidul Poporului, în speranța că acesta va crea o „mare mişcare națională". Mai mult decât atât, Manoilescu susținea că între formațiunile politice din România susceptibile de a reprezenta spiritul neoliberal se regăsesc numai Partidul Poporului, Partidul Național şi Partidul Naționalist - Democrat.

Adept, la începutul anilor '20, al ideilor neoliberale, **Mihail Manoilescu** va susține – spre deosebire de P.N.L. – o intervenție masivă şi hotărâtoare a statului în economie. „Neoliberalismul – sublinia Manoilescu – ia numai spiritul doctrinei liberale; el caută ca din beneficiile libertății să se împărtăşească cât mai mulți, iar nu numai o minoritate de clasă. De aceea nu se opune tendințelor de realizare a condițiilor obiective, care fac posibilă sinceritatea liberalismului şi, deci, clădirea statului pe o bază real democratică."

Neoliberalismul nu crede în „armonia socială", care reprezintă mai mult un deziderat, ci în „**echilibrul social**", care se poate stabili prin reprezentarea sinceră a realităților sociale. De asemenea, el combate hotărât lupta de clasă.

Neoliberalismul, spre deosebire de vechiul liberalism, nu înțelege intervenția statului numai ca un corectiv al exagerărilor inechităților sociale, ci ca o luptă sistematică cu scopul de a face viața omenească suportabilă pentru cei mulți.

Concepția neoliberală, în viziunea lui Manoilescu, recunoaşte caracterul evolutiv al proprietății şi, mai ales, al proprietății individuale a capitalului. Nici o transformare în conceptul şi starea proprietății nu trebuie impusă pe cale politică, grație dominației exclusive a unei anumite clase, care se găseşte întâmplător la cârma statului, ci să fie rezultată din dezvoltarea naturală a factorilor sociali interni, care condiționează evoluția.

Un element caracteristic al neoliberalismului aplicat în mod practic este acela că nu atacă prin măsuri de stat condițiile producției, ci numai taxează rezultatele certe, adică beneficiile pe care le-au dat întreprinderile de producție; printr-o finalitate inteligentă el aduce un corectiv exagerărilor la care dă naştere jocul liber al capitalismului, dar, în acelaşi timp, menajează interesul personal de câte ori acesta constituie un factor de progres. De aceea, neoliberalismul preconizează **impozitul progresiv pe venit**, preconizează accentuarea impozitelor pe venituri leneşe şi, mai mult decât atât, admite **impozitul pe capital**.

Neoliberalismul nu se sprijină pe o singură clasă socială ci pe toate. Manoilescu susține posibilitatea, creată prin reforma agrară, ca țăranul să devină un factor economic independent.

Ca principiu, neoliberalismul se opune oricărei opresiuni a individului şi a claselor, ori de unde ar veni, fie din partea capitalismului, fie din partea altor puteri cu aceleaşi tendințe ca şi capitalismul.

Neoliberalismul acceptă orice formă de socialism în economie, dacă nu duce la mai multă constrângere a individului, dacă în practică păstrează viu nervul activității omeneşti, care este interesul personal şi, în sfârşit, dacă această formă nu este impusă de un aparat politic, ci este născută firesc din dezvoltarea forțelor sociale şi economice.

În concluzie, Mihail Manoilescu vede posibilă regenerarea liberalismului prin neoliberalism, prin concilierea raportului dintre autoritatea statului şi libertatea individului, cu condiția găsirii „unei baze morale în constituirea puterii statului". Manoilescu susține că trebuie depăşit individualismul „atomistic" al liberalismului clasic printr-o concepție anti-individualistă şi națională având la bază ideea statului național conceput ca unitate economico-socială democratică, entitate politică rezultând din echilibrul forțelor şi claselor sociale ce reprezintă „sincer" realitățile sociale.

Ştefan Zeletin identifica baza socială a neoliberalismului românesc interbelic cu **oligarhia financiară**: „nu mai e azi nimeni care să nu-şi dea limpede seama că stăpânitorii de fapt ai țării noastre sunt deținătorii Marii Finanțe".

Constituția adoptată în 1923 – susține Zeletin – devine „documentul oficial de naştere a neoliberalismului român" care consfințeşte intervenționismul etatic pe baza recunoaşterii libertăților individuale cu funcționalitate socială. „Pentru întâia oară acest act istoric – arată Ştefan Zeletin – pleacă de la următoarele puncte de vedere care alcătuiesc esența noului liberalism: **a) intervenția puterii de stat** şi **b) concepția libertăților individuale ca funcții sociale**. Întâia concepție – aceea a tutelei puterii de stat asupra vieții sociale – decurge în mod firesc din noua tendință de organizare; cea din urmă – concepția neoliberală a libertăților – vine să dea legitimitate celei dintâi". Concluzia la care ajunge Zeletin este că „de acum, politica noastră de stat intră cu deplină conştiință pe calea organizării sociale, aşa cum impune noua structură financiară a capitalismului nostru".

Într-o cercetare mai nouă, aparținând politologului Cristian Preda (*Modernitatea politică şi românismul*, 1998), al cărui punct de vedere ni-l asumăm, Ştefan Zeletin este catalogat drept „socialist". Preda subliniază mai întâi lipsa de metodă şi de obiectivitate manifestată de Zeletin în cele două lucrări principale ale lui (*Burghezia română…* şi *Neoliberalismul*). Spiritul ştiințific de la care se revendică Zeletin este puternic relativizat, în măsura în care autorul se instalează în **perspectiva ideologică marxistă** care e asumată fără rezerve. Cel mai bun exemplu în acest sens, opinează Preda, este acela că Zeletin raționează exclusiv în termeni de clasă, de societate, de națiune, şi nu în termeni de individ. Cu alte cuvinte, Zeletin refuză individualismul specific liberalismului: „O revoluție socială făcută de un individ – aceasta e desigur o idee originală, care n-a contribuit puțin la întunecarea până la grotesc a caracterului revoluției noastre burgheze"; „În societatea burgheză nu sunt indivizi, ci forțe sociale care robesc pe indivizi". Concluzia lui Preda este aceea că, **dacă individualismul metodologic este marca liberalismului, atunci Zeletin nu e liberal**.

Originalitatea ideilor lui Zeletin cu privire la fazele prin care ar fi trecut burghezia românească („mercantilism", „liberalism" şi „imperialism") este pusă la îndoială de Preda, acesta susținând că l-a reluat pe Sombart. Autorul *Burgheziei române* era convins că „de metamorfozele succesive ale capitalismului atârnă pas cu pas prefacerile instituțiilor politice". În rezumat, „socialul" şi „politicul" sunt epuizate de „economic". Nimic mai clar – arată Cristian Preda – nu poate fi adus ca probă a reclamării lui Zeletin de la ideologia marxistă.

Cristian Preda demonstrează că definiția neoliberalismului dată de Ştefan Zeletin este de tip marxist – „ideologie" având drept substrat „capitalismul european". Urmându-şi modelul istoricist de inspirație marxistă, Zeletin identifică originea acestei ideologii „în însăşi nevoile de viață ale clasei burgheze". Pentru acesta, „neoliberalismul" nu este decât „politica imperialismului financiar". În opinia lui Preda, Zeletin confundă liberalismul cu socialismul: „Neoliberalismul este politica de organizare socială care decurge în mod firesc din structura imperialistă financiară a capitalismului actual. Pe de altă parte, socialismul de asemenea a fost conceput de Marx tot ca o operă de organizare socială, menită a înlătura anarhia burgheză. De aici reiese cu elementară evidență acest adevăr: **neoliberalismul este forma concretă sub care se realizează concepția socialistă despre revoluția socială"** (Ştefan Zeletin, *Neoliberalism*, 1927, p. 354). Neoliberalismul este un alt nume pentru socialism, conchide Preda.

Zeletin susține că nu ideile liberale, ci schimburile comerciale au dat naştere modernității româneşti. În opinia lui Preda, aceasta este teza cea mai profund antiliberală, în măsura în care liberalii contemporani considerau că modernitatea era mai întâi un proiect, un program de idei, şi abia apoi o realitate.

Zeletin, în cele două lucrări ale sale se remarcă prin folosirea repetată a unor termeni marxişti: „clasă", „mijloace de producție", „puterea de muncă", „sfera de interese a capitalismului", „armata revoluționară" sau „forța revoluționară", „zdrobirea puterii economice a clasei reacționare", „organe de clasă" etc. De asemenea, de remarcat că acesta a preluat ambiguitatea termenilor marxişti. Aşa stau lucrurile cu „revoluția", care e înțeleasă atât ca mutație profundă petrecută la nivelul structurilor economice, cât şi ca răsturnare a ordinii politice. Termenii marxişti domină imaginarul politic al lui Zeletin.

Concluzia lui Cristian Preda este aceea că Zeletin nu a fost liberal: el nega valoarea socială a pieței, văzând în concurență o tragedie şi considera ca nesemnificativă distincția dintre război şi comerț; în opinia sa, capitalismul este imoral dacă statul nu intervine pentru a-l reglementa în întregime; iată de ce el cerea ca lumea muncii să fie organizată după un plan unitar. Ştefan Zeletin nu a fost nici democrat, în măsura în care credea că doar o guvernare de fier putea dirija România în acest fel. Ştefan Zeletin a fost însă socialist (idealul său economic fiind autarhia) şi naționalist (întrucât idealul său politic era românizarea vieții, de la cea economică la cea culturală).

Bibliografie

*** *Istoria românilor*, vol. VII, partea a II-a, vol. VIII, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 223-225; 338-341.

*** *Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918-2001). România*, vol. II, Fundația Culturală Română, Bucureşti, 2003, p. 103-108; 131-132.

Bitoleanu, Ion, *Din istoria modernă a României 1922-1926*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Carpinschi, Anton, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Institutul European, Iaşi, 1995.

Cliveti, Gheorghe, *Liberalismul românesc: eseu istoriografic*, Fundația Culturală Axis, Iaşi, 1996.

Doctrina liberală în România. Antologie de texte, Editura Institutului de Teorie Socială, Bucureşti, 1999.

Drăghicescu, D., *Partide politice şi clase sociale*, Editura Reforma Socială, Bucureşti, 1922.

Idem, *Evoluția ideilor liberale şi un Apel către tineretul liberal*, Bucureşti, 1921.

Duca, I.G., *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice*, Ediția a II-a, Editura Garamond, Bucureşti [1997], p. 144-154.

Gray, John, *Cele două fețe ale liberalismului*, Polirom, Iaşi, 2002.

Idem, *Liberalismul*, Editura Du Style, Bucureşti, 1998.

Iliescu, Adrian Paul, *Liberalismul, între succese şi iluzii*, Editura All, Bucureşti, 1998.

Iordache, Anastasie, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1994.

Lăzărescu, Dan Amadeus, *Introducere în istoria liberalismului european şi în istoria Partidului Național Liberal din România*, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1996.

Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, Bucureşti, 2003.

Manoilescu, M., *Neoliberalismul*, în *Doctrinele partidelor politice*, Ediția a II-a, Editura Garamond, Bucureşti [1997], p. 198-228.

Mungiu-Pippidi, Alina (coord.), *Doctrine politice. Concepte universale şi realități româneşti*, cap. *Liberalismul*, p. 17-72.

Neagoe, Stelian, *Cazul Gheorghe Tătărescu. Plata şi răsplata „tovarăşilor de drum",* Editura Machiavelli, Bucureşti, 2003.

Nedelea, Marin, *Aspecte ale vieşii politice din România în anii 1922-1926,* Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

Păun, Ştefan, *Sistemul politic al României în secolul XX. Evoluția Partidului Național Liberal în perioada 1918-1928*, Bucureşti, 2000.

Preda, Cristian (editor), *Liberalismul*, Humanitas, Bucureşti, 2003.

Idem, *Liberalismul*, Bucureşti, 2000.

Idem, *Modernitatea politică şi românismul*, Editura Nemira, Bucureşti, p. 201-235.

Rădulescu, Mihai Sorin, *Elita liberală românească 1866-1900*, Editura All, Bucureşti, 1998.

Rădulescu-Zoner, Şerban (coord.), Stan, Apostol, Cliveti, Gheorghe, Şandru, Dumitru, Onişoru, Gheorghe, *Istoria Partidului Național Liberal,* Bucureşti, 2000.

Rousselier, Nicholas, *Europa liberalilor*, Institutul European, Bucureşti, 2002.

Rusenescu, Mihail, Saizu, Ioan, *Viața politică în România 1922-1928,* Editura Politică, Bucureşti, 1979.

Scurtu, Ioan, Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Stoica, Stan, *Enciclopedia partidelor politice din România 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003, p. 63-68; 79-88.

Stan, Apostol, *Ion C. Brătianu şi liberalismul românesc*, Editura Globus, Bucureşti, 1993.

Stan, Apostol, Iosa, Mircea, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Taşcă, G., *Liberalismul economic*, în *Doctrinele partidelor politice*, Ediția a II-a, Editura Garamond, Bucureşti [1997], p. 124-143.

Zeletin, Ştefan, *Neoliberalismul*, ediția a III-a, Editura Scripta, Bucureşti, 1992.

4. CONSERVATORISMUL POLITIC

4.1. Apariția curentului conservator

Evoluția societății umane de la epoca medievală la cea modernă s-a caracterizat prin apariția şi dezvoltarea unei ideologii care a promovat principiile democratice de dreptate, fraternitate şi egalitate, necesare înfăptuirii progresului material şi spiritual. Aceste idei liberale au pătruns şi s-au răspândit în Europa şi pe alte continente în special după revoluția franceză de la 1789. Confruntată cu afirmarea tot mai puternică a acestor principii, elita privilegiată a societății, nobilimea, a reacționat cu vehemență, încercând să anihileze încă din faşă aceste tendințe.

Pe măsura răspândirii în Principatele Române a noii ideologii revoluționare din Occident, sub influența directă a revoluției franceze, se constată încercări de aplicare a principiilor democratice, chiar şi la nivelul clasei dominante, deoarece marea boierime se constituise în „castă privilegiată", asumându-şi toate funcțiile de conducere în stat. În condițiile domniilor fanariote, boierimea românească indiferent de rang şi avere, era interesată de schimbări în structura statului. Lupta dură dintre boierimea de prim rang, care era interesată să-şi păstreze privilegiile dar şi să scape de domnii străini şi boierimea de rang inferior pentru putere şi privilegii, alături de pătrunderea şi asimilarea ideilor revoluției franceze, s-a concretizat în formarea a două curente de idei în cadrul boierimii române: un curent novator, liberal, şi unul tradiționalist, conservator. Însă nu s-au constituit partide politice, în adevăratul sens al cuvântului, şi până în deceniul opt al secolului al XIX-lea apar şi evoluează grupări politice care se confruntă şi se separă decisiv, mai ales prin atitudinea față de înțelegerea necesității progresului economic, social, politic şi cultural.

Formarea grupărilor politice ce propagau idei liberale a dus, aşadar, la apariția unui alt curent, opus primului, curentul conservator. Confruntați cu ideile liberale de dezvoltare, adepții conservatorismului îşi vor realiza o ideologie proprie, care, în cea mai mare parte, reprezenta idei contrare ideilor liberale. Anastasie Iordache consideră începuturile conservatorismului românesc în primul deceniu al secolului al XIX-lea. De la începuturile sale, conservatorismul românesc a parcurs numeroase faze evolutive care l-au determinat să se adapteze la necesitățile momentului. De la teoria imobilismului social, propovăduită de Mihail Sturdza şi alți reprezentanți ai conservatorismului de dinainte de revoluția de la 1821, s-a ajuns la teoria evoluționismului care admitea reforme, însă, aceste reforme să fie treptate, cât mai mici, pentru a evita cataclismele sociale.

Cu toate limitele sale, conservatorismul a fost un curent politic național, evoluând în paralel cu mişcarea de unitate şi eliberare națională, cu excepția momentelor când îi erau afectate interesele economico-sociale (cazul revoluției de la 1848 când se face apel la marile imperii vecine pentru a-şi apăra privilegiile).

Marile conflicte social-politice antrenează, între alte consecinţe, delimitarea clară a intereselor grupărilor şi categoriilor sociale, situându-le fie pro, fie contra evenimentelor majore în curs de desfăşurare. Neînţelegerile şi dezbinările în rândul elitei conducătoare au avut loc, îndeosebi, în domeniul nelimitat al luptei pentru putere, boierimea mică şi mijlocie tinzând necontenit la obţinerea de funcţii în stat. În ceea ce priveşte momentul revoluţiei de la 1821, oricât de înaintate vor fi fost în Principatele Române ideile boierimii liberale, ele n-au atins nivelul şi intensitatea care să ducă la separarea definitivă, pe temeiuri doctrinare şi interese aparte, a marii boierimi, aşa cum se va întâmpla în revoluţia de la 1848. Boierimea liberală de la 1821 era adeptă a progresului, dar fără zguduiri sociale. Ea concepea realizarea progresului prin reforme pentru propăşirea patriei lor şi nu cutezau să se desprindă de casta privilegiată din care făcea parte, pentru a se constitui aparte şi a milita pentru democratizarea vieţii publice prin adoptarea principiilor revoluţiei franceze de dreptate, egalitate şi fraternitate. Dornică să scape de domniile fanariote, boierimea a sprijinit ideea ridicării poporului contra străinilor, a sprijinit, la început, mişcarea revoluţionară de la 1821, însă, din momentul când aceasta a căpătat însuşirile unei puternice şi ample insurecţii populare cu caracter social, boierimea s-a dezis de mişcarea lui Tudor Vladimirescu.

După instalarea domniilor regulamentare, elementele marii boierimi conservatoare vor deţine puterea, intrând în conflict cu boierimea de rang inferior, adeptă a modernizării. Scindarea clasei boiereşti în grupări politice adverse, capabile să lupte una împotriva alteia, pe temeiuri ideologice de neconciliat, vizând schimbarea radicală a vechiului regim, se va produce în mod necesar prin izbucnirea şi desfăşurarea revoluţiei de la 1849-1849.

Peste tot în Europa, unde a izbucnit, revoluţia însemna o ridicare violentă contra unei minorităţi privilegiate aflate la conducerea statului. Oligarhia conservatoare din Principatele Române n-a cunoscut limite în luarea unor măsuri care să oprească pătrunderea unor idei înaintate, de natură să aducă schimbări fundamentale în structura societăţii. Şi în timpul revoluţiei, cu toată forţa acesteia, în special în Ţara Românească, opoziţia conservatoare se va opune total. Acum s-au cristalizat clar cele două grupări ce se vor înfrunta mult timp: boierimea liberală, provenită în general din rândurile boierimii de rang inferior, însă şi unii mari boieri care aderă la principiile liberale şi boierimea conservatoare în care intră, în cea mai mare parte, boieri de rang superior. Cele două grupări se vor confrunta puternic în timpul revoluţiei. Cu sprijin extern, conservatorii vor obţine victoria finală, mare parte dintre liberali plecând în exil.

După înfrângerea revoluţiei, regimul regulamentar a fost reinstaurat în Principate. Triumful boierimii conservatoare a fost total. Ea va prelua funcţiile de conducere, în timp ce revoluţionarii vor părăsi ţara, plecând în exil sau fiind luaţi prizonieri de către trupele otomane. Dintre boierii conservatori se remarcă Dimitrie Ghica, care propune unele reforme, în special în administraţie. În timp ce, în străinătate, boierii exilaţi au pornit o puternică propagandă, conservatorii din ţară, iritaţi de această acţiune, au răspuns cu scrisori trimise la Curtea Rusiei şi la Poartă prin care încercau să-i denigreze pe aceştia.

Intenţiile reformatoare ale celor mai luminaţi dintre conservatori corespundeau cu adevărat unor necesităţi stringente, dar înfăptuirea lor devenea iluzorie în condiţiile dependenţei de puterile străine

absolutiste, care se opuneau progresului mai accelerat, tocmai din nevoia de a păstra puterea pentru o oligarhie constituită în „castă politică" privilegiată.

Trecerea de la vechiul regim absolutist oligarhic boieresc la regimul democratic devine posibilă numai prin victoria puterilor democratice ale Europei asupra Rusiei, care sprijinea şi impunea regimuri politice similare cu al său în ţările unde îşi stabilise protectoratul. Congresul de pace de la Paris (1856) semnifica începutul procesului de democratizare, prin prevederile sale progresiste referitoare la consultarea poporului român cu privire la viitoarea reorganizare politică. Unirea Principatelor devenea posibilă, întrucât se conturează ca o problemă europeană, interesând astfel opinia publică internațională.

Când s-a pus problema Unirii, în pofida existenței unei orientări ultraconservatoare, moderația îşi face loc treptat şi în rândurile marii boierimi, din necesitatea stringentă de a se adapta spiritului vremii şi a păstra structura politică oligarhică a noului stat. Spre deosebire de antiunionişti sau separatişti, a căror poziție coincidea cu cea a Marilor Puteri adversare Unirii Principatelor, se manifestă, în rândurile boierimii conservatoare, un curent moderat, care recunoştea necesitatea Unirii sub un principe indigen în scopul deținerii puterii tot de către oligarhia conservatoare, considerată singura forță politică capabilă, prin instrucție şi educație, să conducă poporul român, în afara câtorva mari boieri conservatori, dorea Unirea cu prinț străin. O parte dintre marii boieri se pronunța pentru Unire cu prinț indigen şi ereditar, ei fiind, în fapt, partizanii foştilor domnitori Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei, care se situau împotriva unei reorganizări radicale a administrației interne.

După Unirea Principatelor, conservatorii constituiau gruparea politică cea mai puternică în Adunările elective, datorită stipulațiilor electorale favorabile, bazate pe cens, din Convenția de la Paris. Între fruntaşi, se aflau: Barbu Catargiu, Apostol Arsaki şi Dimitrie Ghica, în Muntenia, şi Gr. M. Sturdza, Lascăr Catargiu, Petre Mavrogheni şi Alexandru C. Moruzi, în Moldova. Deşi nu se constituiseră într-un partid, toți conservatorii reprezentau interesele latifundiarilor, fiind apărători ai marilor proprietăți. Înfăptuirea progresului era văzută de ei realizabilă numai pe cale evolutivă, adică prin reforme convenabile dezvoltării lente şi treptate a societății româneşti, care să le asigure dominația politică şi economică. Legea electorală le acorda privilegii politice, încât se vor opune cu îndârjire oricărei modificări, în sensul lărgirii drepturilor electorale, precum şi exproprierii şi împroprietăririi țăranilor pe pământul pe care-l aveau în folosință.

O poziție îndârjită contra reformelor, din partea grupărilor conservatoare, s-a manifestat în timpul întregii domnii a lui Alexandru Ioan Cuza. Prin Convenția de la Paris fuseseră desființate doar privilegiul social şi cel fiscal, cel politic rămânând în continuare, fiind chiar întărit prin stipulațiile restrictive în privința participării la viața politică a marii majorități a cetățenilor. Deținerea pământului reprezintă singura forță de dominație politică a latifundiarilor conservatori, care vor să-şi mențină monopolul conducerii statului. Astfel, întreaga viață politică va fi absorbită de rezolvarea problemei agrare.

Prin dispariția de pe scena politică a țării a lui Barbu Catargiu, conservator intransigent, adversar al reformelor de structură, foarte ataşat vechiului regim politic, curentul conservator rămâne fără vigoarea de odinioară, ceea ce îngăduie domnitorului Alexandru Ioan Cuza să înfrângă rezistența şi să înfăptuiască reformele agrară şi politică impuse de necesitatea accelerării progresului în toate domeniile vieții sociale.

Apariția junimismului literar, apoi a celui politic, curente de esență conservatoare, dar sub influența culturii occidentale, mlădiază principiile conservatoare, îngăduind posibilitatea unor guvernări care să țină seama de necesitățile de modernizare ale societății românești, adică de spiritul vremii. Politica, în ciuda declarațiilor lui Titu Maiorescu, a devenit principala preocupare a Junimii după 1870, când un număr dintre membrii ei şi-a format propria grupare, „Junimea dreaptă", intrată mai târziu sub egida Partidului Conservator.

În urma abdicării lui Alexandru Ioan Cuza, separatiştii moldoveni au încercat o tentativă de separare, oprită cu mijloace extreme, prin folosirea armatei. Venirea pe tron a principelui Carol a dus la o stabilizare relativă a vieții politice, domnitorul alternând la putere cele două grupări.

4.2. Constituirea Partidului Conservator

Ca reacție la apariția Partidului Național Liberal în mai 1875, la 3/15 februarie 1880, 88 de oameni politici, între care Lascăr Catargiu, M. Costache-Epureanu, Al. Lahovari, g-ral I.Em. Florescu, P. Mavrogheni, T. Maiorescu, Th. Rosetti, Al. Ştirbei, T. Aslan ş.a. au semnat un program şi un statut şi, prin aceasta, actul de naştere al Partidului Conservator. Preşedintele noului partid a fost ales Manolache Costache-Epureanu. Organul de presă central era „Timpul" (apărut la 15 martie 1876), redactor şef fiind Mihai Eminescu.

Organizatoric noul partid avea structuri asemănătoare celui național-liberal, încadrându-se în structurile proprii acelei epoci. Nucleul conducător al partidului era un **Club politic central**, cu sediul la Bucureşti, alcătuit din cei 88 de membri fondatori şi din alți membri permanenți din Capitală sau din județe. Afară de clubul central se organizau **comitete județene**. Conducerea partidului o avea, statutar, un **Comitet Permanent** alcătuit dintr-un preşedinte, un vicepreşedinte şi cinci membri. **Adunarea generală** era factorul hotărâtor în luarea deciziilor la care participau membrii fondatori şi permanenți ai Clubului Central şi fondatorii comitetelor locale.

Organizarea partidului era centralizată, comitetele județene fiind complet subordonate Clubului Central. În definitiv, acesta din urmă stabilea linia de conduită politică a partidului, căreia îi erau toți datori să se supună.

Cu toate că s-au închegat ca partid după aceleaşi principii ca şi liberalii, conservatorii nu-i vor egala niciodată pe adversarii lor politici în disciplina de organizație. Dimpotrivă, întreaga istorie a organizației politice conservatoare a reprezentat o succesiune de certuri, împăcări, din nou certuri, din nou împăcări, pentru că niciodată acestea din urmă nu erau depline. De unde venea această diferență între cele două partide de guvernământ ale României moderne? În primul rând, de la componența socială. La conservatori erau mulți membri cu o foarte bună stare materială, formată din averi imobiliare, mai ales din pământuri, ceea ce dădea independență de mişcare şi o securitate garantată de regimul politic constituțional instituit la 1866. Evident că mulți dintre acești mari proprietari, grație independenței lor economice, lăsau foarte adesea să se exprime individualismul, nu se încadrau în anumite reguli şi nu acceptau ceea ce nu voiau să accepte.

După moartea lui M.C. Epureanu în septembrie 1880, preşedinte al partidului este ales Lascăr Catargiu. Acesta din urmă începe o acțiune consistentă de organizare a partidului şi de atragere a unor

personalităţi politice conservatoare rămase încă în afara partidului. Lui Lascăr Catargiu i-a urmat la şefia partidului Gheorghe Grigore Cantacuzino (1899-1907), P.P. Carp (1907-1913), Titu Maiorescu (1913-1914) şi Alexandru Marghiloman (1914-1925).

4.3. Începuturi programatice

Nu s-ar putea spune că de la început Partidul Conservator a avut ceea ce am numi un program politic. **„Programul Partidului Conservator”** publicat în februarie 1880 era prea general, lipsit de idei practice referitoare la organizarea economică, socială şi politică a României.

Cel care va încerca să creioneze o anumită gândire cu privire la modernizarea României a fost junimistul P.P. Carp. Acesta îşi va expune ideile într-un discurs ţinut în faţa Camerei la 30 martie 1881. Programul intitulat sugestiv **„Era Nouă”** arăta că în România modernizarea s-a făcut în mod defectuos, „de sus în jos iar nu de jos în sus”. Soluţiile de rezolvare a acestei stări, întrevăzute de P.P. Carp, erau: garantarea proprietăţii mici în mâinile ţăranului, o lege a cârciumilor, o lege a comunei rurale pentru a-i asigura autoadministrarea (pe linia unei descentralizări administrative), schimbarea legii tocmelilor agricole, crearea unui statut pentru meseriaşi, inamovibilitatea magistraturii, o altă lege şcolară în sensul celei propuse de Titu Maiorescu în 1876, diminuarea influenţei guvernamentale asupra Parlamentului ş.a.

„Era Nouă”, programul lansat de junimişti ale cărui detalieri vor veni mai târziu, era al întregii arii politice conservatoare. Era, de altfel, aria de manifestare politică a junimiştilor, niciodată altceva decât conservatori chiar dacă deosebiţi ca nuanţă. Ulterior, din tabăra conservatoare propriu-zisă se aduc noi precizări programatice în strânsă legătură cu problemele aflate la ordinea de zi. Astfel, se susţinea că Partidul Conservator consideră că orice sistem de organizare interioară a ţării trebuie să ia ca punct de plecare Constituţia. Conservatorii fac precizarea că ei susţin monarhia constituţională, egalitatea tuturor înaintea legilor, reprezentarea ţării prin patru colegii electorale.

Un alt moment de afirmare programatică a Partidului Conservator îl constituie revizuirea Constituţiei din 1884 iniţiată de liberali în sensul lărgirii drepturilor politice. Esenţialmente, conservatorii sunt împotriva revizuirii aşa cum o concepeau liberalii. Nu teama de democraţie pare să-i sperie, în primul rând, ci de „excesele” ei. O reformare a Constituţiei n-o văd deloc oportună şi găsesc numeroase „argumente”, în favoarea acestei atitudini. După ei, nu drepturile politice lipseau românilor atunci, ci bunul trai material, moral şi instrucţia. Drepturile politice nu puteau să premeargă dezvoltării economice. Dimpotrivă, relaţia dintre ele trebuia să fie inversă.

Conservatorii mai susţineau că România nu era pregătită să facă noi experienţe reformatoare; nu a cunoscut o practică destul de serioasă şi îndelungată a regimului reprezentativ ca să-şi poată permite inovaţii.

Direct sau indirect, reprezentanţii Partidului Conservator afirmau şi cu ocazia revizuirii Constituţiei din 1884, că dezvoltarea României trebuia să se facă în cadrele marii proprietăţi şi a privilegiilor politice existente.

4.4. **Partidul Conservator Democrat**

În ianuarie 1908, Take Ionescu părăseşte Partidul Conservator datorită unor dispute ideologice, dar şi personale cu P.P. Carp, şeful partidului. Take Ionescu se pronunţase în repetate rânduri pentru modernizarea vechiului partid şi implantarea sa „în realitatea prezentă a ţării". Opiniile lui nu erau luate în serios de liderii conservatori şi mai ales de P.P. Carp. La 20 ianuarie Take Ionescu a convocat la Bucureşti numeroşi fruntaşi conservatori din întreaga ţară şi a proclamat întemeierea Partidului Conservator Democrat. Aproape toţii alegătorii conservatori ai colegiului al II-lea îl urmează pe noul lider: profesori, avocaţi, liber profesionişti, negustori, funcţionari, întreprinzători. Organul central de presă era ziarul „Acţiunea".

Cu ocazia primului Congres al partidului din 3 februarie 1908. Take Ionescu lămureşte cauzele acţiunii sale: neînţelegerile cu liderii conservatori în problema agrară, nevoia de comunicare cu mase mai largi ale poporului, aşezarea ideilor conservatoare pe o temelie mai democratică tocmai pentru a le da mai multă tărie.

Ca „disidenţă", adepţii lui Take Ionescu s-au manifestat mai demult. Mai ales ultima guvernare conservatoare dintre 1905-1907 pusese limpede în evidenţă nu numai existenţa unei grupări distinct takiste dar şi forţa ei.

Organizarea noului partid s-a făcut după aceleaşi principii ca acelea ale P.N.L, şi Partidului Conservator, adică pe bază de cluburi locale, conduse de comitete, iar la centru un Comitet Executiv.

Partidul reprezenta, în esenţă, interesele unor grupări ale burgheziei şi intelectualităţii, precum şi ale acelei părţi a moşierimii care se orienta spre formele moderne, capitaliste de cultivare a pământului şi investirea profiturilor în întreprinderi industriale şi bănci.

Programul partidului se axa pe reformele administrative; învăţământ primar gratuit, dar nu obligatoriu; soluţii pentru probleme ţărănească, reducerea celor trei colegii electorale la două. Principalul ţel era consolidarea ţăranului mijlocaş prin punerea în vânzare a domeniilor publice, crearea unor ferme model şi închirierea maşinilor agricole. Programul se fereşte însă de orice reformă agrară. În politica externă, ca şi conservatorii, susţine alianţele „tradiţionale" cu Puterile Centrale, deşi Take Ionescu nu se ferea să arate simpatia sa pentru Franţa.

Prin proporţii şi implicaţii, sciziunea takistă din 1908 era cea mai însemnată de până atunci. Practic, nici una din organizaţiile locale conservatoare nu a rămas neatinsă de ruptura ce se produsese în partid. Cei mai mulţi erau fascinaţi de vitalitatea debordantă, de oratoria clară, logică, fără multe artificii a lui Take Ionescu.

Întâmpinat cu ostilitate de conservatorii lui P.P. Carp, cu dezaprobare de către rege şi de liberali, cu o înţelegere (ezitantă) de social-democraţi, partidul lui Take Ionescu s-a lovit de o mentalitate a vremii, potrivit căreia un al treilea partid de guvernământ nu era necesar.

În ciuda ostilităţii adversarilor şi a greutăţilor întâmpinate, Partidul Conservator Democrat a obţinut succese electorale remarcabile în alegerile parţiale din anii 1908-1910 (din 10 alegeri parţiale, au câştigat 7).

4.5. Conservatorii în anii neutralităţii şi ai războiului (1914-1918)

Viața politică internă în timpul celor doi ani de neutralitate a fost dominată de ideea războiului. În rândul celor două partide importante, au apărut semnificative diferențe de opinii cu privire la neutralitate sau intervenție. Conservatorii n-au reuşit să-şi păstreze măcar o aparență de coeziune. Un grup, condus de Al. Marghiloman şi T. Maiorescu, ce era în mod tradițional progerman, se exprima în favoarea neutralității, dar dorea să fie menținute bune relații cu Puterile Centrale. Un alt grup, mai mic, strâns în jurul lui N. Filipescu, cerea intrarea imediată a României în război de partea Antantei şi se situa astfel aproape de conservatorii democrați ai lui Take Ionescu, care, la rândul lor doreau să se treacă la o acțiune imediată împotriva Austro-Ungariei. Cu toate că ambele grupări recunoşteau primejdiile unei acțiuni precipitate, ele erau impulsionate de nevoia de eliberare a Transilvaniei şi de realizarea unității naționale. La polul opus se afla P.P. Carp cu o mână de susținători. Aceştia insistau asupra necesității ca guvernul să-şi onoreze angajamentele asumate prin tratatele cu Puterile Centrale.

Ruptura definitivă între aripile Marghiloman şi Filipescu a avut loc la congresul partidului din 18 mai 1915. Cauzele erau adânc înrădăcinate: rivalitatea pentru conducerea partidului şi acutele divergențe cu privire la politica externă. Eforturile ulterioare de a remedia ruptura şi de a reconstitui un Partid Conservator unit şi puternic au eşuat. Inițiativa cea mai promițătoare – „fuziunea" din 1916 a aripii Filipescu cu partidul lui Take Ionescu – a fost lipsită de substanță şi nu a reuşit să ofere conservatorilor nici o şansă de revitalizare.

Take Ionescu şi un număr de conservatori democrați vor participa, alături de liberali, la guvernul de uniune națională format la 24 decembrie 1916 sub conducerea lui I.I.C. Brătianu, după retragerea în Moldova. Conservatorii lui Marghiloman au preferat să rămână în teritoriul ocupat de trupele Puterilor Centrale. În martie 1918 se formează un guvern condus de Al. Marghiloman, care-şi datora numirea în primul rând speranței că, progerman fiind, ar fi fost capabil să îndulcească termenii păcii. Cu toate acestea, liderul conservator nu a obținut nici un fel de concesii din partea Puterilor Centrale, termenii Tratatului de la Bucureşti din 7 mai 1918 fiind extrem de grei pentru România. Scurta guvernare a conservatorilor (martie – noiembrie 1918) avea să compromită definitiv Partidul Conservator, cu toate că în această perioadă a avut loc unirea Basarabiei cu România (27 martie 1918).

4.6. Partidele conservatoare după primul război mondial. Disoluția organizațiilor politice

Legiferarea reformelor democratice, orientarea de ansamblu spre democratizarea regimului politic a determinat mari schimbări în interiorul bazei sociale conservatoare. Reforma agrară a lovit direct în puterea economică a marilor proprietari iar votul universal în influența lor politică. Pluralitatea partidelor politice precum şi noul sistem electoral au afectat direct şi brutal partidele conservatoare, nepregătite organizatoric să-i facă față. În condițiile sufragiului universal, partidele conservatoare ar fi trebuit să iasă din oraşe, să solicite satele (acolo unde erau privite cu ostilitate), să-şi mărească numărul de membri şi aderenți, să se restructureze organizatoric cuprinzând întregul teritoriu al țării.

După cum în câmpul social postbelic conservatorii au încercat să găsească o bază de susținere la suprafața vieții politice, tot astfel ei au încercat reorientări programatice în spiritul epocii. Aceste reorientări, cu puține excepții în cazul takiştilor, au rămas circumscrise numai câmpului teoretic.

Programele conservatoare au avut şi deficienţa de a fi prea generale, eludând parcă, de la bun început, posibilitatea transpunerii lor în practică.

În încercarea de supravieţuire, cele două partide conservatoare şi-au schimbat numele, împrumutând şi ele din terminologia cu iz democratic şi adesea demagogic a epocii. Astfel, din Partidul Conservator, organizaţia politică condusă de Al. Marghiloman şi-a luat numele de Partidul Conservator - Progresist. Cealaltă ramură conservatoare, de sub direcţia lui Take Ionescu, după denumiri succesive de partid conservator-democrat, conservator, conservator-unionist, conservator-naţionalist, la 17 octombrie 1919 îşi dă numele de Partidul Democrat.

Partidul Conservator, condus de Al. Marghiloman, avea printre lideri pe N.D. Ghica-Comăneşti, Ion Mitilineu, C. Meissner, generalul C. Hârjeu, C.C. Arion, A. Corteanu, C. Rădulescu-Motru. Organul central de presă era ziarul „Steagul". Conform noului program publicat la 3/18 decembrie 1918, partidul preconiza: înfăptuirea reformei agrare, introducerea votului plural pentru cetăţenii care aveau cel puţin doi copii, întărirea rolului Senatului, asigurări sociale, participarea muncitorilor la beneficii, impozitul progresiv pe venit ş.a. Deşi marca un pas înainte pe calea înţelegerii necesităţilor istorice, comparativ cu perioada antebelică, programul era departe de a satisface dezideratele, aşteptările cetăţenilor. În plus, aceştia nu puteau uita activitatea anterioară a conservatorilor, atitudinea liderilor partidului în timpul războiului, când au rămas în teritoriul ocupat şi activitatea guvernului Marghiloman în timpul căruia a fost semnată pacea de la Bucureşti (7 mai 1918).

Partidul Conservator - Progresist nu a obţinut nici măcar un mandat în alegerile parlamentare din 1922, fiind practic scos din viaţa politică. Formal, partidul a existat până la moartea lui Al. Marghiloman, în mai 1925, când cei câţiva partizani ce-i rămăseseră devotaţi s-au înscris, peste o lună, în Partidul Poporului.

Partidul Democrat, condus de Take Ionescu, număra printre fruntaşii săi pe: Mihai Cantacuzino, C. Cantacuzino-Paşcanu, Gh. Gh. Mironescu, I. Greceanu, C. Xeni, N. Titulescu, Gr. Filipescu. Avea ca organ central de presă ziarul „Românimea". La 19 octombrie 1919 a fost adoptat un nou program politic, în care figurau: aplicarea votului universal, descentralizarea administrativă, impozit progresiv pe venit, înfăptuirea reformei agrare prin distribuirea pământului la ţărani cu despăgubirea celor expropriaţi, ziua de lucru de 8 ore, protecţia muncii femeilor şi copiilor, participarea muncitorilor la beneficii, realizarea unui sistem de alianţe între România, Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia şi Grecia, care să garanteze pacea în această parte a Europei ş.a.

Într-o perioadă de mare efervescenţă politică, menţinerea organizării partidului pe cluburi, neglijarea corpului electoral au exercitat o înrâurire negativă asupra Partidului Democrat. În alegerile parlamentare din 1919 a participat în cartel cu Partidul Poporului, aflat la putere, obţinând 18 mandate. În guvernul condus de Al. Averescu au intrat şi trei lideri ai Partidului Democrat: Take Ionescu (Externe), Nicolae Titulescu (Finanţe) şi Dimitrie Greceanu (Justiţie). Aceştia au desfăşurat o activitate pozitivă, de numele lui Take Ionescu fiind legată întemeierea primului buget al României Întregite şi reforma financiară din iulie 1921 care preconiza, în principal, introducerea impozitului progresiv pe venit.

Take Ionescu a căzut victimă manevrelor urzite din umbră de marele său rival politic, I.I.C. Brătianu. Urmând sugestia regelui, la 13 decembrie 1921, el a demisionat din guvern, silindu-l pe Al. Averescu să-şi depună mandatul. La 17 decembrie, Take Ionescu a fost numit preşedinte al Consiliului

de Miniştri, dar nu s-a menținut decât până la 17 ianuarie 1922, când a primit vot de neîncredere din partea Parlamentului. Astfel se punea capăt ultimului guvern conservator din istoria României; câteva luni mai târziu, în iunie 1922, Take Ionescu înceta din viață, lăsând în urma lui un partid aflat în plin proces de destrămare.

Dispariția celor două partide conservatoare de pe scena vieții politice româneşti a îmbrăcat forma fuziunii cu alte partide: marghilomaniştii trecând, aşa cum am arătat, în Partidul Poporului, iar takiştii în Partidul Național. Faptul că aceste partide şi nu altele au acceptat intrarea în rândurile lor a rămăşițelor conservatoare se datora, pe lângă o anumită apropiere ideologică, necesității pentru Partidul Național de a ieşi din cadrul regnicolar transilvănean şi de a-şi extinde organizația în toată țara, iar în cazul Partidului Poporului, nevoii de a-şi întări rândurile, slăbite prin plecarea grupării Argetoianu.

În perioada imediat următoare primului război mondial, sistemul rotației guvernamentale – care funcționase timp de şase decenii – s-a prăbuşit. Vechea dispută dintre liberali şi conservatori s-a soldat cu o categorică victorie a liberalilor, care şi-au consolidat poziția de principală forță politică în România.

4.7. Doctrina conservatoare

Termenul de **conservatorism** a suferit o denigrare în ultimele secole de istorie şi civilizație europeană. O denigrare promovată deopotrivă de liberalismul şi democrația triumfătoare, dar şi de ideologiile de stânga şi de extremă stângă. Termenul de conservatorism a servit ca antiteză progresului şi a devenit mai mult sau mai puțin o insultă. Nu-i mai puțin adevărat că au existat şi reuşite de analiză a conservatorismului în sens constructiv. Cele mai importante vin din cultura britanică şi germană.

În analiza conservatorismului trebuie mai întâi făcută distincția între **conservatorism** şi **tradiționalism**. Cel din urmă termen desemnează „o caracteristică universal umană", exprimă tendința de a se ține tenace de tradiție, de neaderare decât cu greutate la nou. Această tendință a mai fost numită şi „conservatorism natural". S-a încetățenit însă denumirea de tradiționalism, preferată de Max Weber. Tradiționalismul este comportamentul contrapus inițial oricărui reformism, este rezistența la orice nou. Conservatorismul este un fenomen specific modern, istoric. Conservatorismul politic este o „structură spirituală obiectivă", față de subiectivismul indivizilor singulari, care acționează în sens tradiționalist. Cu alte cuvinte, tradiționalismul este un concept sociologico - generalizant vechi de când lumea, în vreme ce conservatorismul este un concept istorico-sociologic care desemnează un fenomen modern, istoric şi sociologic determinant.

Conservatorismul român se aseamănă cu conservatorismul european în genere. Dar, spre deosebire de liberalism, el se revendică şi dintr-o realitate românească proprie, din tradiții proprii. Fie şi parțial, el moşteneşte ideologic pătura conducătoare a Principatelor Române. Ca şi în cazul conservatorilor europeni, conservatorii români, începând cu prima generație pe care o ipostaziază strălucit un Barbu Catargiu, caută să reconcilieze moderația politică cu acceptarea de principiu a modernizării instituționale.

În opinia lui Ion Bulei, la conservatori nu întâlnim o doctrină politică propriu-zisă. Putem vorbi doar de o orientare ideologică care nici ea nu se poate fixa lămurit însă. Putem vorbi de unele personalități care au ilustrat-o: Eminescu, Carp, Maiorescu, Rădulescu-Motru, Marghiloman. Putem

vorbi de câteva direcţii ale acestei orientări. Nu însă de o doctrină ca sistem închegat de principii şi teze fundamentale. Înainte de toate, orientarea doctrinară conservatoare încearcă să răspundă chipului în care se dezvoltă civilizaţia românească în secolul al XIX-lea şi începutul celui următor.

Gândirea conservatoare românească se naşte din intersecţia a două discursuri concurente şi, până la un punct, conflictuale: cel generat de elita politică conservatoare, activând direct în cadrul diferitelor grupări şi partide politice conservatoare, până după primul război mondial, şi cel produs de intelectualii angajaţi în spaţiul public, definindu-se mai mult sau mai puţin polemic, ca fideli unei direcţii conservatoare.

Ceea ce îi uneşte, în diversitate, pe toţi aceştia este existenţa unui set de variante ideologice care conturează un imaginar politic conservator. În această ultimă categorie intră o serie de personalităţi considerate „conservatoare": Mihai Eminescu, A.C. Popovici, Nicolae Iorga, Constantin Rădulescu-Motru ş.a.

Principala creaţie a conservatorismului şi cel mai însemnat produs teoretic al celei de a doua jumătăţi a secolului trecut la noi a fost **teoria formelor fără fond**. Aceasta a fost considerată de unii cercetători drept „un mod specific românesc" de a răspunde „provocării istoriei", „o *forma mentis* românească", „una din marile idei teoretice ale Europei". Dincolo de obiective, trebuie observat că, indiferent de domeniul în care s-a manifestat, această teorie, prin introducerea spiritului critic, a dat modernizării României conştiinţa de sine. Prin „formă" se înţelege „civilizaţia importată" (legislaţia, sistemul politic, instituţiile de învăţământ, cultura în genere). Cu o terminologie din filozofia culturii, forma semnifică, de fapt, „civilizaţia, posibilă de împrumutat oricând şi de oriunde, pentru că se opreşte la straturile exterioare".

La junimişti, **forma** era alcătuită din instituţiile moderne atât de repede şi necritic introduse la noi. Prin **conţinut** se se numea starea social-economică, dar nu numai ea. Ei i se alăturau cultura sufletească, psihologia naţiunii, moravurile şi caracteristicile ancestrale.

Teoria formelor fără fond a fost enunţată de Ion Eliade-Rădulescu, A. Russo, Barbu Catargiu, C. Negruzzi, I. Ghica, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, V. Alecsandri. Titu Maiorescu o va aminti pentru prima dată în eseul său „În contra direcţiei de astăzi în cultura românească". Teoria va fi dezvoltată de Maiorescu în alte studii, dar şi de alţi intelectuali: Th. Rosetti, A.D. Xenopol, M. Eminescu, G. Panu, P.P. Carp, V. Burlă, de activitatea revistei „Convorbiri literare" şi în bună măsură de activitatea junimiştilor şi conservatorilor în genere în anii '80 ai secolului al XIX-lea.

Teoria formelor fără fond constată marea discrepanţă dintre formele noi introduse în ţară prin procesul de dezvoltare a capitalismului în România şi fondul preexistent şi, de fapt, în bună măsură încă inexistent. Adică se constată o realitate: popoarele care intrau mai nou în sfera de cuprindere a capitalismului nu refăceau evoluţia celorlalte popoare mult mai înaintate pe această cale ci se puneau dintr-o dată „în planul activităţii", supunându-se legii sincronismului şi a dominaţiei a ceea ce era superior asupra inferiorului. Fatal, apăreau greutăţi de asimilare a noilor forme, cu inerente inadvertenţe.

În accepţia susţinătorilor teoriei formelor fără fond, cadrul instituţional şi juridic capitalist creat în România nu era adecvat structurii social-economice a ţării; era o copie fără spirit critic a celui din Apus; noile forme aveau un caracter „străin" de particularităţile româneşti; între ele şi situaţia de fapt

exista un decalaj. În altă ordine de idei, apărea o contradicție între cultura națională şi civilizația modernă, în defavoarea cele dintâi care risca să fie înăbuşită, falsificată.

Critica formelor noi a rămas întotdeauna în cultură şi în unele domenii ale vieții sociale. Ea nu s-a manifestat deloc în economie, în tehnică, domenii în care dimpotrivă s-a căutat să se introducă forme noi. Critica nu s-a manifestat în marile chestiuni naționale (unirea, independența).

Într-o altă ordine de idei, prin scrierile lui M. Eminescu, C. Rădulescu-Motru. A.C. Popovici, P.P. Negulescu, conservatorismul defineşte **tradiționalismul** în România. În viziunea acestor teoreticieni, poporul român trebuie să pună la baza dezvoltării tradiția proprietății şi pe cea religioasă precum şi credința în principiul monarhic.

De asemenea, în viziunea lui Eminescu, tradiția înseamnă țăranul şi modul său particular de a fi în lume. Venerația față de ruralitate, admirația față de dorobanțul întors de pe front şi abandonat mizeriei este reflexul situării polemice în raport cu o epocă a formelor fără fond, a cărei singură contrapondere este necorupta țărănime eroică. Oamenii locului sunt depozitarii acelui simț istoric dătător de echilibru.

Textele lui Eminescu, într-un alt palier, trimit către imaginea idealizată, cufundată în mit, a trecutului voievodal, transmițând contemporanilor un tipar de conduită şi furnizându-le un îndreptar pentru regenerare viitoare. În acelaşi spirit, Eminescu, dar nu numai, vorbeşte despre solidaritatea dintre clase, despre armonia patriarhală dintre boier şi țăran. Unitatea dintre cele două clase sociale, echilibrul şi solidaritatea, sunt temeliile unei lumi pierdute.

Prin contribuțiile lui V. Conta, A.D. Xenopol, T. Maiorescu, Al. Lahovari, C. Rădulescu-Motru, E. Speranția, P.P. Negulescu, Al. Marghiloman, este definit **evoluționismul.** Aceştia au preluat ideile evoluționiste ale lui Herbert Spencer, care puneau accentul pe o dezvoltare lentă, gradată a societății. Progresul real, durabil, nu se poate face în România prin salturi; el nu poate fi decât rezultatul unei legături armonioase a trecutului cu prezentul. Instituțiile viabile ale unei societăți se dezvoltă prin ele însăşi, prin progresul normal al societății.

Singurul tip de evoluție acceptabilă într-o țară în tranziție era acela capabil de a integra achizițiile trecutului, prevenind ruptura generatoare de traume şi aducătoare de tulburări. Rezerva conservatorilor este provocată de rapiditatea unor schimbări necontrolate, soldate cu efecte neprevăzute de radicalii aflați la originea lor. Este vorba, deci, de un **program gradual**. Mai mult decât o diferență de ritm, ne aflăm în prezența unei dezbateri privind „direcțiunea progresului", pentru a recurge la o sintagmă folosită de Theodor Rosetti.

Reformismul prudent, inspirat de modelul englez, revine ca un laitmotiv în gândirea junimistă, formulată de P.P. Carp în „**Eră Nouă"** şi dezvoltată mai târziu de Titu Maiorescu. Acesta din urmă elogiază modelul politic englez, evoluționist, contrapunându-l radicalismului revoluționar francez. Detaşarea de paradigma paşoptistă modelează întregul canon maiorescian: prudența, preocuparea de a nu violenta ordinea existentă se traduce în apelul la menținerea nemodificată a actului fundamental cu ocazia revizuirii de la 1884. Rezerva lui Maiorescu era una legitimă: până la ce punct puteam spera ca legile introduse să îşi producă efectele scontate, dacă nerăbdarea conducea la schimbarea lor intempestivă? **Gradualismul** era adus ca antidot la fervoarea schimbării necontenite. **Evoluția organică** era contramodelul pe care conservatorii l-au avansat, privilegiind paşii mărunți, lipsiți de spectaculozitate (aparentă) în defavoarea marilor planuri de schimbare a întregii arhitecturi sociale.

O componentă importantă a gândirii conservatoare a constituit-o **naționalismul**. Junimiştii mai ales, au dezvoltat o concepție antisemită şi au încercat să pună în valoare elementul național românesc.

Conservatorismul român a fost potrivnic conceptului de egalitate, care-şi avea originea în concepția burgheză a proprietății. Oamenii erau inegali prin natura lor, susținea, spre exemplu, Al. Lahovari şi adevărata libertate era aceea de a lăsa fiecăruia posibilitatea să-şi dezvolte propria-i personalitate. P.P. Carp sau Barbu şi Lascăr Catargiu erau împotriva libertății abstracte a individului şi propuneau libertatea comunităților organice. Tot astfel, ei **combăteau concepția burgheză a proprietății** şi propuneau o proprietate văzută ca o relație vie, reciprocă între proprietate şi proprietar, o fuziune între persoane şi lucruri. În acelaşi timp, conservatorismul românesc promova un **reformism** concret, imediat, posibil. De aici, toate programele de reforme conservatoare voiau să amelioreze, nu să schimbe şi mai ales nu să schimbe dintr-o dată.

Conservatorismul critică democrația de masă şi cultivă spiritul de elită, neîncrederea în mase (uneori chiar disprețul față de ele). Carp compara omul politic cu un medic şi poporul cu un pacient. De aici şi neîncrederea în inovațiile rapide, pripite, în improvizațiile din câmpul social, economic, intelectual, în schimbările de dragul schimbării. De aici, apărarea valorilor în cultură – idee scumpă Junimii – şi ideea că luminarea maselor trebuie să preceadă lărgirii drepturilor politice. Un principiu al diversității face ca **inegalitatea**, de statut şi avere, să fie acceptată ca un corolar natural al ordinii, iar egalității dintre indivizi să-i fie preferată libertatea, ca valoare supremă.

Din perspectiva **modernizării şi dezvoltării economice a statului**, conservatorii, punând în centrul atenției marea proprietate, au dezvoltat teza potrivit căreia **România era o țară eminamente agrară, industria urmând să dețină un loc secundar**, acela de valorificare a resurselor agricole şi a bogățiilor subsolului. Dezvoltarea economiei naționale trebuia să se facă în strânsă legătură cu capitalismul străin, în acest sens dezvoltând aşa numita politică a „porților deschise".

În concluzie, conservatorismul a potențat societatea românească modernă cu valoare şi originalitate. Ceea ce a încercat conservatorismul în România a fost să păstreze şi să întărească individualitatea poporului român într-o vreme în care, prin legea dezvoltării sincronice a modernității, individualitățile îşi ştergeau contururile.

* * *

Conservatorii, partenerii liberalilor la conducerea țării până în 1918, n-au fost o prelungire politică a fostei aristocrații medievale, ci un partid al epocii moderne. Modernizarea României n-a fost patronată numai de liberali, în vreme ce conservatorii („forțele reacționare" – cum au fost catalogați de multe ori) nu au avut alt rol decât să atâțe forțele revoluționare, să se opună din când în când şi apoi să capituleze. Realitatea a fost că patronajul s-a exercitat succesiv şi de unii şi de alții, diferind uneori mijloacele, totdeauna ritmul, adesea procesele de intenție.

Între 1880-1925, răstimpul existenței lor în forme modern constituie, prefacerile au fost şi multe şi repezi în România. Țara s-a schimbat nu numai ca întindere teritorială şi număr de populație prin Marea Unire, dar s-a schimbat structural. Conservatorii nu s-au putut acomoda cu ritmul prefacerilor.

Neizbutind, au încercat să orienteze aceste prefaceri potrivit unor idei doctrinare şi programatice proprii. Dar soluțiile lor n-au avut nici îndrăzneala, nici atracția şi, mai ales, nici aria de cuprindere socială necesară pentru a se impune. Ultima pagină a istoriei conservatoare se consumă fără glorie. Asociați cu detestații boieri, conservatorii nu au mai reuşit să se adapteze regimului sufragiului universal.

Bibliografie

A fi conservator, antologie, comentarii şi bibliografie de Ioan Stanomir şi Laurențiu Vlad, Meridiane, Bucureşti, 2002

Scurtu, Ioan, Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Stoica, Stan, *Enciclopedia partidelor politice din România 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003

Bold, Emilian, Agrigoroaiei, Ion, *Partidele politice burgheze din România (1918-1940)*, Iaşi, 1997

Bulei, Ion, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Editura Politică, Bucureşti, 1987

Idem, *Conservatorismul românesc*, în *Doctrine politice. Concepte universale şi realități româneşti*, Polirom, Iaşi, 1998, p. 84-93

Cância, Paraschiva, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1974

Căpreanu, Ioan, *Partide şi idei politice în România*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995

Conservatorismul român, analize contemporane şi texte clasice, număr special al revistei „Polis. Revistă de Ştiințe Politice", vol. 5, nr. 2, 1998, coord. Laurențiu Vlad

Drăghicescu, Dimitrie, *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922

Dungaciu, Sandra, *Doctrina conservatoare* în *Doctrine politice în România secolului XX*, coordonatori Aristide Cioabă şi Constantin Nica, Editura Institutului de Teorie Socială Bucureşti, 2001, p. 103-137

Hitchins, Keitl, *România. 1866-1947*, Humanitas, Bucureşti, 1996

Hurezeanu, Damian, Sbârnă, Gheorghe, *Partide şi curente politice în România, 1821-1918. Programe şi orientări doctrinare*, Editura Eficient, Bucureşti, 2000

Idem, *Conservatori şi conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2000

Iliescu, Adrian-Paul, *Conservatorismul,* în *Doctrine politice. Concepte universale şi realități româneşti*, Polirom, Iaşi, 1998, p. 73-83

Idem, *Conservatorismul anglo-saxon*, Humanitas, Bucureşti, 1996

Iordache, Anastasie, *Originile şi constituirea Partidului Conservator din România*, Paideia, Bucureşti, 1999

Iosa, Mircea, Lungu, Traian, *Viața politică în România, 1899-1910*, Editura Politică, Bucureşti, 1977

Iosa, Mircea, Lungu, Traian, *Viața politică în România. 1899-1910*, Editura Politică, Bucureşti, 1977

Istoria Românilor, vol. VII, tomul II, *România Întregită (1918-1940)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 221-223

Lungu, Traian, *Viaţa politică în România la sfârşitul secolului XIX (1888-1899)*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967

Marghiloman, Alexandru, *Doctrina conservatoare,* în *Doctrinele partidelor politice*, Ediţia a II-a, Editura Garamond, Bucureşti, [1997], p. 155-165

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I. 1918-1933, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 61-88

Netea, Vasile, *Take Ionescu*, Meridiane, Bucureşti, 1971

Nisbet, Robert, *Conservatorismul*, Editura DV Style, Bucureşti, 1998

Ornea, Zigu, *Junimea şi junimismul*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1975, 1978, vol. I-II, 1998

Peneş, Gabriel, *Take Ionescu şi Partidul Conservator-Democrat, 1908-1912*, Editura Monteoru, Bucureşti, 1998

Rădulescu-Motru, C., *Concepţia conservatoare şi progresul*, în *Doctrinele partidelor politice*, Ediţia a II-a, Editura Garamond, Bucureşti, [1997], p. 64-90

Idem, *Scrieri politice*, antologie de texte, coordonator Cristian Preda, Editura Nemira, bucureşti, 1998

Savu, Al. Gh., *Sistemul partidelor politice din România. 1919-1940*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976

Sbârnă, Gheorghe, *Partidele politice din România 1918-1940. Programe şi orientări doctrinare*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2001

Stan, Apostol, *Putere politică şi democraţie în România, 1859-1918*, Editura Albatros, Bucureşti, 1995

Stanomir, Ioan, *Reacţionarism şi conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, Bucureşti, 2000

Teoria formelor fără fond, antologie de Mihai Ungheanu, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1996

Zotta, C., Tulceanu, N., *Partidele politice din România. Istoricul şi programele lor*, Bucureşti, 1934

5. SOCIAL - DEMOCRAŢIA ÎN ROMÂNIA

5.1. Începuturile mişcării socialiste

Primele manifestări socialist-utopice în Principatele Române se leagă de numele lui Teodor Diamant care, în anii 1834-1841, a propagat ideile lui Charles Fourier, al cărui discipol a devenit în perioada cât s-a aflat la studii la Paris. În aprilie 1934, Teodor Diamant a început să propage ideea creării unui falanster. Cu sprijinul boierului Manolache Bălăceanu, Diamant a pus în primăvara anului 1835 bazele **Falansterului de la Scăieni (Prahova)**. Colonia de tip fourierist, denumită **Societatea agronomică şi manufacturieră**, era formată din foşti robi ai acelei moşii, ţărani iobagi eliberaţi, meseriaşi de cele mai diverse profesii, foşti militari, un număr de agronomi şi profesori. Ziua de muncă

era de 8 ore. Repartiția bunurilor se făcea în funcție de munca depusă, de talent şi iscusință şi în raport cu capitalul adus.

După o existență de circa un an şi jumătate, **Societatea agronomică şi manufacturieră** a fost desființată de autorități. Experimentul utopic de la Scăieni, oricum predestinat eşecului, va constitui un mesaj generos care va fi invocat mereu de gândirea democratică românească şi de mişcarea socialistă îndeosebi.

În perioada ce a urmat, ideile socialiste, de cele mai diferite nuanțe – bakuninism, lasalleonism, proudhonism, narodnicism etc. – au pătruns, pe cele mai diverse căi, în unele medii radicale româneşti. Cu toată toleranța guvernelor de nuanță liberală, penetrarea curentelor de gândire socialistă în România a întâmpinat greutăți, generate de reticențele față de o ideologie (în curs de cristalizare) care preconiza reforme radicale şi chiar schimbarea, prin mijloace revoluționare, a ordinii sociale existente.

După 1860 îşi fac apariția organizații socialiste în localități din Transilvania, dintre care cea mai importantă a fost **Asociația generală a muncitorilor din Timişoara** (1868). În 1869, Asociația a aderat la Internaționala I, devenind secție a acesteia. Asociații asemănătoare s-au înființat la Arad (1870), Reşița (1871), precum şi în alte localități: Anina, Oravița, Braşov, Sibiu şi Cluj.

Între anii 1843 şi 1872, când se constituie **Asociația generală a lucrătorilor din România,** s-au creat peste 20 de organizații profesionale muncitoreşti pe teritoriul României. **Asociația generală a lucrătorilor din România** era prima organizație națională a muncitorilor români şi una din primele din lume care îşi propunea apărarea drepturilor şi intereselor profesionale ale acestora.

În deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea se constituie primele **cercuri socialiste** la Bucureşti şi Iaşi, iar mai târziu şi în alte centre importante ale țării. Înființarea lor semnifică transformarea socialismului într-un curent de idei şi apoi într-o mişcare politică care îşi propunea să analizeze realitatea românească şi să acționeze pentru transformarea ei din perspectiva doctrinei socialiste, aflată în proces de cristalizare.

În **octombrie 1879 are loc la Iaşi congresul organizațiilor socialiste** din întreaga țară, la care au participat, pe lângă socialiştii români, şi emigranți ruşi. Deşi nu s-a adoptat un program sau un statut, de la această dată se va vorbi despre „**partide socialiste”**, „**partidul muncitorilor**”, despre „**social-democrație**” etc. Între liderii cei mai importanți din această perioadă amintim pe: frații Ioan şi Iosif Nădejde, Eugen Lupu, Bonifaciu Florescu, Andrei Dumitrescu; emigrații ruşi şi basarabeni: Constantin Dobrogranu-Gherea, Nicolae Zubcu-Codreanu, dr. Nicolae Russel.

În 1881 apare revista „Contemporanul” condusă de Ioan Nădejde şi Constantin Mille (1881-1891) iar din 1885 şi de V.G. Morțun. Aceasta va juca un rol important în promovarea ideilor socialiste datorită calității ei şi tirajului foarte mare pentru acea epocă (aproximativ 5000 de exemplare).

Spre sfârşitul anului 1882, Gherea vine la Iaşi unde îl converteşte pe Ioan Nădejde şi socialiştii ieşeni la tezele socialismului modern, aşa cum îl promovau A. Bebel, K. Kautsky. Din acest moment, **cel mai important cerc socialist românesc, cel de la Iaşi**, era câştigat definitiv pentru tactica luptei legale.

Liantul cercurilor muncitoreşti, în condițiile în care lipsea o structură organizatorică centrală, l-a constituit programul socialist cuprins în studiul lui Gherea, *Ce vor socialiştii români? Expunerea socialismului ştiințific* şi *Programul socialist* (1886), o încercare de analiză marxistă, cu puternice accente personale, a problemelor imediate şi de perspectivă ale societății româneşti. În studiul său,

teoreticianul social-democrat argumentează necesitatea creării partidului politic muncitoresc şi îi elaborează programul. Programul cuprindea revendicări democratice pe care partidele politice româneşti de guvernământ le vor accepta mult mai târziu (votul universal, autonomia comunală, egalitatea femeii cu bărbatul etc.); erau însă şi prevederi radicale, precum trecerea proprietății statului în stăpânirea comunelor, desființarea armatei permanente şi înarmarea poporului.

Ca urmare a unei intense propagande la sate şi a îmbrățișării definitive a tacticii legale, socialiştii ieşeni obțin, în octombrie 1888, alegerea lui Ioan Nădejde ca deputat în colegiul III la Iaşi, iar a lui Morțun la colegiul II la Roman. Succesul parlamentar al socialiştilor nu avea decât un precedent: alegerea, în 1877, a lui V.G. Morțun la Roman, care candidase pe un loc vacant de deputat la colegiul al II-lea.

Gruparea socialistă de la Bucureşti se deosebea, în multe privințe, de cea de la Iaşi, caracteristica ei principală fiind **radicalismul revoluționar**, ofensiv şi orientarea spre elementul muncitoresc mai bine reprezentat în Capitală.

Mişcarea socialistă din Bucureşti devine treptat axul curentului socialist din România. Pe lângă radicalismul şi retorica sa revoluționară, principala insuficiență a cercului din Bucureşti o constituia desconsiderarea totală a tacticii legale. Dacă socialiştii din Iaşi recurgeau, ca forme de luptă, la întocmirea de petiții pentru apărarea intereselor țăranilor şi la lupta parlamentară, cei in Bucureşti participau la organizarea grevelor, cum ar fi cele ale tipografilor (1886, 1888), ceferiştilor de la gara de Nord (1888) etc.

În Capitală funcționa, încă din 1884, **cercul de studii sociale** „**Drepturile omului**", fondat de C. Mille, C.C. Bacalbaşa, C.A. Filitis, G. Scorțescu, E.A. Frunzescu ş.a. Aici se țineau conferințe cu caracter politic, economic, social şi moral.

5.2. Constituirea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România şi activitatea sa 1893-1899

Ideea creării unui partid social-democrat preocupa de mult pe socialiştii români, dar ea şi-a găsit concretizarea în 2 mai 1893 la Bucureşti. Cu această ocazie a fost adoptat programul politic. P.S.D.M.R. era „reprezentantul politic al proletariatului din România; acesta „apără şi reprezintă interesele tuturor claselor oprimate ale națiunii". Obiectivul său, utopic, era cucerirea puterii politice şi întemeierea societății socialiste prin socializarea mijloacelor de producție şi de schimb. În acest scop, s-au formulat direcțiile principale de acțiune: lărgirea cadrelor democratice ale regimului politic (în primul rând prin dobândirea votului universal), îmbunătățirea situației maselor muncitoare prin adoptarea unei legislații a muncii, reforma radicală a sistemului agrar în favoarea țărănimii ş.a.

Pe de o parte, programul P.S.D.M.R. prelua tezele lui Gherea din *Ce vor socialiştii români?*, iar pe de altă parte, reprezenta o elaborare programatică aliniată la principiile programului de la Erfurt al social-democrației germane, devenit model pentru organizarea partidelor social-democrate.

Cu toate că în program s-a introdus – la insistența lui C. Mille – şi ideea că social-democrația din România se pronunța pentru republică, în ansamblul său programul imprima mişcării socialiste un făgaş legal.

Congresul a ales Consiliul general al P.S.D.M.R., constituit din 5 membri: Ioan Nădejde, Al. Gh. Radovici, V. G. Morţun, C. Mille şi Al. Ionescu. Puterea în partid era exercitată efectiv de triumviratul Nădejde–Morţun–Radovici. Organul central de presă era „Munca" (1890-1894), urmat de „Lumea nouă" (1894-1900), „România muncitoare" (1902, 1905-1914), „Lupta zilnică" (1914-1916), „Socialistul" (1918-1921).

După întemeierea partidului, social-democraţii şi-au identificat propaganda în rândul diferitelor categorii profesionale, femeilor, tinerilor. Astfel, se vor constitui cluburi puternice în Galaţi, Ploieşti, Craiova, Turnu-Severin.

În **aprilie 1894** s-au desfăşurat lucrările **Congresului al II-lea** al P.S.D.M.R. La propunerea lui V. G. Morţun, congresul a adoptat o moţiune în problema votului universal. De asemenea, s-a hotărât să nu se dea nici un sprijin electoral nici unui partid din opoziţie care nu va face propagandă pentru obţinerea imediată a votului universal. În **aprilie 1895** va avea loc cel de-al III-lea Congres al P.S.D.M.R. Elementul muncitoresc va fi mai bine reprezentat în conducerea partidului (pe lângă Al. Ionescu în Consiliul general fiind ales I. T. Bangherean şi încă trei supleanţi).

La **Congresul al IV-lea**, desfăşurat în **aprilie 1897**, s-au înregistrat, pentru prima dată, divergenţe majore în partid, care n-au fost însă date publicităţii. V. G. Morţun era de părere că mişcarea socialistă nu va progresa atâta timp cât nu se va introduce votul universal. Pentru aceasta, în dezacord cu I. Nădejde, el preconiza trecerea la liberali, cu convingerea că, în timp de cinci ani, acţionând de acolo, se va obţine votul universal.

În perioada ce a urmat, deşi s-au înfiinţat noi cluburi muncitoreşti (Sulina, Piteşti, Constanţa), iar altele s-au reorganizat (Bârlad, Giurgiu), activitatea organizatorică a partidului, pe ansamblu, a stagnat. Au existat cluburi care şi-au încetat activitatea, numărul membrilor de partid a scăzut.

În primii ani ai existenţei sale (1893-1899), P.S.D.M.R. a organizat o serie de campanii politice prin care se pronunţa pentru introducerea votului universal, legiferarea repausului duminical şi a zilei de muncă de 8 ore, emanciparea femeii, încetarea abuzurilor administrative ş.a. De asemenea, a impulsionat procesul de organizare profesională (sindicală) a muncitorilor (în 1896 s-a creat Uniunea sindicatului breslelor); a sprijinit şi a condus mişcări greviste.

Adepţi ai luptei parlamentare, socialiştii au fost prezenţi în forumul legislativ al României (V. G. Morţun – 1888-1889, 1891-1899 şi I. Nădejde – 1888-1891). Ei au folosit tribuna parlamentară pentru a face cunoscute ideile şi programele social-democrate, pentru a apăra interesele muncitorimii, ale ţărănimii şi ale altor categorii sociale.

Inspirându-se din marxism, mişcarea muncitorească de la noi, deşi legalistă, se situa în opoziţie cu întreaga clasă politică şi cu autoritatea de stat. De aici deriva atitudinea ostilă a cercurilor politice guvernante faţă de P.S.D.M.R., mergând până la măsuri represive.

Dificultatea cea mai mare cu care s-a confruntat partidul social-democrat, încă de la apariţia sa, şi care, practic, era insurmontabilă, era aceea a bazei sociale. O pleiadă de intelectuali de stânga, cei mai mulţi formaţi în atmosfera liberală a centrelor universitare apusene, desfăşurau o vie activitate în cadrul partidului, dând vechii mişcări social-democrate o strălucire culturală remarcabilă. La P.S.D.M.R. au aderat mulţi meşteşugari, atraşi de cluburile muncitoreşti şi societăţile profesionale. Prin poziţia lor economică şi socială, aceştia nu puteau fi deosebit de receptivi la tezele marxiste, iar prin condiţia lor

politică, în absența votului universal, nu puteau constitui baza unei mişcări politice de masă. La P.S.D.M.R. au aderat şi muncitori industriali, dar numărul lor era mic, la care se adăuga nivelul lor scăzut de viață, de cultură, educație civică şi politică. Din rândul lor se vor ridica elemente radicale ale mişcării, adepte ale unei tactici revoluționare. Rezultă, deci, că spațiul de acțiune al unei mişcări muncitoreşti în România era extrem de restrâns, comparativ cu țările dezvoltate din Apus. De aici şi preocuparea constantă – dar fără prea mari succese – de a atrage în sfera mişcării socialiste țărănimea.

Spre sfârşitul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, greutățile cu care se confrunta P.S.D.M.R. erau numeroase şi diverse: numărul cluburilor şi al membrilor s-au redus; cluburile socialiste săteşti au fost desființate; intelectualii nu mai erau atraşi de această formațiune, alții începeau să manifeste dezinteres; dezastrul financiar (ziarul oficial „Lumea nouă" îşi va înceta apariția în noiembrie 1898).

În asemenea situații, s-au amplificat divergențele din partid, îndeosebi dintre elita intelectuală conducătoare, adeptă a tacticii reformiste şi legale şi militanții care se ridicau din rândul muncitorilor, promotori ai unei tactici radicale, revoluționare. Criza partidului a devenit şi mai profundă o dată cu demisia liderului partidului, I. Nădejde, survenită la 21 februarie 1899.

În legătură cu soarta şi rațiunea de a fi a P.S.D.M.R., s-au cristalizat, treptat, câteva orientări în tabăra socialiştilor. Dacă marea majoritate a liderilor social-democrați ajunseseră la concluzia că existența unui partid social-democrat nu se mai justifica în condițiile concrete ale României de atunci, ei erau divizați pe tema modului în care ar fi urmat să se rezolve criza politică din mişcare. Marea majoritate a conducătorilor intelectuali social-democrați (Morțun, Radovici, Atanasiu etc.) preconizau trecerea în bloc la P.N.L. Ei aveau convingerea că numai acest partid va putea înfăptui programul de transformări democratice pe care şi socialiştii îl preconizau.

Congresul al VI-lea al P.S.D.M.R. a constituit prilejul confruntării dintre diferitele grupări ale partidului. Acesta se va încheia fără a se lua o hotărâre concretă cu privire la viitorul partidului.

Elita intelectuală conducătoare social-democrată a trecut, aşa cum s-a anticipat, în bloc la P.N.L. **Intrarea oficială a „generoşilor" în P.N.L. se va petrece în februarie 1900** cu ocazia unui banchet organizat la Bucureşti. Între aceştia se remarcau V. G. Morțun, I.C. Atanasiu, Al. Radovici, G. Diamandi ş.a.

Trecerea „generoşilor" la liberali a întărit aripa stângă condusă de Ion I.C. Brătianu, contribuind la promovarea în continuare a reformelor democratice.

Pe de altă parte, criza din 1899 încheia vechea mişcare social-democrată, legalistă şi cu o tentă romantică şi deschidea o nouă etapă, aceea a unei mişcări socialiste radicale, cu un pronunțat caracter muncitoresc.

5.3. Refacerea Partidului Social Democrat şi activitatea sa 1910-1918

După 1900, cluburile muncitoreşti din țară de desființează, doar cel din Bucureşti mai supraviețuieşte într-o formă restrânsă. În iunie 1901, din inițiativa lui I.C. Frimu şi a câtorva militanți muncitori se înființează în Capitală **Cercul „România muncitoare"**. În august 1903 a luat ființă la Iaşi

Cercul de studii sociale. Cele două cercuri vor reprezenta principalele nuclee social-democrate care vor acționa pentru renaşterea mişcării şi refacerea partidului social-democrat.

Noua generație de conducători ai mişcării socialiste (Ion C. Frimu, Alecu Constantinescu, dr. Cristian Racovski, Mihail Gh. Bujor) reevaluează experiența şi tactica vechii mişcări, acordând prioritate **luptei economice în detrimentul celei politice**. Noii conducători vor pune accentul pe **organizarea în sindicate a salariaților**, pe lupta împotriva corporațiilor, pe organizarea unor greve.

Conferința socialistă din august 1906 a realizat centralizarea organizatorică a mişcării sindicale, înființând **Comisia Generală a Sindicatelor din România**. În august 1907 a apărut revista „Viitorul social", organ teoretic al mişcării socialiste din România.

În **ianuarie 1908** va lua naştere **Uniunea Socialistă din România**, care se va transforma în 1910 în **Partidul Social-Democrat**.

Congresul de reconstituire a Partidului Social-Democrat din România s-a ținut în zilele de 31 ianuarie, 1 şi 2 februarie 1910 în Bucureşti. Problema centrală a dezbaterilor a fost transformarea Uniunii Socialiste în partid.

Programul partidului, dezbătut şi adoptat de congres, avea o parte teoretică, precum şi partea de reforme, împărțită pe trei capitole: politic, economic şi agrar. În expunerea de motive (partea teoretică), se afirma că P.S.D. „se inspiră din ideile socialismului ştiințific şi din principiile de program şi tactică elaborate de congresele socialiste internaționale". Ca principii de bază, partidul admitea lupta de clasă şi solidaritatea internațională a muncitorilor. Dezvoltarea capitalistă a României era considerată ca o „necesitate politică, economică şi socială". pornind de la această apreciere şi considerându-se „reprezentantul politic al proletariatului din România", P.S.D. formula o serie de reforme cu caracter politic şi economic: votul universal; dreptul de referendum; descentralizarea învățământului; independența justiției; impozit progresiv pe venit, introducerea contractului colectiv; ziua de muncă de 8 ore; repaus duminical; protecția muncii minorilor şi femeilor; asigurări pentru boală, invaliditate, bătrânețe; fixarea minimului de salariu ş.a. În ceea ce priveşte programul agrar, acesta preconiza: desființarea tuturor rămăşițelor feudale din raporturile de producție; răscumpărarea silită a unei părți cât mai întinse din marea proprietate şi formarea unui fond funciar administrat de comune sub supravegherea statului; organizarea unui credit agricol ş.a.

Trecând peste partea teoretică, tributară unor analize marxiste de largă circulație în epocă, se poate aprecia că programul P.S.D. din 1910 reprezenta o abordare programatică temeinică, moderată şi realistă. La aceasta a contribuit, desigur, prezența lui Dobrogeanu-Gherea în comisia de redactare a programului.

P.S.D. s-a afiliat la Biroul Socialist Internațional de la Bruxelles. Partidul era organizat pe principii teritoriale. În localitățile unde existau mai mult de 25 de membri se constituia un **club**, iar acolo unde existau între 5-25 un **cerc**; 5 membri dintr-o localitate puteau alcătui un **grup**.

Comitetul Executiv al partidului era alcătuit din D. Marinescu, I.C. Frimu, Al. Constantinescu, M. Gh. Bujor, C. Racovski, N.C. Georgescu şi C. Vasilescu. Secretar al partidului a fost ales I.C. Frimu.

Partidul refăcut s-a confruntat cu o serie de greutăți: slaba aderență a muncitorilor la organizațiile politice, lipsuri materiale, adversitatea aparatului de stat etc. Din 1912, la nivelul conducerii

au apărut rivalităţi şi fricţiuni, care au dăunat progresului mişcării (unul dintre motive îl reprezenta colaborarea ziariştilor socialişti la ziarele burgheze).

P.S.D., în curs de a se elibera de prejudecăţile sindicaliste, a acordat o atenţie mai mare luptei politice, participând la campaniile electorale parlamentare din anii 1912 şi 1914. Lipsa de fonduri, de reţea organizatorică, defecţiuni de propagandă şi serioase prejudecăţi tactice au constituit principalele cauze ale eşecurilor electorale parlamentare. P.S.D. a rămas fidel rezoluţiei de la Amsterdam din 1904 a Internaţionalei Socialiste, care respingea orice compromis şi orice colaborare cu partidele şi grupările burgheze.

În perioada 1910-1914, campania pentru votul universal a constituit cea mai importantă acţiune a partidului. De asemenea, s-a remarcat atitudinea pacifistă a social-democraţilor din timpul războaielor balcanice (1912-1913). De pe aceste poziţii, au denunţat pacea de la Bucureşti din 1914. P.S.D. s-a opus reformelor iniţiate de liberali în 1914 (agrară şi electorală), considerându-le prea restrictive şi „înşelătoare".

Spre deosebire de celelalte forţe politice, P.S.D. s-a opus oricărei participări a României la războiul izbucnit în 1914, pe care-l considera imperialist. Socialiştii au organizat numeroase campanii de presă, întruniri, mitinguri şi demonstraţii antirăzboinice. Judecând primul război mondial global, fără să înţeleagă cum obiectivele naţionale se puteau înscrie în acest eveniment, socialiştii români s-au postat, pe toată durata lui, pe o poziţie pacifistă şi antirăzboinică intransigentă.

Social-democraţii erau sensibili la ideea unităţii naţionale, dar refuzau s-o realizeze prin război. Ei susţineau că **unitatea naţională se putea realiza şi prin socialism**. Pe această temă, în cadrul mişcării socialiste, au apărut divergenţe între liderii partidului. C. Racovski susţinea că unirea românilor într-un singur stat nu a fost niciodată un obiectiv socialist. Mişcarea muncitorească nu trebuia să se intereseze de diviziunile naţionale sau religioase, ci numai de cele economice şi sociale. Idealul lui Racovski era o federaţie europeană supranaţională. Socialiştii erau în căutarea unei modalităţi de împletire a propriei lor doctrine cu partidismul. După octombrie 1917, ruptura dintre exponenţii diferitelor curente din mişcarea muncitorească devenea inevitabilă.

În rândul social-democraţilor rămaşi în teritoriul ocupat de Germania, au apărut două tendinţe: una legalistă, care nu voia să provoace autorităţile de ocupaţie, iar cealaltă, formată mai ales din adepţi ai sindicalismului revoluţionar, care a continuat acţiunea clandestină împotriva războiului. Această din urmă tendinţă era însă minoritară atât în rândul populaţiei, cât şi cel al mişcării muncitoreşti.

Sub impresia revoluţiei din februarie 1917 din Rusia, câţiva socialişti radicali au constituit în mai 1917, un aşa-numit „Comitet de acţiune social-democrat român", care se considera drept organismul central al mişcării muncitoreşti din ţară.

În teritoriul ocupat de trupele germane, socialiştii au organizat numeroase acţiuni de protest împotriva ocupantului, care au culminat cu manifestaţia din 1 mai 1918. Autorităţile germane au procedat la arestarea unor lideri socialişti (dr. Ecaterina Arbore, C.-Titel Petrescu, Ilie Moscovici, C. Popovici, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu ş.a.).

În pofida lipsurilor de tot felul, a înfrângerilor de pe front, a unei efervescenţe revoluţionare amplificată şi întreţinută şi de agenţi bolşevici, situaţia din România n-a devenit explozivă, iar mişcarea

socialistă n-a aderat la comunism, Acest lucru se explică în principal prin încrederea pe care țărănimea o avea în monarhie şi în reformele agrară şi electorală legiferate în iunie 1917.

Revoluția bolşevică din noiembrie 1917 a produs o impresie puternică asupra mişcării socialiste din România, ca de altfel şi din alte țări, şi, mai ales, asupra grupurilor socialiste aflate pe teritoriul Rusiei.

Social-democrații din Transilvania au găsit modalități mai adecvate de împletire a propriei lor doctrine cu patriotismul. În octombrie 1917 ei au cerut pentru prima dată respectarea dreptului la autodeterminare absolută şi au respins orice compromis pe această temă la congresul Partidului Social-Democrat Maghiar. În cursul evenimentelor din septembrie 1918, conducătorii socialişti au luat hotărârea de a conlucra cu P.N.R. pentru organizarea luptei naționale a românilor din Transilvania şi Banat.

La 31 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Național Român Central, în componența căruia au intrat şase reprezentanți ai social-democraților (Iosif Jumanca, Ion Flueraş, Tiron Albani, Enea Grapini, Iosif Renoiu, Bazil Surdu) alături de şase naționali.

La Adunarea Națională de la Alba-Iulia, care avea să proclame unirea Transilvaniei cu România, au participat şi 150 de delegați ai social-democrației. Ca recunoaştere a rolului şi contribuției lor la lupta pentru unire, socialiştii au fost aleşi şi cooptați în organele de conducere ale Marii Adunări Naționale. Astfel, Ion Flueraş a fost ales vicepreşedinte, iar Iosif Ciser secretar. După alegerea Marelui Sfat Național, în care şi-au trimis reprezentanții, socialiştii au acceptat, trecând peste prejudecățile socialiste existente în epocă, să facă parte din Consiliul Dirigent.

Îmbrățişarea ideii naționale de către socialiştii români, distanțându-se astfel de tezele internaționaliste rigide, le va conferi legitimitate, de atâtea ori pusă în cauză tocmai pe această temă.

5.4. Mişcarea socialistă şi social-democrată din România (decembrie 1918-iunie 1922)

În noiembrie 1918, organizațiile socialiste şi-au reluat activitatea legală. Comitetul Executiv Provizoriu al P.S.D. se va reconstitui, fiind cooptați şi unii membri noi; în urma reorganizării, acesta avea următoarea componență: Ilie Moscovici – secretar, Al. Constantinescu, Gh. Cristescu, I.C. Frimu, Theodor Iordăchescu, Ion Sion, dr. Cristian Racovski şi Gh. Teodorescu. În conducere erau prezenți doi comuniști: C. Racovski şi Al. Constantinescu, şeful grupului clandestin bolşevic.

Expresie a deplasării spre stânga a social-democrației române, a delimitării sale de Internaționala a II-a, partidul şi-a schimbat denumirea în **Partidul Socialist din România**. La 9 decembrie 1918, în conformitate cu noua orientare, este dat publicității noul program – ***Declarația de principii*** – în care erau enunțate o serie de principii adoptate, evident, sub influența evenimentelor din Rusia. Programul dezavua tactica reformistă tradițională preconizată şi practicată de partidele social-democrate, locul ei fiind luat de teza bolşevică a „cuceririi puterii politice prin orice mijloace în vederea instaurării dictaturii proletariatului".

În condițiile deteriorării grave a situației materiale a populației şi a noii stări de spirit de la sfârşitul războiului, Partidul Socialist **a stimulat mişcările sociale revendicative**, din rândul cărora se

detaşează greva muncitorilor tipografi din Bucureşti, înăbuşită prin intervenţia militară a noului guvern liberal (13/26 decembrie 1918), înregistrându-se morţi şi răniţi, şi greva generală din octombrie 1920.

O asemenea stare de spirit, încuraja elementele radicale precum şi pe cele extremiste constituite în grupuri comuniste clandestine. Deşi puţini la număr, membrii acestor grupuri acţionau cu o deosebită virulenţă şi se pronunţau pentru transformarea partidului socialist în partid comunist şi pentru declanşarea revoluţiei comuniste.

În anii 1918-1920 se constată un aflux nemaicunoscut al muncitorilor spre organizaţiile Partidului Socialist şi spre organizaţiile sindicale social-democrate. Partidul Socialist devenise un **partid de masă**, reunind în toamna anului 1919 în jur de 150.000 de membri. Mişcarea social-democrată era şi mai puternică în Ardeal şi Banat. Concomitent, s-a înregistrat un amplu proces de dezvoltare a mişcării sindicale, care în 1919, încorpora peste 200.000 de muncitori. pentru prima dată în istoria României moderne, mişcarea social-democrată reprezenta cu adevărat o forţă politică importantă.

Creşterea influenţei Partidului Socialist şi a capacităţii sale de a penetra în mase au fost probate de rezultatele înregistrate la alegerile parlamentare din 1919 şi 1920. Deşi socialiştii militaseră cu consecvenţă pentru organizarea de alegeri libere, pe baza sufragiului universal, Congresul extraordinar al partidelor socialiste din Vechiul Regat, Bucovina, Ardeal şi Banat, întrunit în zilele de 13-14 octombrie 1919 la Bucureşti, a hotărât neparticiparea în alegeri şi retragerea candidaturilor depuse. Rezoluţia Congresului aprecia că în condiţiile prezenţei în conducerea ţării a unui guvern de militari, nu erau întrunite condiţiile pentru organizarea unor alegeri libere şi corecte. O asemenea hotărâre reprezenta o eroare politică. Cu toate acestea, socialiştii vor obţine 7 mandate la Cameră, în condiţiile în care unele organizaţii judeţene nu au respectat hotărârea Congresului şi nu au retras candidaturile.

5.5. Partidul Social-Democrat din Ardeal şi Banat

A fost fondat la 6 ianuarie 1906 la Lugoj şi număra printre membrii marcanţi pe Ioan Creţu, Aurel Cristea, Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Tiron Albani. Organul central de presă era „Adevărul. Glasul Poporului” (1903-1914), urmat de „Tribuna socialistă” (1919-1921).

Baza socială a partidului au constituit-o muncitorii şi pături ale ţărănimii. **Structura organizatorică** au format-o secţiunile, create mai întâi în mediul rural, unde majoritatea o formau românii, şi apoi în centrele urbane. Conducerea activităţii a fost asigurată de Comitetul regnicolar român, transformat în Comitetul Central Român, apoi, după 1918, în Comitetul Executiv.

Documentele programatice au pus pe prim plan deziderateleе specifice social-democraţiei, cu obiectivul esenţial „desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi prefacerea lor în proprietate comună, pentru a transforma „sistemul de producţie capitalist în sistem de producţie socialist”. Alături de acest program teoretic (maximal), partidul a avut un program concret de acţiune pentru revendicări democratice: votul universal; libertatea presei, a dreptului de asociere şi de întrunire; impozit proporţional pe venit; legislaţie a muncii; pământ pentru masele ţărăneşti; drepturi egale pentru toate naţionalităţile. După unirea din 1918, P.S.D. din Ardeal şi Banat a activat pe baza programului din 1919, al întregii mişcări socialiste din România.

Deşi până în 1918, formal, partidul muncitorilor români transilvăneni a fost considerat o secție a P.S.D. din Ungaria, acesta a desfăşurat şi o activitate de sine stătătoare. După declanşarea războiului, ziarul „Adevărul" a fost suspendat, iar activitatea partidului interzisă de guvernul Ungariei. Congresul din mai 1918, pornind de la necesitatea unirii tuturor forțelor națiunii române în vederea eliberării naționale, a aprobat colaborarea cu P.N.R. La 12 noiembrie s-a constituit Consiliul Național Român Central, format din şase membri ai P.S.D. şi şase ai P.N.R. La Adunarea Națională de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, au fost prezenți 150 de delegați ai social-democrației române, care s-au pronunțat pentru unirea Transilvaniei cu România. Reprezentanții P.S.D. au intrat în Marele Sfat Național, constituit la 2 decembrie 1918 şi au făcut parte din Consiliul Dirigent prin Ion Flueraş şi Iosif Jumanca.

După 1918, liderii P.S.D. din Ardeal şi Banat au militat pentru unificarea forțelor socialiste la scara întregii țări. Ei au contribuit la elaborarea programului politic unic al tuturor partidelor socialiste din România (mai 1919). La Conferința de la Sibiu (7 – 9 septembrie 1919), partidul şi-a schimbat numele în **Partidul Socialist din Ardeal şi Banat**.

Din delegația socialistă care s-a deplasat în Rusia pentru a discuta problema afilierii la Internaționala a III-a, au făcut parte şi doi reprezentanți ai socialiştilor din Transilvania şi Banat: Ion Flueraş şi Eugen Rozovan. Primul nu a fost primit la convorbiri, fiind acuzat că a „pactizat cu burghezia", acceptând să facă parte din Consiliul Dirigent şi să militeze pentru recunoaşterea unirii Transilvaniei cu România. Un număr important de socialişti ardeleni şi bănățeni s-au pronunțat pentru menținerea Partidului Socialist pe linia programului din 1919. Ei au fost principalii inițiatori ai moțiunii grupării de dreapta, impusă dezbaterii Consiliului General din 30 ianuarie – 3 februarie 1921; după respingerea acestei moțiuni, gruparea de dreapta s-a retras din Partidul Socialist.

5.6. Partidul Social-Democrat Român din Bucovina

A fost întemeiat în iulie 1906 la Cernăuți, preşedinte fiind ales Gheorghe Grigorovici. Între membrii marcanți se numărau: Iacob Pistiner, Tatiana Grigorovici, Traian Dan, Rudolf Gaidosch. Organul central de presă era „Lupta" (1906-1910) şi „Vremea Nouă" (1920-1921).

Baza socială a partidului cuprindea muncitori români din oraşele Bucovinei, funcționari şi intelectuali. S-a organizat pe bazele create de sindicatele muncitoreşti şi îndeosebi ale sindicatului tipografilor, care au avut un rol important în constituirea partidului.

Programul P.S.D.R.B. se inspira în mare parte din programul general al social-democrației austriece, cu accente pe reforme în cadrul regimului imperial, pe acțiunea parlamentară, în vederea impunerii unor reforme sociale ş.a. Social-democrații români aveau puncte de vedere deosebite în rezolvarea problemei naționale, unii vizând o confederație democratică a popoarelor din Imperiu, alții, unirea tuturor românilor într-un singur stat național. Strategic, partidul se înscria în concepția triumfului socialismului prin reforme democratice şi o largă mişcare socialistă de solidaritate internațională. Tactica prevedea cucerirea de drepturi şi libertăți pentru muncitorime (ziua de lucru de 8 ore, repaus duminical, salarii „omeneşti" etc.), dar şi pentru masa populației române din oraşe şi sate (dreptul la şcoli proprii, la folosirea limbii române în învățământ, justiție, administrație, presă).

În împrejurările destrămării monarhiei austro-ungare, P.S.D.R.B. a făcut parte din Consiliul Național Român din Bucovina, constituit în octombrie 1918, şi s-a pronunțat, la 28 noiembrie 1918, la Congresul general al reprezentanților populației din Bucovina pentru unirea cu România.

Delegații socialiştilor bucovineni au luat parte la Conferința Partidului Socialist din România (23 – 26 mai 1919), votând programul politic şi electoral unic al întregii mişcări socialiste. Ei au făcut parte din Consiliul General, organul conducător al întregii mişcări socialiste, pe care unii îl părăsesc în februarie 1921, neîmpărtăşind concepția şi ideile comuniste.

5.7. Sciziunea mişcării socialiste

Paradoxal, deşi mişcarea socialistă cunoştea în anii 1918-1920 maxima extensiune organizatorică şi influență politică, aceasta era subminată de curentele ce se amplificau în partid.

Un prim curent, cu rădăcini adânci în istoria mişcării muncitoreşti de la noi, îl reprezenta cel **social-democrat**, aflat în flancul drept al Partidului Socialist. **Curentul de dreapta social-democrat** era foarte slab numericeşte în Vechiul Regat, dar puternic în provinciile unite. Acesta se păstra pe linia tradițională social-democrată de inspirație germană şi austriacă; de asemenea, se pronunța împotriva afilierii la Internaționala a III-a. Exponenții acestui curent erau Şerban Voinea, Paul Marc (Vechiul Regat), Ion Flueraş, Iosif Jumanca, Iosif Ciser, Ion Mihuț, Victor Brătfăleanu, Enea Grapini, Iosif Renoiu ş.a. (Transilvania şi Banat), Gheorghe Grigorovici, Iacob Pistiner, Teodor Roznovan, Romulus Dan (Bucovina) ş.a.

Curentul extremist, dominant în Partidul Socialist din Vechiul Regat, încerca să împace tezele teoretice ale extremei stângi cu tactica şi practica social-democrației. Adepții acestui curent criticau reformismul tradițional social-democrat, se pronunțau pentru naționalizarea mijloacelor de producție, îşi afirmau solidaritatea cu revoluția bolşevică. În ceea ce priveşte afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, centriştii n-o respingeau în principiu ci o condiționau. Printre fruntaşii centriştilor se aflau Ilie Moscovici, dr. L. Ghelerter, C. Popovici, C.-Titel Petrescu.

Un al treilea curent care câştiga teren, l-a constituit **extrema-stângă comunistă**. Această grupare conspira pentru crearea unui partid comunist în România şi afilierea lui necondiționată la Internaționala a III-a. Grupul comunist era reprezentat de Gheorghe Cristescu, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Gheorghe Niculescu-Mizil, Constantin Mănescu, Gheorghe Vasilescu, Mihail Cruceanu ş.a.

Obiectivul cel mai important al social-democrației româneşti de după 1918 a fost unificarea şi centralizarea la scara întregii țări a mişcării social-democratice. Datorită divergențelor de păreri dintre grupările existente privind tactica şi strategia ce urmau să stea la baza partidului unificat şi, îndeosebi, controverselor pe tema afilierii la Internaționala Comunistă, congresul de unificare a fost amânat în repetate rânduri.

Socialiştii au declanşat în octombrie 1920 greva generală a muncitorilor, în condițiile în care guvernul Averescu a refuzat să satisfacă revendicările prevăzute în *Ultimatumul muncitorimii către guvern*. Greva generală din octombrie 1920 a reprezentat un moment nodal în istoria mişcării muncitoreşti şi socialiste din România. Măsurile represive ale guvernului Averescu au scos de pe arena

luptelor sociale din România mişcarea de masă. Liderii socialişti centrişti (Ilie Moscovici, Toma Dragu, Emanoil Socor, Paul Marc ş.a.) vor fi închişi, lăsând loc de acţiune elementelor comuniste.

Pe acest fundal confuz, la iniţiativa grupului comunist a fost convocat, pentru **30 ianuarie – 3 februarie 1921, Consiliul General al Partidului Socialist**, care urma să analizeze situaţia generală a partidului şi sindicatelor după greva generală din octombrie 1920 şi pentru a asculta raportul delegaţiei trimise în Rusia sovietică cu scopul de a afla condiţiile afilierii la Comintern. În cadrul Consiliului General s-au prezentat trei moţiuni, exprimând poziţia celor trei curente existente în partid: comunist, socialist-unitar şi social-democrat. Dintre cele trei moţiuni, supuse la vot, va avea câştig de cauză cea comunistă. Teza afilierii la comunism a triumfat şi sciziunea mişcării socialiste a devenit realitate. În aceste condiţii, social-democraţii au declarat că se socotesc în afara partidului şi au părăsit şedinţa. Socialiştii unitari au rămas în partid, dar nu au acceptat să intre în Comitetul Executiv.

Lipsa de unitate a socialiştilor şi social-democraţilor a dat posibilitatea comuniştilor să pună stăpânire pe conducerea partidului, pe patrimoniul acestuia şi, în special, pe ziarul „Socialismul”.

Continuându-şi lucrările în absenţa social-democraţilor, Consiliul General a fixat data Congresului pentru 8 mai 1921 şi a completat cu elemente comuniste Comitetul Executiv şi Comisia Generală a Sindicatelor.

După şedinţa Consiliului General al Partidului Socialist din 30 ianuarie – 3 februarie 1921, care a marcat sciziunea mişcării socialiste din România, elementele comuniste, cu sprijinul direct al Moscovei şi recurgând la mijloace preluate din arsenalul Cominternului, au trecut la organizarea Congresului din mai 1921, care va hotărî crearea Partidului Comunist şi va ratifica afilierea sa la Internaţionala a III-a.

5.8. Refacerea Partidului Social-Democrat şi evoluţia sa politică şi organizatorică. 1927-1938

În iunie 1921 are loc la Ploieşti congresul general al partidelor social-democrate din Transilvania, Banat, Bucovina şi a unor organizaţii socialiste din Vechiul Regat cu scopul de a se realiza unificarea partidelor regionale într-o singură formaţiune politică. Cu acest prilej, a luat naştere **Federaţia Partidelor Socialiste din România** compusă din: Partidul Social-Democrat din Bucovina, Partidul Social-Democrat din Vechiul Regat, Partidul Socialist din Transilvania şi Partidul Socialist din Banat. Aceste formaţiuni politice încadrate în Federaţie aveau o largă autonomie şi o slabă influenţă politică în rândul alegătorilor.

La începutul anului 1922, a luat naştere **Partidul Socialist din România** din iniţiativa unor lideri centrişti ai fostului Partid Socialist, printre care C.-Titel Petrescu, Vasile Anagnoste, Ioan Creţu, Emanoil Socor ş.a. În noul partid se vor încadra şi fruntaşii socialişti eliberaţi din detenţie în februarie 1922, printre care Ilie Moscovici. Noua formaţiune va adera şi ea la F.P.S.d.R.

În anii ce au urmat s-au făcut eforturi pentru refacerea şi regruparea mişcării muncitoreşti. După eşecul înregistrat de F.P.S.d.R. în alegerile parlamentare din mai 1926, lupta pentru unitatea politică a intrat într-o fază decisivă, cristalizându-se ideea convocării congresului care să hotărască unificarea partidelor socialiste şi social-democrate regionale într-un partid unic.

În urma hotărârilor luate de Congresul care şi-a deschis lucrările în **7 mai 1927**, va lua naştere **Partidul Social-Democrat din România**. Organele centrale de conducere ale partidului erau., **Congresul**, convocat o dată la doi ani şi care era „instanţa supremă a partidului"; **Comitetul Executiv**, compus din 15 membri şi 5 supleanţi, din care 5 formau **Biroul Comitetului Executiv**. În funcţia de secretar a fost ales Iosif Jumanca, iar Ilie Moscovici a fost desemnat casier. Între **membrii marcanţi** se mai numărau: Gheorghe Grigorovici, Şerban Voinea, Ioan Flueraş, Ştefan Voitec, Lothar Rădăceanu, C.-Titel Petrescu, Tudor Iordăchescu ş.a. **Organul central de presă** era „Socialismul" (1927-1933), urmat de „Lumea Nouă" (1933-1940).

Baza socială a P.S.D. cuprindea muncitorimea, organizată pe baza principiului teritorial în secţiuni locale, organizaţii judeţene şi regionale. El s-a sprijinit şi pe organizaţiile sindicale grupate în Confederaţia Generală a Muncii; a îndrumat şi alte organizaţii, ca: Uniunea Tineretului Muncitor Socialist, Uniunea Femeilor Muncitoare, Institutul Muncitoresc de Sport şi Educaţie. În 1935, P.S.D. a iniţiat crearea Federaţiei ţăranilor din România, având drept scop organizarea profesională a populaţiei satelor.

P.S.D. şi-a fixat ca „ultim scop" programatic al acţiunii sale politice „desfiinţarea exploatării economice, a asupririi politice sau naţionale şi a înapoierii culturale sub orice formă, prin cucerirea puterii de stat, socializarea mijloacelor de producţie, transport şi schimb şi transformarea statului de clasă burghezo-capitalist în societate democratică socialistă". În concepţia social-democrată, atingerea acestui obiectiv trebuia să aibă loc pe cale evolutivă, un rol determinant revenind reformelor „cucerite în cadrul legal". Programul de acţiune preconiza: „democratizarea desăvârşită a vieţii de stat" – prin instituirea votului universal cu reprezentare proporţională pentru toţi cetăţenii de la 20 de ani în sus, fără deosebire de naţionalitate, religie sau sex; numirea guvernului de către Parlament; desfiinţarea Senatului; adoptarea unui sistem general de ocrotiri sociale pentru muncitorime; iniţierea unei politici agrare care să ducă la întărirea micilor gospodării ţărăneşti; dezvoltarea învăţământului; îmbunătăţirea sistemului sanitar. Pe plan extern se pronunţa pentru promovarea unei politici de pace, de colaborare cu toate popoarele, pentru dezarmare generală şi desfiinţarea diplomaţiei secrete.

P.S.D. se va impune în viaţa politică a României ca un partid care a acţionat pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, împotriva abuzurilor guvernamentale, a forţelor politice extremiste, declarându-se reprezentantul cel mai autentic al clasei muncitoare.

P.S.D. a luat parte la alegerile parlamentare din iulie 1927, fără a obţine însă vreun mandat. În februarie 1928, P.S.D. a încheiat o înţelegere cu P.N.Ţ. spre a acţiona împreună pentru înlăturarea liberalilor de la putere şi au semnat un cartel electoral pentru alegerile parlamentare din decembrie 1928, reuşind să obţină 9 locuri în Adunarea Deputaţilor. Această orientare a provocat în sânul partidului discuţii aprinse, ducând la desprinderea unei grupări, în frunte cu dr. **Litman Ghelerter**, care a format, la **15 iulie 1928, Partidul Socialist al Muncitorilor din România**. Organul de presă era gazeta „Proletarul".

P.S.D. a luat parte la alegerile judeţene, municipale şi comunale din februarie – martie 1930 (au fost aleşi sute de consilieri social-democraţi), la alegerile parlamentare din iunie 1931 şi iulie 1932 (obţinând câte 6 şi, respectiv, 7 locuri de deputat) şi la alegerile comunale din decembrie 1932 (impunând mai mulţi reprezentanţi în fruntea primăriilor şi ca membri ai consiliilor comunale).

Popularitatea partidului va scădea, astfel că în alegerile din decembrie 1933 nu a mai obținut nici un mandat de deputat, până în 1937 având doar un senator (Ion Flueraş).

În **februarie 1933** se va produce **o nouă defecțiune**, prin desprinderea unei grupări conduse de **Constantin Popovici** care va forma **Partidul Socialist din România**.

Congresul al XVI-lea al P.S.D., desfăşurat în aprilie 1936, a ales în funcția de preşedinte al Comitetului Central pe Gheorghe Grigorovici, ca vicepreşedinți pe C.-Titel Petrescu şi Alexandru Bartalis, ca secretar pe Lothar Rădăceanu, casier fiind desemnat Ilie Moscovici.

În anii ’30, P.S.D. a desfăşurat o amplă campanie împotriva Mişcării Legionare, L.A.N.C. şi a Partidului Național Creştin. De asemenea, a participat alături de P.N.Ț. la unele acțiuni împotriva guvernului Tătărescu şi a respins orice colaborare cu comuniştii vizând realizarea Frontului Unic Muncitoresc şi a Frontului Popular Antifascist. La alegerile parlamentare din decembrie 1937, social-democrații nu vor obține nici un mandat.

Datorită atitudinii antilegionare, mai mulți fruntaşi ai P.S.D. vor adera la regimul de autoritate monarhică, instituit la 10 februarie 1938, văzând în acesta o stavilă în calea ascensiunii fascismului. Între semnatarii apelului de înființare a Frontului Renaşterii Naționale (decembrie 1938), s-au aflat şi Gh. Grigorovici, Ion Flueraş, Eftimie Gherman.

În anii 1938-1940, P.S.D. a fost mai mult un club de dezbateri teoretice şi nu a organizat acțiuni practice în rândul muncitorimii.

5.9. Doctrina social-democrată

Geneza doctrinei politice social-democrate are la bază, pe de o parte, **ideile socialiştilor utopici**, iar pe de altă parte, **ideile marxiste** din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ideile socialismului utopic au apărut o dată cu manifestarea relațiilor de producție capitaliste care, deşi marcau un element de progres pe calea dezvoltării societății, generau, totuşi, în mod inevitabil, şi inegalități sociale. Ca o reacție la această realitate, apar în domeniul gândirii social-politice idei egalitariste cunoscute sub numele de **socialism utopic**. Termenul de „utopic” s-a impus, mai ales, de la titlul lucrării lui Thomas Morus, ***Utopia***, cuvânt provenit din limba greacă, însemnând ceva „fără loc”, „nicăieri”, adică ceva care nu poate să existe în realitate. De aceea, ideile socialismului utopic se referă la o construcție imaginară, himerică, a unei societăți viitoare.

Alături de lucrarea lui Thomas Morus stă şi ***Cetatea soarelui*** a lui Tomasso Campanella, în care se imaginează o societate în care relațiile sociale bazate pe proprietatea privată, vor fi înlocuite cu relații bazate pe proprietatea obştească, care elimină exploatarea omului de către om şi în care munca devine obligatorie pentru toți membrii societății, iar repartiția bunurilor se realizează după necesități considerate modest, aproape austere.

Ideile socialismului utopic au fost teoretizate şi de alți intelectuali precum Jean Meslier, Morelly, Mably, Babeuf, din secolul al XVIII-lea, care concepeau egalitarismul în mod rudimentar, prin uniformizarea vieții sociale şi introducând, în afară de termenul de „socialism” şi pe cel de „comunism”.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea apar o serie de teoreticieni de marcă ai socialismului utopic: Saint Simon, Charles Fourier (Franța), Robert Owen (Anglia), iar în Principatele Române Theodor Diamant.

Social-democrația s-a inspirat şi din ideile socialiste ale lui Marx şi Engels, idei considerate ca aparținând **socialismului ştiințific**. Marx şi Engels considerau ca inevitabilă înlocuirea capitalismului cu o nouă societate, cea socialistă, reclamată de legile obiective ale dezvoltării sociale, bazată pe proprietatea comună asupra mijloacelor de producție şi lipsită de exploatare.

Trecerea de la capitalism la socialism trebuia să se înfăptuiască, potrivit concepției marxiste, pe calea revoluției socialiste menite să ducă la înlocuirea organizării politice vechi, bazate pe dominația burgheziei, la organizarea politică nouă, prin dominația clasei muncitoare. Deşi statul era conceput în termenii democrației reprezentative, ca o republică parlamentară, folosirea noțiunii de „dominație" a clasei muncitoare şi a celei de „dictatura" proletariatului, contravenea organizării democratice a societății. **Doctrina politică social-democrată a preluat numai ideea organizării democratice a societății**, iar tezele despre dictatura proletariatului se vor regăsi mai târziu în ideologia comunistă de tip marxist-leninist.

Social-democrația este o ideologie modernă, reformistă. În proiectele ei raționale şi reformiste, social-democrația nu a avut ambiția de a formula rețete economice şi politice universale, precum liberalismul, doctrină ce a mizat p mitul pieței libere şi pe neintervenția statului în economie, condamnând politicile sociale, pe care le considera doar consumatoare de resurse. Elementul central care distinge social-democrația de liberalism se referă la rolul statului în economie şi la atitudinea față de egalitate. În această zonă se găsesc şi criteriile ce diferențiază astăzi ideologiile de stânga de cele de dreapta. Stânga social-democrată militează pentru realizarea unei mai mari **egalități sociale**, promovând **politici asistențiale redistributive**, iar dreapta liberală consideră că societatea este inevitabil ierarhică şi neegalitară, susținând spiritul întreprinzător, inițiativa privată şi jocul liber al pieței.

În concepția social-democrată, **ideea de libertate este asociată organic ideii de egalitate a şanselor**, drepturile politice şi civice sunt privite în conexiune cu cele sociale şi economice, iar în locul individualismului liberal este promovată ideea de **solidaritate socială**.

Dincolo de evoluțiile sale – **utopic-premarxistă, revoluționar-marxistă, reformist-antimarxistă –,** socialismul apare ca o expresie ideologică de emancipare a mişcării muncitoreşti, formă politică de opoziție față de capitalismul antreprenorial şi liberalismul clasic.

În general, termenul de social-democrație desemnează ideea şi practica politică conform cărora reformele economice şi sociale în beneficiul populației mai puțin privilegiate pot fi realizate în cadrul democrației, libertății şi sistemului parlamentar.

Între teoreticienii cei mai importanți ai social-democrației din România până la cel de-al doilea război mondial se evidențiază: Constantin Dobrogeanu-Gherea, Ioan şi Iosif Nădejde, V.G. Morțun, I.C. Atanasiu, Ilie Moscovici, Şerban Voinea, Lothar Rădăceanu, C.-Titel Petrescu.

Social-democrația din România s-a dezvoltat în mod sincron cu cea internațională. Între cele două războaie mondiale a depăşit faza sa clasică, intrând într-o etapă de tranziție, de reformare interioară. Delimitându-se de socialismul revoluționar, extremist, de factură leninistă, social-democrația a adoptat **reformismul politic şi social**, potrivit căruia societatea se poate transforma din interior pe calea

reformelor, a paşilor mărunţi, şi nu a saltului revoluţionar. Cu toate acestea, în această fază de tranziţie, social-democraţia mai păstra încă multe teze marxiste (lupta de clasă, caracterul de clasă al partidelor muncitoreşti ş.a.).

Din punct de vedere doctrinar, **social-democraţia din România va fi profund marcată de ideile tratate de C. Dobrogeanu-Gherea**. Preconizând, în principiu, necesitatea transformării socialiste a societăţii româneşti, social-democraţii considerau, în acelaşi timp, că în România nu erau create condiţiile obiective şi subiective care să facă posibilă cucerirea puterii politice de către proletariat. Dobrogeanu-Gherea pornea de la teza potrivit căreia „revoluţia socială" trebuie să se înfăptuiască mai întâi în ţările înaintate din punct de vedere capitalist, acolo unde condiţiile obiective – industrializarea, concentrarea averilor, masa mare a proletariatului – şi cele subiective – cultura şi conştiinţa proletariatului – au creat terenul favorabil pentru transformări sociale.

Încă din 1886 Dobrogeanu-Gherea (*Ce vor socialiştii români?*) a încercat să demonstreze că socialismul „nu-i plantă exotică şi că poate să se prindă bine şi pe pământul românesc". În ansamblul său, programul elaborat de Gherea avea un caracter general – democratic, modern, progresist: votul universal, autonomie comunală, egalitatea femeii cu bărbatul, trecerea proprietăţii statului în stăpânirea comunelor etc. Gherea susţinea că **socialismul se poate dezvolta şi într-o ţară agrară** şi lansa **teza dezvoltării ţărilor înapoiate în orbita celor avansate**, insistând asupra sarcinilor social-democraţiei române.

În 1910, Gherea lansa conceptul de **neoiobăgie** şi susţinea că „amestecul hibrid de capitalism şi feudalism" constituia trăsătura specifică a relaţiilor agrare din România. Pentru înlăturarea rămăşiţelor semifeudale, **a regimului neoiobag**, atât de dăunător interesului social şi naţional, teoreticianul social-democrat preconiza limitarea marii proprietăţi, prin intermediul unor legiuiri corespunzătoare. în analizele sale, Gherea se îndepărtează de Marx, apropiindu-se mai mult de Karl Kautski. Chiar ideea de a face apel nu numai la muncitori, ci şi la mica burghezie sărăcită în lupta cu marele capital, îndeamnă la o asemenea apreciere.

Dobrogranu-Gherea, şi după el socialiştii români, plasau dezvoltarea economică şi socială a ţării într-un context larg, european. Sub influenţa marxistă, susţineau că România nu era menită să rămână pe vecie o ţară agricolă şi se străduiau să justifice nevoia de industrie, de proletariat şi de socialism. Ei **nu negau importanţa agriculturii** şi nici nu minimalizau gravitatea problemei agrare, dar nu aveau nici o îndoială că dezvoltarea viitoare a României, mai precis capacitatea ei de a depăşi subdezvoltarea economică, depindea de **industrializare** înainte de toate. Gherea făcea, astfel, din industrializare una din marile sarcini istorice care trebuiau îndeplinite de socialiştii români.

***

Influenţa exercitată de mişcarea socialistă asupra vieţii politice şi sociale din România a fost relativ neînsemnată. Slab reprezentaţi în Parlament – datorită, în principal, sistemului de reprezentare care favoriza pe cei cu avere – socialiştii nu au reuşit până la primul război mondial, şi nici după, să influenţeze prea mult activitatea politică şi guvernamentală. Cu toate acestea, din punct de vedere doctrinar, ideile socialiste vor influenţa decisiv procesul de democratizare a sistemului politic. Multe dintre principiile programatice social-democrate se vor regăsi, mai ales după 1918, în programele

partidelor politice importante. Social-democrația a reprezentat, pe drept cuvânt, din punct de vedere teoretic, cea de a treia cale de evoluție și modernizare a României.

Bibliografie

Carpinschi, Anton, *Doctrine politice contemporane. Tipologii, dinamică, perspective*, Editura Moldova, Iaşi, 1992.

Idem, *Doctrina social-democrată*, în *Doctrine politice. Concepte universale şi realităţi româneşti*, coord. Alina Mungiu-Pippidi, Polirom, Iaşi, 1998, p. 175-194.

Criek, Bernard, *Socialismul*, Editura D. V. Style, Bucureşti, 1998.

Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Opere complete*, Editura Politică, Bucureşti, vol. 1-4.

Giddens, Anthony, *A treia cale. Renaşterea social-democraţiei*, Polirom, Iaşi, 2001.

Hitchins, Keith, *Mit şi realitate în istoriografia românească*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 105-214.

Hurezeanu, Damian, *Constantin Dobrogeanu-Gherea*, Editura Politică, Bucureşti, 1973.

Hurezeanu, Damian, Sbârnă, Gheorghe, *Partide şi curente politice în România. 1821-1918*, Editura Eficient, Bucureşti, 2000.

Istoria românilor, vol. VII, partea a II-a, vol. VIII, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

Jurca, Nicolae, *Social-democrația în România 1918-1944*, Editura Hermann, Sibiu, 1993.

Idem, *Istoria social-democrației din România*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1994.

Krasnosselski, Vladimir, *Stânga în România. 1832-1948. Tentativă de sinucidere sau asasinat?*, Danemarca, Editura Victor Frunză, 1991.

Moscovici, Ilie, *Lupta de clasă şi transformarea socială*, în *Doctrinele partidelor politice*, Editura Garamond, Bucureşti, [f.a.], p. 390-421.

Ornea, Zigu, *Viața lui C. Dobrogranu-Gherea*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.

Idem, *Opera lui C. Dobrogeanu-Gherea*, Bucureşti, 1983.

Petrescu, Constantin-Titel, *Socialismul în România 1835 – septembrie 1940*, Fundația Social-Democrată „Constantin-Titel Petrescu", Bucureşti, 2003.

Sbârnă, Gheorghe, *Partidele politice din România 1918-1940. Programe şi orientări doctrinare*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2002.

Scurtu, Ioan, *Enciclopedia partidelor politice din România 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003.

Todea, Ioan, *Istoria mişcării social-democrate de tineret din România (1848-1989)*, Fundația „Constantin-Titel Petrescu", Bucureşti, 1998.

Vasile, Niculae, *O istorie a social-democrației române*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1997.

Voinea, Şerban, *Socialismul marxist şi evoluția socială* în *Doctrinele partidelor politice*, Editura Garamond, Bucureşti, [f.a.].

6. NAȚIONAL- ȚĂRĂNISMUL

6.1. Partidul Național Român (1918-1926)

În România Întregită, P.N.R. aducea cu sine un bagaj ideologic şi politic ce-l definea drept partid democratic cu puternice reflexe periferice datorate faptului că acționase vreme îndelungată în condiții de asuprire națională.

Procesul de creare a Partidului Național a cunoscut mai multe etape. La 26 ianuarie/7 februarie 1869, a avut loc la Timişoara o conferință în cadrul căreia s-au pus bazele Partidului Național al Românilor din Banat şi Ungaria. O lună mai târziu, în zilele de 23-24 februarie / 7-8 martie 1869, s-a desfăşurat la Miercurea Sibiului conferința fruntaşilor politici ai românilor transilvăneni, care a decis întemeierea Partidului Național Român, în fruntea căruia a fost ales Ilie Măcelariu. În sfârşit, la 30 aprilie-2 mai/12-14 mai 1881, a avut loc la Sibiu conferința cercurilor electorale a românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, care a stabilit ca cele două partide să se unească sub numele de Partidul Național al Românilor din Ungaria şi Transilvania. În funcția de preşedinte a fost ales Nicolae Popea. Primul organ de presă a fost ziarul „Tribuna" (1884-1903), urmat de „Lupta" (1906-1918), iar după 1918 „Patria" (1919-1926).

P.N.R. a exprimat interesele românilor şi s-a situat în fruntea luptei împotriva asupririi străine, pentru apărarea intereselor naționale, dobândind o largă aderență în rândul tuturor categoriilor sociale.

Împreună cu secția română a Partidului Social-Democrat din Ungaria, P.N.R. a organizat acțiunile care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

P.N.R. păşea în România Întregită cu un considerabil prestigiu, cu o vastă experiență şi cu un mare capital politic. Compoziția sa socială era eterogenă, programul şi ideologia foarte elastice, ceea ce-i va permite să se mişte pe aproape întreaga claviatură a vieții politice din România.

În conducerea partidului se aflau oameni cu un bogat trecut de luptă politică: Iuliu Maniu – preşedintele ales în august 1919, Gheorghe Pop de Băseşti, Ştefan Cicio-Pop, Tudor Mihali, Vasile Goldiş, Octavian Goga, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad, Sever Bocu, Aurel Lazăr, Ioan Suciu ş.a. Concepțiile lor asupra problemelor politice şi sociale erau însă sensibil diferențiate, fapt ce-şi va pune amprenta asupra evoluției P.N.R.

După Unirea Transilvaniei cu România, vechiul program al P.N.R. adoptat în 1905 fiind depăşit, **liderii naționalilor au preluat principiile Declarației de la Alba Iulia, prezentându-le ca pe un nou program de activitate al partidului**. Astfel, el a acționat pentru: votul universal, egal, liber şi obligatoriu pentru ambele sexe de la 21 de ani în sus; reforma agrară radicală; deplina egalitate în drepturi pentru minoritățile naționale; libertatea presei, a întrunirilor şi de asociere; asigurarea de drepturi pentru muncitori ş.a..

Momentul cel mai important pe linia definirii unor idei programatice şi doctrinare l-a reprezentat Congresul partidului din aprilie 1920 care a adoptat **Programul de muncă al Partidului Național**. Acesta menținea principiile Declarației de la Alba Iulia, dar aducea şi unele completări şi precizări:

deplina libertate a alegerilor; asigurarea drepturilor şi libertăţilor democratice; o nouă Constituţie; descentralizarea administrativă şi autonomie locală; dezvoltarea cooperaţiei; principiul dreptăţii sociale şi al solidarismului social, ca variantă a concepţiei armoniei sociale. Noul program se pronunţă pentru „egalitatea de tratament" între capitaliştii străini şi cei români, conturând concepţia „porţilor deschise".

P.N.R. a desfăşurat o activitate intensă în timpul Consiliului Dirigent (2 decembrie 1918 – 4 aprilie 1920) – organism însărcinat cu administrarea treburilor Transilvaniei până la întrunirea Adunării Constituante -, în fruntea căruia s-a aflat Iuliu Maniu. Consiliul Dirigent a fost ales de Marele Sfat Naţional, constituit la Alba Iulia în baza Rezoluţiei Unirii şi avea atribuţii executive şi legislative. Cele două organisme au luat măsuri pozitive pentru întreaga Transilvanie în cadrul statului român, între acestea de menţionat sunt legiferarea reformei agrare şi a celei electorale.

P.N.R. avea organizaţii puternice în toată Transilvania, fiind cea mai influentă forţă politică din această provincie istorică. Organul suprem de decizie era Conferinţa Naţională (transformată în **Congres general**), care alegea **Comitetul Central**; acesta, la rândul său, alegea **Comitetul Executiv** şi **preşedintele partidului**.

P.N.R. a obţinut majoritatea absolută a voturilor din Transilvania în alegerile parlamentare din noiembrie 1919. Cu cei 169 de deputaţi aleşi în primul Parlament al României Mari, P.N.R. devenea cea mai importantă forţă politică din ţară. În aceste condiţii, a participat la constituirea guvernului Blocului parlamentar prezidat de Alexandru Vaida-Voevod.

Imediat după Unire, au apărut serioase divergenţe în legătură cu locul şi rolul partidului în noile condiţii istorice. Astfel, o grupare în frunte cu Octavian Goga aprecia că rolul istoric al P.N.R. s-a încheiat la 1 decembrie 1918 şi cerea fuziunea cu un partid din Vechiul Regat, pentru a pune capăt regionalismului şi a se realiza sudura politică între toate provinciile României. Cu această justificare teoretică, în aprilie 1920, gruparea lui Octavian Goga s-a înscris în Partidul Poporului. Gruparea majoritară, în frunte cu Iuliu Maniu, susţinea că P.N.R. trebuia să-şi menţină organizaţia existentă, urmând ca, în perspectivă, să fuzioneze cu alte partide, asigurându-se o mai bună apărare a intereselor transilvănenilor.

În perioada 1920-1926 problema principală care s-a ridicat în faţa conducerii P.N.R. a fost aceea de a se realiza integrarea organică în sistemul partidelor politice din România Mare, a definirii locului său pe eşichierul vieţii politice.

Pe de o parte, el resimţea tot mai mult nevoia de a depăşi caracterul de grupare politică regională, extinzându-şi activitatea şi influenţa, pe cât posibil, la teritoriul întregii ţări. Pe de altă parte, naţionalii voiau să-şi păstreze neştirbit cvasimonopolul politic de care beneficiau în provincia intracarpatică. De aici politica „pertractărilor" îndelungate şi fuziunilor abile cu grupări politice din Vechiul Regat, care să le asigure îndeplinirea concomitentă a ambelor obiective.

De pe aceste poziţii, Iuliu Maniu a discutat problema fuziunii cu aproape toate partidele din Vechiul Regat. În noiembrie 1922. P.N.R. **a fuzionat cu Partidul Conservator - Democrat**; în urma acestei fuziuni, s-a folosit denumirea de **Partid Naţional,** sediul central s-a mutat de la Cluj la Bucureşti, iar în Comitetul Executiv au intrat mai mulţi conservatori (Mihai Cantacuzino, Gheorghe Gh. Mironescu, Pavel Brătăşanu, Stelian Popescu, Constantin Xeni ş.a.). Fuziunea a adus P.N. unele nuclee de organizare politică în judeţe din Vechiul Regat, fără însă ca influenţa foştilor takişti să fie deosebită.

În toamna anului 1921 s-au desfăşurat tratative între I.I.C. Brătianu şi Iuliu Maniu în vederea realizării unui acord de colaborare la guvern şi, în perspectivă, a fuziunii P.N.L. cu P.N. Formal, tratativele au eşuat datorită neînţelegerilor privind împărţirea posturilor în Parlament, dar, în fond, chestiunea esenţială era preşedinţia partidului la care nici I.I.C. Brătianu, nici Iuliu Maniu nu s-au arătat dispuşi să renunţe.

O fuziune mai importantă, sub aspectul aportului electoral, s-a realizat în martie 1925, când P.N. fuzionează cu **Partidul Naţionalist al Poporului** (Iorga – Argetoianu). Încheiate de ambele părţi din considerente predominant politicianiste, aceste fuziuni au accentuat lipsa de omogenitate a partidului. Notabil este faptul că Nicolae Iorga a devenit preşedintele P.N., alături de Iuliu Maniu.

În perioada guvernării liberale, P.N. a reprezentat o importantă forţă politică de opoziţie. În această luptă nu au lipsit exagerările şi gafele politice. Pe această linie, se remarcă refuzul de a participa la festivităţile prilejuite de încoronarea regelui Ferdinand la Alba Iulia (octombrie 1922) şi contestarea vehementă a Constituţiei promulgată la 29 martie 1923.

În acelaşi timp, a acţionat pentru realizarea unui front larg al opoziţiei, care să conducă la constituirea celui de-al doilea mare partid de guvernământ. În acest spirit, încă din 1922 au fost duse tratative de fuziune cu Partidul Ţărănesc. În iunie 1924 s-a ajuns la un acord de fuziune în 10 puncte: monarhie constituţională; solidaritatea tuturor claselor muncitoare şi producătoare cu ţărănimea; descentralizarea administrativă; înscrierea în Constituţie a garanţiilor libertăţilor şi drepturilor cetăţeneşti; întronarea în viaţa de stat a unui regim legal şi constituţional ş.a. Negocierile nu au fost însă finalizate datorită, în principal, grupului takist care s-a opus prezenţei lui Constantin Stere în conducerea noului partid.

În martie 1926, P.N. a fost îndepărtat de la succesiunea la guvern, deşi în acel moment avea cel mai mare număr de deputaţi dintre toate partidele de opoziţie. Mai mult, Vasile Goldiş şi Ioan Lupaş au părăsit partidul, intrând în guvernul generalului Alexandru Averescu. În aceste condiţii, Iuliu Maniu şi Ion Mihalache au decis că a sosit momentul realizării fuziunii dintre Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc în scopul creării unei organizaţii puternice, capabilă să se opună P.N.L. Acest fapt l-a nemulţumit pe Nicolae Iorga, care a decis să-şi refacă propriul partid în septembrie 1926. Pe de altă parte, Constantin Argetoianu a părăsit şi el P.N. pentru a se înscrie în 1927 în P.N.L.

În ceea ce priveşte **compoziţia socială**, împrejurările istorice specifice în care s-a dezvoltat P.N.R. i-au conferit o fizionomie socială foarte eterogenă, care-i includea pe reprezentanţii tuturor păturilor sociale ale populaţiei, începând cu ţărănimea şi terminând cu burghezia. Liderii lui aparţineau clasei celei mai bogat şi păturilor de mijloc ale societăţii, fără a fi printre ei vreun ţăran, astfel că interesele lor economice erau similare cu cele ale P.N.L. Totuşi, din acest punct de vedere, P.N.R. dispunea de o bază socială mult mai largă decât cea a P.N.L.

6.2. Partidul Ţărănesc (1918 – 1926)

Importantele mutaţii produse la sfârşitul primului război mondial în societatea românească, determinate de legiferarea votului universal şi a reformei agrare, au creat condiţii favorabile afirmării politice a ţărănimii, ale cărei idei şi interese puteau fi mai bine apărate prin întemeierea unui partid

politic propriu. Momentul istoric dat avea reverberații şi pe plan european, el suprapunându-se şi conjugându-se cu naşterea şi afirmarea unor partide de tip agrarian, țărănesc şi în alte țări europene – Cehoslovacia, Bulgaria, Polonia, Iugoslavia.

La 5/18 decembrie 1918, din inițiativa învățătorului Ion Mihalache se puneau bazele **Partidului Țărănesc**; ocazia a constituit-o Congresul cooperațiilor săteşti la care au participat 160 de delegați – săteni, preoți, învățători.

În urma discuțiilor, participanții la consfătuire declarau că „față de începuturile făcute în unele județe din țară, ne constituim în Partid Țărănesc […] un partid nou cu structură socială țărănească". Erau adoptate şi 11 puncte programatice cu caracter general, între care menționăm: împărțirea tuturor moşiilor la țărani, introducerea impozitului progresiv pe venit, naționalizarea bogățiilor subsolului, autonomie comunală, înlocuirea jandarmeriei, autonomia bisericii ş.a.

Procesul de extindere al Partidului Țărănesc în Muntenia şi Oltenia era în plină desfăşurare când i s-a propus fuziunea cu **Partidul Muncitor**, întemeiat la Iaşi în noiembrie 1918 de un grup de profesori universitari, preoți, învățători şi muncitori: Paul Bujor, Ion Borcea, Octav Băncilă, C. Popovici, C.I. Parhon. Constatându-se o identitate a punctelor de vedere programatice ale celor două partide, la 16 februarie 1919, prin fuziunea lor, pe scena politică a României Mari avea să apară o nouă formațiune politică: **Partidul Țărănesc şi Muncitor**. Conducerea provizorie era formată din cinci persoane: Ion Mihalache, Spiridon Popescu, Paul Bujor, Mihail Lungeanu, Millan Ionescu-Berbecaru. Prin această fuziune, partidul şi-a extins organizația şi în Moldova. Potențialul intelectual al acestei formațiuni politice a sporit prin înscrierea unor intelectuali de valoare, în primăvara anului 1919, cum au fost dr. Ion Răducanu şi dr. Virgil N. Madgearu, Victor Ion Popa, Gib Mihăiescu, Dem I. Dobrescu, Pamfil Şeicaru. În iunie 1919 apărea primul număr al oficiosului „Țară Nouă"; de editarea lui se ocupa Millan Ionescu-Berbecaru şi Cezar Petrescu.

În octombrie 1919 are loc la Bucureşti o Consfătuire pe țară a organizațiilor țărăniste. Cu acest prilej au fost adoptate două documente de mare însemnătate – *Instrucțiunile pentru organizarea unitară a Partidului Țărănesc* şi *Declarația de principii a Partidului Țărănesc* – în fapt, ultimul reprezentând programul partidului. Documentul exprimă punctul de vedere al partidului față de principalele probleme economice, politice şi sociale ale țării şi lansează ideea creării unui „stat țărănesc". Între prevederile mai importante reținem: înscrierea în Constituție a principiului exproprierii; socializarea minelor, pădurilor, a zăcămintelor de petrol şi gaze naturale; autonomie locală, impozit progresiv pe venit, drepturi şi libertăți pentru muncitori; egalitatea de tratament pentru minoritățile etnice şi pentru români; desființarea Senatului şi un parlament unicameral ales în baza votului universal.

De asemenea, cu acest prilej, s-a ales o nouă conducere a Partidului Țărănesc formată din **Comitetul Central** (compus din 12 persoane) şi un **Comitet executiv** format din Ion Mihalache, Virgil Madgearu şi Millan Ionescu-Berbecaru.

La alegerile parlamentare din 1919, Partidul Țărănesc a obținut un remarcabil succes – 61 de mandate – fapt care i-a dat posibilitatea de a ocupa şi două înalte funcții în Parlament: vicepreşedinția Adunării Deputaților (Ion Mihalache) şi preşedinția Senatului (Paul Bujor).

La 16 decembrie 1919, la nici un an de la întemeierea sa, Partidul Țărănesc devenea asociat la actul de guvernare a țării prin participarea la guvernul Blocului Parlamentar condus de Al. Vaida-Voevod (Ion Mihalache ministru al Agriculturii şi Domeniilor, Ion Borcea – ministru al Instrucțiunii şi Cultelor).

Prin acceptarea de către regele Ferdinand, la 13 martie 1920, a demisiei guvernului Al. Vaida-Voievod, prima experiență ministerială a Partidului Țărănesc se încheia, nu fără a lăsa moştenire în viața politică a României o **schimbare de concepție** într-una din chestiunile fundamentale cu care se confrunta țara: **problema agrară**. Astfel, proiectul de lege agrară inițiat de Ion Mihalache, care reprezenta în fapt viziunea țărănistă privind raporturile de proprietate funciară, schimba complet vechea optică, promovând ideea centrală că pământul constituie izvorul de viață materială şi morală a celor ce trăiesc din cultura lui şi că acest izvor trebuie să aparțină în primul rând țăranilor. Considerat prea radical, acest proiect de lege va sta la baza hotărârii suveranului de a schimba guvernul Blocului Parlamentar.

La noile alegeri parlamentare, organizate în mai-iunie 1920, Partidul Țărănesc va obține 25 de mandate, menținându-şi locul al doilea în Vechiul Regat.

În octombrie 1920, „Țară Nouă" dădea publicității *Normele de organizare a Partidului Țărănesc*, care defineau formațiunea drept un partid al țărănimii, care avea la bază **principiul luptei de clasă**. Scopul acestui partid era acela de a întemeia în România o „**democrație agrară**".

În iulie 1921, Comitetul Central al Partidului Țărănesc a aprobat înscrierea în partid a dr. N. Lupu şi **fuziunea cu o grupare a Partidului Țărănesc din Basarabia** având în frunte pe Pantelimon Halippa. Datorită acestei fuziuni, partidul s-a extins organizatoric şi în Basarabia şi a câştigat cadre de valoare, între care Constantin Stere.

După ce, în iunie 1921, „Țară Nouă" şi-a încetat apariția din considerente financiare, în octombrie acelaşi an apare ziarul „Aurora" sub conducerea lui dr. N. Lupu.

În zilele de 20-21 noiembrie 1921 are loc la Bucureşti primul **Congres general** al Partidului Țărănesc. Cu această ocazie va fi votat „Proiectul de program" alcătuit de C. Stere, care formula pentru prima dată în mod clar şi sistematic „factorii esențiali" ai doctrinei țărăniste. În document se aprecia că „statul român nu poate fi decât un stat țărănesc, pentru că poporul român este un popor de țărani", nu numai din punct de vedere economic, „dar şi pentru că munca țărănească condiționează toată viața noastră economică şi socială". Țărăniştii considerau lupta de clasă o „realitate istorică". De asemenea, „Proiectul de program", preluând o teză formulată în 1907-1908 de C. Stere, aprecia că România trebuia să se dezvolte fără zguduiri revoluționare, pe calea reformelor. Din punct de vedere economic, documentul sublinia ideea că statul trebuie să acționeze pentru transformarea treptată a proprietăților mari şi mijlocii în **proprietăți mici**; un accent deosebit se punea pe **cooperație**. În ceea ce priveşte industria, se susținea dezvoltarea acelor ramuri „care găsesc condiții prielnice de dezvoltare şi în special a industriei agricole". **Țărăniştii considerau industria o ramură economică subordonată agriculturii.**

Partidul Țărănesc şi-a extins structurile la scara întregii țări prin crearea în octombrie 1921 a unor organizații în Transilvania, Maramureş şi Banat, iar în inie 1922 în Bucovina. Alegerile parlamentare din martie 1922 aveau să demonstreze influența acestui partid prin obținerea a 40 de mandate de deputat, devenind cel mai puternic partid de opoziție din întreaga țară.

După **Congresul al II-lea** (noiembrie 1922) în interiorul Partidului Țărănesc apar **două curente**: unul de stânga, care se pronunța pentru menținerea în continuare a principiului „luptei de clasă"; unul de dreapta, care cerea renunțarea la acest principiu şi apropierea de Partidul Național, chiar fuziunea cu acesta, excluderea lui C. Stere şi dr. N. Lupu din partid şi alegerea lui Simion Mehedinți în fruntea partidului.

În vederea realizării unui bloc politic antiliberal, Partidul Țărănesc a realizat, în iunie 1924, doar pentru câteva zile, o unitate organizatorică cu P.N.R., fuziunea celor două partide fiind anunțată public la 14 iunie, când au fost date publicității cele 10 principii de bază ale fuziunii. Datorită unor deosebiri doctrinare precum şi neînțelegerii dintre conducătorii celor două partide privind existența şi continuitatea activității lui C. Stere în cadrul viitorului partid, la începutul lunii iulie 1924 P.N.R. a denunțat fuziunea.

C. Stere era acuzat de trădare națională deoarece în timpul primului război mondial a rămas pe teritoriul ocupat şi a colaborat cu inamicul. În fapt, era vorba despre ideile radicale ale acestuia, pe care Iuliu Maniu nu era dispus să le accepte.

La scurt timp după acest eşec, în octombrie 1924 a avut loc la Iaşi **ultimul Congres general ordinar** al Partidului Țărănesc. Acest Congres a operat o serie de modificări importante în **Programul** şi **Statutul** Partidului Țărănesc. În conducerea partidului a fost ales - alături de personalitățile deja cunoscute, ca I. Mihalache, C. Stere, V. Madgearu. Gr. Iunian, dr. N. Lupu, I. Rădulescu, P. Bujor, Pan Halippa – şi Matei B. Cantacuzino (fost membru marcant al partidului Conservator, care se înscrisese în partid în decembrie 1923).

Evenimentele politice majore care au avut loc în România în prima parte a anului 1926 – constituirea unui nou guvern care a succedat celui liberal, desfăşurarea alegerilor parlamentare din mai 1926 – au determinat reluarea discuțiilor dintre liderii țărăniști şi naționalii transilvăneni privind realizarea fuziunii celor două partide.

Înlăturarea, în martie 1926, de la o succesiune la care aspiraseră, țărăniştii au ajuns la concluzia că numai prin contopirea celor două partide se va putea constitui o forță politică pe măsura P.N.L.

După câteva luni de tratative purtate de Iuliu Maniu şi ion Mihalache s-a ajuns la un acord privind programul şi organizarea acțiunii de constituire a noului partid. La 10 octombrie 1926 a fost ratificată fuziunea dintre cele două partide, luând ființă Partidul Național Țărănesc. Fuziunea s-a realizat în condițiile în care țărăniştii au făcut mari concesii doctrinare (au renunțat la principiul „luptei de clasă"), la care s-a adăugat sacrificarea lui C. Stere.

În ceea ce priveşte **compoziția socială** a Partidului Țărănesc, la nivelul conducerii predominau net intelectualii (profesori universitari, avocați, profesori secundari, învățători, medici). Baza socială a format-o, însă, țărănimea, nu în totalitatea ei, ci doar acele elemente mai ridicate din punct de vedere material şi intelectual. Partidul Țărănesc a exercitat o însemnată influență asupra unor pături mic burgheze de la oraşe şi sate, nemulțumite de politica liberalilor.

O privire mai cuprinzătoare asupra întregii activități a Partidului Țărănesc până în 1926, dovedeşte că dincolo de unele excese programatice, el a manifestat un interes mult mai pronunțat pentru social, cu perceperea mai profundă în special a problemelor social-agrare şi cu o viziune mai largă asupra democrației. În concluzie, apreciem că Partidul Țărănesc a jucat un rol important şi original pe scena politică a României Mari în primul deceniu interbelic.

6.3. Partidul Național Țărănesc

Fuziunea Partidului Național cu Partidul Țărănesc s-a realizat la 10 octombrie 1926, când a luat ființă Partidul Național Țărănesc. Cu acest prilej s-a adoptat un **Program** şi un **Statut**, iar conducerea sa era asigurată de un preşedinte – Iuliu Maniu, un secretar general – Virgil Madgearu şi patru vicepreşedinți – Ion Mihalache, dr. Nicolae Lupu, Alexandru Vaida-Voevod şi Pavel Brătăşanu.

Programul P.N.Ț. cuprindea: garantarea drepturilor şi libertăților cetăţeneşti, responsabilitatea ministerială, reforma administrativă pe baza descentralizării şi a autonomiei locale, scoaterea justiției de sub influența factorilor politici, dezvoltarea învățământului (îndeosebi a celui agricol), organizarea producției agricole, dezvoltarea cooperației, acordarea de credite pentru țărani, încurajarea industriei bazată pe valorificarea bogățiilor subsolului, sprijinirea „industriei țărăneşti", recunoaşterea dreptului muncitorilor de a se organiza în sindicate, îmbunătățirea stării de sănătate a populației. În ceea ce priveşte politica externă, programul se pronunța pentru o diplomație întemeiată pe „menținerea şi executarea cinstită şi loială a tratatelor", stabilirea de relații normale cu toate statele vecine, inclusiv cu U.R.S.S..

Noul partid se întemeia pe principiul „**solidarității naționale**", abandonând definitiv teza „luptei de clasă" susținută de țărăniști. Interesant este faptul că P.N.Ț. cerea revizuirea doar pe cale administrativă a reformei agrare, pentru înlăturarea abuzurilor comise cu prilejul aplicării ei, țărăniştii renunțând la ideea unei noi exproprieri; pe de altă parte, partidul se pronunța pentru libera circulație a pământului „în scop de selecționare naturală a cultivatorilor serioşi". Noul partid preconiza unele măsuri antiliberale (ca reorganizarea Băncii Naționale) şi avea o doctrină economică întemeiată pe **lozinca „porților deschise"**.

Începând din octombrie 1927, organul de presă central al P.N.Ț. a devenit „Dreptatea", dar, paralel, au continuat să apară şi alte gazete tipărite pe plan local de organizațiile județene ale partidului (între altele se remarcă „Patria" din Cluj).

Prin întemeierea P.N.Ț. în octombrie 1926, în cadrul sistemului politic al României interbelice apare - aşa cum arăta Marcel Ivan – „primul partid de masse, în sensul democratic modern al cuvântului". **Baza socială** a noului partid era constituită din țărănime, burghezia satelor, muncitori. Nucleul conducător era format din elemente aparținând categoriilor mijlocii rurale şi urbane, o parte a burgheziei industriale şi un însemnat număr de avocați, preoți, profesori, învățători. Aşadar, structura socială a partidului era foarte eterogenă. Conform unei statistici incomplete, publicată la mijlocul anilor '30 de către P.N.Ț., acesta avea înscrişi un număr de aproximativ 454.000 de membri, fiind, din acest punct de vedere, cel mai puternic partid din România acelei perioade.

P.N.Ț. s-a dovedit a fi capabil să înfrunte cu succes dominația politică a P.N.L., devenind al doilea mare partid cu vocație guvernamentală.

În momentul constituirii sale, avea organizații în toate județele țării, situație pe care o întrunea numai P.N.L. El prezenta imaginea unui partid viguros, dinamic, cu o mare capacitate de acțiune la nivelul întregii țări.

În noiembrie 1926 s-a constituit **Cercul de Studii al Partidului Național Țărănesc**, care avea sarcina de a pregăti proiectele de legi pentru eventualitatea ajungerii partidului la putere, de a populariza programul şi ideologia acestuia. Inițial, în funcția de preşedinte al Cercului de Studii a fost ales Gh. Gh. Mironescu, apoi, din noiembrie 1927 a fost înlocuit de prof. univ. Sabba Ştefănescu, geolog şi paleontolog de talie mondială.

P.N.Ț. s-a încadrat în mişcarea agrariană din Europa, aderând la Biroul Internațional Agrar cu sediul la Praga în noiembrie 1927. Relațiile stabilite cu partidele membre ale acestei organizații au permis P.N.Ț. să cunoască mai bine activitatea celorlalte partide agrariene din Europa şi să popularizeze, pe plan internațional, activitatea național-țărăniştilor români.

Atât actul fuziunii în sine, care a produs anumite schimbări în ierarhia fostului Partid Țărănesc, creând nemulțumiri, cât mai ales deosebirile de natură conceptuală, doctrinare, puse în lumină de pozițiile de principiu ale unor lideri ai partidului, au determinat regruparea forțelor partidului abia întemeiat.

O primă defecțiune în sânul P.N.Ț. se va înregistra în **februarie 1927,** când unul dintre vicepreşedinți, **dr. N. Lupu** a decis să părăsească partidul. Cauzele unei asemenea acțiuni erau multiple: faptul că stătea alături de foştii takişti pe care-i combătuse cu vehemență ani în şir, modul în care Iuliu Maniu înțelegea să-şi exercite mandatul prezidențial, incertitudinea şanselor ca partidul să poată ajunge foarte curând la putere ş.a.

Dr. N. Lupu, deşi a fost urmat de unele cadre valoroase, totuşi, nici un membru al Comitetului Central Executiv al P.N.Ț. nu i s-a alăturat. De asemenea, nici o organizație județeană nu a trecut în întregime în gruparea dr. N. Lupu.

Programul Partidului Țărănesc – dr. N. Lupu cuprindea, într-o mare măsură, principiile ideologice ale fostului Partid Țărănesc întemeiat în 1918. De asemenea, programul noului partid cuprindea multe elemente din programul P.N.Ț. Dr. N. Lupu socotea necesară abandonarea unor principii teoretice vagi şi insista pentru un program de realizări imediate.

Cariera politică a dr. N. Lupu nu a fost lipsită de oscilații şi contradicții. Cunoscut ca un om politic cu vederi de stânga, el se va abate de la conduita sa generală şi va colabora cu P.N.L., intrând în guvernele prezidate de I.I.C. Brătianu şi Vintilă Brătianu.

După plecarea dr. N. Lupu, în funcția de vicepreşedinte al P.N.Ț. a fost desemnat Grigore Iunian.

La **16 aprilie 1927**, o grupare a foştilor takişti în frunte cu **Grigore Filipescu** va demisiona din P.N.Ț. şi se vor înscrie la Partidul Poporului.

Aceste sciziuni şi demisii n-au afectat situația generală a partidului, care continua să-şi păstreze influența şi popularitatea în rândul electoratului.

La **6 mai 1928**, a avut loc la Alba Iulia **primul Congres de după fuziune**, care a fost, de fapt, o mare adunare opozițională. În perioada octombrie 1926 – noiembrie 1928, coordonata esențială a activității P.N.Ț. a constituit-o lupta pentru doborârea dominației liberale şi cucerirea puterii politice. De asemenea, partidul a criticat Actul de la 4 ianuarie 1926 şi a susținut revenirea principelui Carol în țară.

În prima confruntare electorală – alegerile parlamentare din iulie 1927 – P.N.Ț., aflat în opoziție, a obținut 22,09% din voturi, situându-se pe locul al doilea cu 54 de mandate (primul loc fusese ocupat de

P.N.L.). Rezultatul alegerilor a confirmat faptul că P.N.Ț. era, practic, cel de-al doilea mare partid de guvernământ.

În toamna anului 1927, P.N.Ț. a declanşat o vastă campanie de răsturnare a guvernului liberal, apelând la sprijinul maselor. Cu această ocazie, național-țărăniştii au lansat **tactica „rezistenței cetăţeneşti”**, ca formă de presiune la adresa guvernului. În această etapă, discursul politic național-țărănist îmbracă accente revoluționare. Punctul culminant al campaniei antiliberale a fost atins la 6 mai 1928 prin organizarea unei mari adunări la Alba Iulia (au participat peste 100.000 de cetățeni). Adunarea de la Alba Iulia a fost cea mai mare acțiune de acest fel organizată vreodată de un partid politic din România.

În cele din urmă, supusă unei puternice presiuni, **Regența va încredința, la 8 noiembrie 1928, lui Iuliu Maniu mandatul de a forma un nou guvern.** În acest moment, în istoria P.N.Ț. începea o nouă etapă, aceea în care promisiunile din timpul opoziției se puteau verifica prin realizări concrete. Milioane de cetățeni erau convinşi că, în acel moment, începea o „eră nouă” în istoria României. Această stare de spirit s-a reflectat în alegerile parlamentare din decembrie 1928, organizate de P.N.Ț., când listele partidului au întrunit 77,76% din totalul voturilor, înregistrând cel mai mare scor electoral din perioada interbelică.

În timpul primei guvernări (1928-1931), P.N.Ț. a adoptat măsuri economice care au vizat stabilizarea monetară, pentru reuşita căreia au fost contractate mai multe împrumuturi externe în schimbul cărora au fost concesionate unele bunuri ale statului; pe aceste baze s-a modernizat rețeaua telefonică şi s-au construit unele şosele naționale. Bugetele au înregistrat însă, an de an, deficite tot mai mare. Prin aplicarea doctrinei „porţilor deschise”, s-a ajuns la creşterea rapidă a datoriei externe a României, care, în curând, avea să devină insolvabilă. Pe plan social, au fost adoptate măsuri de sprijinire a țărănimii şi burgheziei rurale, îndeosebi prin politica de credite. Prin „**Legea Mihalache**” (august 1929) s-a permis țăranilor să-şi vândă lotul primit prin reforma agrară din 1921, fapt ce a generat o importantă mutație în structura micii proprietăți.

Guvernul Maniu s-a confruntat nu numai cu o gravă criză economică ci şi cu mişcări sociale, determinate de efectele acesteia. Conflictele sociale au culminat cu greva muncitorilor de la Lupeni, căreia guvernul i-a pus capăt prin forța armată.

Pe plan politic a fost evidentă preocuparea lui Iuliu Maniu pentru reorganizarea aparatului de stat în scopul creşterii atribuțiilor poliției şi jandarmeriei. În august 1929 a fost adoptată ***Legea pentru organizarea administrativă*** care introducea principiul autonomiei locale şi al descentralizării administrative.

Dacă în anii de opoziție P.N.Ț. a folosit criza dinastică pentru a lovi în guvernul liberal, susținând, mai mult sau mai puțin deschis, anularea Actului de la 4 ianuarie 1926, după venirea la putere, Iuliu Maniu a căutat să-şi subordoneze Regența, impunând alegerea lui Constantin Sărățeanu în această instituție (octombrie 1929). Deteriorarea situației economice a populației şi accentuarea crizei politice au făcut ca mulți cetățeni să creadă că „salvarea” României constă în aducerea pe tron a lui Carol. Fostul principe a sosit inopinat în țară, la 6 iunie 1930, iar Maniu a acceptat faptul împlinit. Afirmând că îi jurase credință regelui Mihai, Iuliu Maniu a demisionat din fruntea guvernului dar, la 8 iunie, a susținut,

în numele majorității parlamentare, anularea Actului de la 4 ianuarie 1926. Astfel, cu sprijinul direct al lui Iuliu Maniu şi al P.N.Ț., a avut loc „Restaurația" carlistă.

La scurt timp după proclamarea lui Carol drept rege, între Iuliu Maniu şi suveran s-a declanşat un conflict acut care viza locul şi rolul monarhiei în viața de stat. În aprilie 1931, P.N.Ț. era determinat să se retragă de la guvernare, locul fiindu-i luat de un guvern de „uniune națională", prezidat de Nicolae Iorga. Popularitatea P.N.Ț. se risipise pe parcursul celor doi ani şi jumătate de guvernare, astfel că în alegerile parlamentare din iunie 1931 a obținut doar 14,99% din totalul voturilor.

Eşecul guvernului Iorga l-a determinat pe Carol al II-lea să cheme din nou la putere P.N.Ț., în iunie 1932. De data aceasta, în alegerile pe care le-au organizat, național-țărăniştii au obținut 40,30% din voturi şi numai datorită legii electorale din 1926 (pe care o criticaseră cu vehemență la vremea respectivă) şi-au putut asigura o majoritate parlamentară.

Noua guvernare a fost dominată de criza economică mondială, aflată în plină desfăşurare. Guvernul român a solicitat „concursul tehnic" al Consiliului Financiar al Societății Națiunilor. Experții acestuia au urmărit, printr-o politică monetaristă, să obțină sumele necesare achitării datoriilor externe contractate de statul român.. La 28 ianuarie s-a semnat „Acordul de la Geneva", prin care se exercita un control sever asupra economiei româneşti. Deşi a fost aprobat de Adunarea Deputaților, la 12 aprilie 1933, opoziția fermă a unor influente cercuri politice şi economice, inclusiv a unui număr mare de național-țărăniști – care apreciau că prin acest „plan" erau afectate independența şi demnitatea națională –, a făcut ca guvernul să nu depună în termen instrumentele de ratificare. Mai mult, acesta a trecut la o politică vamală protecționistă şi a suspendat, în mod unilateral, plata cuponului datoriei externe (august 1933). P.N.Ț. a abandonat, practic, politica „porților deschise", adoptând o orientare ce se apropia de cea promovată de P.N.L.

În politica internă, guvernul a elaborat legile de conversiune a datoriilor agricole, adoptate în octombrie 1932 şi aprilie 1933, prin care s-a amânat plata datoriilor contractate, dar nu s-a trecut la diminuarea sau anularea acestora.

De asemenea, pe fondul marasmului economic, guvernul național-țărănesc s-a confruntat cu mişcări sociale ale muncitorilor care au culminat cu grevele petroliştilor din Valea Prahovei şi ale ceferiştilor din Bucureşti (ianuarie-februarie 1933). Concomitent, național-țărăniştii au adoptat mai multe legi vizând protecția socială (contracte colective de muncă, ajutor de şomaj, asigurări sociale) care, în condițiile unor resurse financiare extrem de reduse, nu au avut efecte practice.

Politica externă promovată de P.N.Ț. în timpul guvernărilor sale s-a înscris pe linia tradițională de apărare a integrității teritoriale a României, a păcii şi a securității internaționale. Național-țărăniştii, în special Virgil Madgearu, au depus mari eforturi pentru crearea unui „bloc" al statelor agrare, menit să acționeze solidar în confruntarea cu țările industriale, care promovau o politică vamală extrem de restrictivă, cu grele consecințe asupra exportatorilor de cereale.

În anii de guvernare, P.N.Ț. a fost măcinat de grave crize interne, determinate, în principal, de discrepanța dintre promisiunile electorale şi efectele măsurilor adoptate, de unele ambiții personale. În aprilie 1930, a demisionat din partid **Constantin Stere**, principalul ideolog al țărănismului, care, în 1931, a creat **Partidul Țărănesc Democrat**. O altă sciziune s-a produs în noiembrie 1932, când **Grigore Iunian** (vicepreşedinte al partidului) a înființat **Partidul Radical Țărănesc**.

Între Iuliu Maniu şi Alexandru Vaida-Voevod au apărut mari divergenţe în legătură cu atitudinea faţă de politica lui Carol al II-lea; în timp ce primul era împotriva camarilei regale (mai ales a Elenei Lupescu) şi dorea respectarea principiului constituţional potrivit căruia „regele domneşte, dar nu guvernează", Vaida era un politician „acomodabil", afirmând că suveranul trebuie să aibă un rol activ în conducerea statului. În ianuarie 1933, Vaida a acceptat propunerea regelui de a forma un nou guvern (în locul celui prezidat de Maniu, care demisionase în mod ostentativ). mai mult, Iuliu Maniu a demisionat în mai 1933 din funcţia de preşedinte al P.N.Ţ., în locul său fiind ales premierul Vaida-Voevod. Cu complicitatea acestuia, din inspiraţia camarilei regale, în martie 1933 a fost dezvăluită „afacerea Skoda" (încheierea unui contract – în condiţii dezavantajoase pentru statul român – privind achiziţionarea de armament de la această firmă, în timpul guvernării lui Iuliu Maniu – martie 1930).

La rândul său, Ion Mihalache (exponentul grupării ţărăniste) apreciind că guvernul Vaida s-a abătut de la ideologia şi programul P.N.Ţ., propunea în septembrie 1933, o nouă „direcţie" spre care să se îndrepte acest partid.

În acest context, la 9 noiembrie 1933, Vaida a demisionat, iar la 21 noiembrie va pierde şi funcţia de preşedinte al P.N.Ţ., în locul său fiind ales Ion Mihalache.

Criza de popularitate a P.N.Ţ. – ca urmare a rezultatelor politicii promovate de guvern şi a contradicţiilor dintre diferitele sale grupări – s-a reflectat în alegerile parlamentare din decembrie 1933, când a obţinut doar 13,92% din voturile alegătorilor.

Ion Mihalache a desfăşurat o amplă acţiune de reorganizare şi revitalizare a partidului. Ajutat de o pleiadă de tineri cu o solidă pregătire intelectuală, între care Armand Călinescu, Mihai Ralea, Petre Andrei, Mihai Ghelmegeanu, noul lider a depus eforturi stăruitoare pentru reaşezarea partidului pe temeliile „ţărănismului" şi elaborarea unui nou program, cuprinzător şi realist în vederea recâştigării încrederii electoratului. La 11 martie 1934 s-a realizat fuziunea cu Partidul Ţărănesc – dr. N. Lupu.

În perioada decembrie 1933 – decembrie 1937. P.N.Ţ. a fost principala forţă de opoziţie împotriva guvernului liberal prezidat de Gh. Tătărescu. Faţă de politica lui Carol al II-lea, în interiorul P.N.Ţ. s-au diseminat patru curente divergente:

- **o grupare, în frunte cu Iuliu Maniu**, ce se pronunţa ferm pentru respectarea Constituţiei din 1923, în spiritul şi litera ei, cerând ca regele să nu se implice în nici o acţiune politică;
- **o grupare centristă**, al cărui exponent era **Armand Călinescu**, ce susţinea că regele trebuia să aibă un rol important, să participe la activitatea de guvernare;
- **o grupare condusă de preşedintele partidului, Ion Mihalache**, care aprecia că P.N.Ţ. trebuia să se afle în relaţii cât mai bune cu suveranul, oferindu-i un partid puternic, cu un program clar, care să realizeze o guvernare fructuoasă;
- **o grupare, condusă de Alexandu Vaida-Voevod**, adeptă a ideilor autoritare carliste.

Obiectivul principal urmărit de Ion Mihalache era readucerea P.N.Ţ. la putere. El se simţea stingherit în lupta pentru atingerea acestui obiectiv de Iuliu Maniu, care îşi axase activitatea politică pe combaterea camarilei şi în special a Elenei Lupescu.

Stimulaţi de Carol al II-lea, „vaidiştii" erau decişi să treacă la ruperea partidului. Pentru a nu se despărţi de P.N.Ţ. pe tema atitudinii faţă de camarilă, Vaida a căutat să dea o bază programatică acţiunii sale. În acest spirit a cerut ca programul partidului să cuprindă ideea naţionalistă „numerus valahicus".

Deoarece Comitetul Central Executiv nu a acceptat această propunere, **Al. Vaida-Voevod** a pornit într-un turneu de propagandă prin țară, în favoarea „valahismului", iar la **25 februarie a anunțat constituirea organizației Frontul Românesc**. La 5 martie, Delegația Permanentă a dezavuat atitudinea lui Vaida, ca fiind în contradicție cu hotărârile Comitetului Central Executiv, iar în 14 martie 1935 a fost exclus din partid.

Între personalitățile politice național-țărăniste care s-au înscris în Frontul Românesc se numărau: D.R. Ioanițescu, Aurel Vlad, Voicu Nițescu, Eduard Mirto, Emil Hațieganu, V.V. Tilea ş.a.

Întemeierea Frontului Românesc nu a modificat echilibrul forțelor politice din România. În fond, lozinca naționalistă lansată de Vaida se regăsea, într-o formă sau alta, şi în programul altor partide şi organizații politice – L.A.N.C., Partidul Național Agrar, Partidul "Totul pentru Țară". Evident, trecerea deschisă a lui Vaida de partea forțelor naționaliste a creat o anumită impresie, deoarece el fusese în trei rânduri şef de guvern. Dar Al. Vaida-Voevod n-a reuşit să creeze o organizație politică puternică, să atragă după sine majoritatea organizațiilor P.N.Ț.

În **decembrie 1935**, P.N.Ț. a fost părăsit de **Dem I. Dobrescu**, fostul primar general al Capitalei, care a creat organizația **Comitetele Cetățeneşti**. Motivele plecării sale au fost mai curând de ordin personal, determinate de disputa cu dr. N. Lupu pentru preşedinția organizației Ilfov; cum Lupu a avut câştig de cauză, Dem I. Dobrescu a părăsit partidul.

La 12 noiembrie 1937 – după patru ani de guvernare liberală –, regele a încredințat mandatul de formare a unui nou guvern lui Ion Mihalache, dar impunându-i anumite condiții: colaborarea cu Al. Vaida-Voevod; numirea de către suveran a ministrului de interne ş.a. Preşedintele P.N.Ț. nu a acceptat aceste condiții şi a depus mandatul, iar la 17 noiembrie s-a format un nou guvern Gh. Tătărescu.

În condițiile în care tactica politică preconizată de Mihalache a eşuat, acesta a demisionat din fruntea partidului, în locul său fiind ales, la 23 noiembrie 1937, Iuliu Maniu. pentru a înlătura guvernul liberal, aflat în slujba planurilor autoritare ale regelui, Maniu a încheiat, în campania pentru alegerile parlamentare din decembrie 1937, un **pact de neagresiune electorală cu Partidul „Totul pentru Țară"**. Acest pact a creat confuzie în rândul cetățenilor, care nu au înțeles alianța dintre cel mai mare partid democratic şi cea mai puternică organizație antidemocratică din România.

În urma alegerilor parlamentare, guvernul Tătărescu a căzut, nici un partid politic însă nu a întrunit cel puțin 40% din totalul voturilor pentru a putea constitui noul cabinet. P.N.Ț. a obținut 20,40% din totalul voturilor exprimate, situându-se pe locul al doilea.

Profitând de criza politică creată, Carol al II-lea a încredințat mandatul lui Octavian Goga, preşedintele Partidului Național Creştin, care obținuse doar 9,15% din voturi. În noul guvern au fost incluşi reprezentanții grupării centriste din P.N.Ț., în frunte cu Armand Călinescu, fapt ce a determinat excluderea lor din partid, la 29 decembrie 1937.

În condițiile sporirii tensiunii politice, ca urmare a confruntărilor violente între aparatul de stat şi legionari, P.N.Ț. s-a văzut nevoit să accepte ca un fapt împlinit regimul autorității regale instaurat la 10 februarie 1938.

Ca urmare a dizolvării partidelor politice prin Decretul regal din 30 martie 1938, P.N.Ț. îşi va continua activitatea în forme mult mai restrânse. Iuliu Maniu va adopta o atitudine protestatară față de regimul lui Carol al II-lea.

Fără îndoială, Partidul Național Țărănesc, prin activitatea desfăşurată în anii interbelici – marcată de succese dar şi eşecuri –, şi-a pus amprenta pe evoluția României Întregite, afirmându-se ca o importantă forță a democrației, a libertății şi a demnității naționale.

6.4. Ideologia național-țărănistă

Existența în interiorul P.N.Ț. a unor grupuri şi personalități cu atitudini şi vederi distincte a făcut ca ideologia partidului să fie lipsită de o unitate doctrinară. Astfel că, pentru menținerea unității de acțiune, s-a recurs deseori la renunțări, concilieri şi infirmări doctrinare.

Curentul țărănist, care însumează o seamă de opțiuni şi diverse nuanțe, şi-a avut sorgintea în gândirea revoluționarilor paşoptişti, dobândind elemente proprii prin mişcarea inițiată de învățătorul C. Dobrescu-Argeş în ultimele decenii ale secolul al XIX-lea. Apoi, gândirea țărănistă s-a întregit şi a căpătat consistența unor fundamentări teoretice la începutul secolului al XX-lea prin ideile şi tezele exponenților poporanismului şi cu precădere ale lui C. Stere, cel care a dat osatură doctrinară şi programatică țărănismului, încă din prima ipostază a existenței sale – **poporanismul** – şi până la demisia sa din P.N.Ț., în 1930.

Deşi, în numeroase rânduri, ideologii țărănismului au ținut să se delimiteze de poporanism, trebuie remarcat că unele teze ale țărănismului sunt de netăgăduită inspirație poporanistă. Între acestea, menționăm: modelul de industrializare a țări; prezentarea României ca un stat cu un caracter eminamente agrar – după o apreciere devenită tradițională şi, deci, ne mai fiind nevoie a-i demonstra veridicitatea –, în cuprinsul căruia ar acționa aproape exclusiv legile specifice evoluției agriculturii, legi care, prin conținutul şi rosturile lor, sunt opuse deschiderilor spre industrializarea de tip occidental; înfăptuirea democrației rurale.

În sfârşit, se impune precizarea că, până la primul război mondial, gândirea agrariană din România a mai cunoscut încă două ipostaze prețărăniste: **junimismul** şi **sămănătorismul**, ambele diferențiindu-se de poporanism şi țărănism, atât prin afirmarea unor puncte de vedere agresiv-tradiționaliste, cât şi prin finalitățile urmărite. Tuturor acestor căutări, pe direcția de structurare a orientărilor filoagrariene din această primă etapă a dezvoltării țărănismului, li se adaugă şi analiza realităților lumii rurale româneşti, întreprinsă cu alte mijloace de investigare decât cele tradiționale, dar în spiritul tradiționalismului, de învățătorul Ion Mihalache.

În anii 1919-1926, esența ideologiei țărăniste continua să se nutrească din tezele filozofice ale evoluționismului istoric, componentei sale inițiale adăugându-i-se acum metoda istorică comparativă, care pornea de la ideea că procesele istorice nu se petrec pretutindeni în acelaşi mediu social-economic şi nici în acelaşi timp. De menționat, că noua abordare metodologică, în fapt o îmbinare a evoluționismului istoric al lui C. Stere cu metoda istorică comparativă a lui Virgil Madgearu, a fost în continuare dominată de înțelegerea proprie romantismului filosofic, care a imprimat o finalitate conservativ-agrariană studierii fenomenului social şi economic din România, particularitățile specifice care au guvernat intrarea țării noastre pe calea capitalismului fiind folosite pentru a se demonstra necesitatea fie a ocolirii capitalismului, fie a unui antiindustrialism adaptat la un iluzoriu şi inconsistent „stat țărănesc”.

Exponenții doctrinari ai țărănismului au fost: C. Stere, I. Mihalache, V. Madgearu, N. Ghiulea, M. Ghelmegeanu, E. Ene, M. Ralea, V. Serdici, M. M. Chirițescu-Aron, C. Rădulescu-Motru, Gh. Zane, Pentru Andrei ş.a.

Fondatorii doctrinei țărăniste au situat în centrul schemei lor ideologice **gospodăria mică şi mijlocie țărănească**. Acest tip de gospodărie, potrivit teoreticienilor țărăniști, spre deosebire de industrie, care se bazează pe munca salariată, devine prosperă, dovedește trăinicie şi stabilitate prin munca depusă de membrii familiilor de țărani care dețin în proprietate suprafețele de pământ aparținătoare acestor gospodării.

O seamă de fruntaşi ai Partidului Țărănesc au elogiat fenomenul parcelării agriculturii – rezultat al reformei agrare din 1921 -, apreciind cu entuziasm victoria micii proprietăți obținută de țărănimea dornică de pământ asupra latifundiilor. Dar, era evident, încă de la început – şi pe parcurs previziunile s-au confirmat, dobândind noi dimensiuni – că noua structură a proprietății, cu toate importantele ei răsfrângeri pozitive asupra țărănimii, a creat o gospodărie lipsită de eficiență, de viabilitate, greu, dacă nu imposibil de organizat rațional. Această gospodărie, în condițiile inexistenței unui sprijin direct prin măsuri care să-i asigure stabilitatea şi prosperitatea, nu putea rezista.

Pornind de la aprecierea că **agricultura nu este o ramură a economiei naționale, ci însăşi economia națională**, țărăniştii au supraevaluat capacitatea de rezistență a micilor gospodării țărăneşti, susținând chiar superioritatea acestora asupra marii agriculturi capitaliste. Pentru consolidarea acestora s-a sugerat ideea organizării şi structurării gospodăriilor țărăneşti în **cooperative productive**. Aceste cooperative urmau să primească sprijin din partea statului, credite, aşezăminte şi legiuiri adecvate. Se poate aprecia că **țărănismul** şi **cooperația** s-au însoțit ca două elemente complementare ale unui proces unitar. Cooperația era văzută şi ca un remediu contra tendințelor acaparatoare ale capitalismului.

În schema ideatică a țărănismului, în această perioadă de până la 1926, a figurat şi **principiul luptei de clasă**. Afirmarea acestui principiu, ca punct programatic, al Partidului Țărănesc, a constituit în epocă, pentru acest partid, un crez şi o acțiune politică cu conotații riscante pentru însăşi existența sa ca formațiune politică. O asemenea concepție ideologică a coalizat împotriva Partidului Țărănesc toate marile partide de guvernământ existente în România după Marea Unire.

Teoreticienii țărăniști, deşi recunoşteau valabilitatea tezei lui K. Marx potrivit căreia lupta de clasă reprezenta forma concretă de realizare a progresului în societate, dădeau acestei teze un conținut şi un înțeles propriu. Pornind de la ideea că țărănimea nu era, aşa cum o aprecia Marx, o structură socială diferențiată prin raporturi de proprietate şi interese, doctrina țărănistă a definit clasa rurală ca fiind omogenă, cu interese şi țeluri distincte, remarcabilă prin comunitatea sufletească şi solidaritatea socială. Mai mult, precizând că țărănimea se prezenta ca o clasă socială omogenă şi autonomă, cu o conştiință de clasă proprie, țărăniştii au susținut, totodată, şi capacitatea țărănimii de a acționa politic independent, justificând, astfel, constituirea partidului țărănesc.

Teoreticienii țărăniști au explicat că principiul luptei de clasă nu viza lichidarea orânduirii sociale existente, ci instaurarea unei societăți a egalității şi dreptății sociale în interiorul societății existente. Cu alte cuvinte, țărănismul avea în vedere, cum scria V. Madgearu, *organizarea țărănimii în statul actual* şi înfăptuirea pe această cale a unei *democrații rurale originale*, ceea ce evidențiază o doză apreciabilă de iluzii sociale şi politice.

După fuziunea din octombrie 1926, doctrina țărănistă intră într-o nouă etapă de evoluție; unele dintre tezele țărăniste vor fi înlăturate din programul noului partid (lupta de clasă), dar cu toate acestea ideologia național-țărănistă va păstra viziunea ideologică țărănistă.

În perioada 1926-1939 se va înregistra o adevărată efervescență a abordărilor teoretice, concretizate în definirea şi structurarea, pe diverse planuri, complexe şi complementare, a unei formule proprii de guvernare, transpusă în plan doctrinar în ceea ce ideologii P.N.Ț. au sintetizat prin sintagma **statul țărănesc** sau **statul național-țărănesc.**

Conturată încă din 1919, teza statului țărănesc sau național-țărănesc se va menține şi în ***Programul P.N.Ț.*** din 1926. În 1931 şi mai des în anii următori, formula statului țărănesc a început să fie reluată şi tot mai des vehiculată, căpătând o consacrare oficială la Congresul P.N.Ț. din 1935.

Fără a avea o abordare unitară a diferitelor aspecte ale formulei arhitecturale a statului țărănesc, doctrinarii țărănişti au văzut în acesta o nouă societate între capitalism şi socialism. În noul stat, agricultura ar ocupa locul central, prioritar, celelalte ramuri ale economiei naționale existând prin agricultură şi fiind subordonate intereselor acesteia. Gheorghe Zane arăta că „între capitalism şi socialism, noi suntem pe al treilea drum". Baza statului țărănesc avea să o constituie cooperația.

Alături de cooperație se preconiza constituirea unui **sector industrial de stat**, ale cărui coordonate economice se înscriau în schema regiilor autonome. Se avea în vedere mai ales ramurile constructoare de maşini agricole şi de producere a îngrăşămintelor chimice, de exploatare a bogățiilor naturale, industria de armament, transportul şi căile de comunicație.

Unii dintre teoreticienii țărănismului au admis şi ideea unei **economii dirijate** în cadrul statului țărănesc, întrezărind în această formulă înlăturarea dezechilibrului ce caracteriza viața economică a statului capitalist. S-a avut în vedere şi **etatizarea anumitor ramuri industriale**, de preferință cele legate de industriile considerate strategice pentru țară.

De asemenea, ideologii țărănismului precizau că prin formula noului stat nu se urmărea instituirea dictaturii țărănimii, ci realizarea primatului intereselor ei, într-un climat de solidaritate şi colaborare cu celelalte clase şi categorii sociale. Sub raport politic, statul țărănesc trebuia să fie un stat al **democrației rurale**, bazat pe **sistemul solidarismului social**, cu asigurarea întâietății țărănimii, fără a se ajunge la oprimarea şi prigonirea altor clase.

Formula **statului țărănesc**, în pofida argumentelor puse în circulație de reprezentanții de seamă ai vieții ştiințifice româneşti care au crezut cu sinceritate în trăinicia lui, s-a întemeiat pe o eroare şi a hrănit o iluzie socială şi politică. De aceea din întregul efort al P.N.Ț. de a-şi construi o imagine de promotor al unei civilizații apte să înnoiască societatea românească, n-a rămas decât planul doctrinar şi nu în întregime, deoarece unele prevederi ale sale nu deschideau drumul spre o societate efectiv modernă europeană. În toată practica politică şi guvernamentală, P.N.Ț., confruntat cu o multitudine de probleme şi frământări politico-organizatorice, nu a găsit resurse spre a-şi promova ideile politice şi doctrinare decât într-o măsură restrânsă.

Bibliografie

Istoria românilor, vol. VIII, *România Întregită (19181940)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 227-234.

Doctrina ţărănistă în România. Antologie de texte, realizată de V. Nicula, I. Ilincioiu, S. Neagoe, Noua Alternativă, Bucureşti, 1994.

Sbârnă, Gheorghe, *Partidele politice din România 1918-1940. Programe şi orientări doctrinare*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2002.

Scurtu, Ioan, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc (1918-1926)*, Editura Litera, Bucureşti, 1975; ediţia a II-a, Editura Enciclopedică, 2002.

Idem, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Idem, *Iuliu Maniu. Activitatea politică*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Stan, Apostol, *Iuliu Maniu. Naţionalism şi democraţie. Biografia unui mare român*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1997.

Idem, *Ion Mihalache. Destinul unei vieţi*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1999.

Savu, Al. Gh., *Sistemul partidelor politice din România 1919-1940*, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Nedelea, Marin, *Aspecte ale vieţii politice din România în anii 1922-1926*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, p. 121-176; 197-264.

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *Viaţa politică în România 1918-1921*, ediţia a II-a, Editura Politică, Bucureşti, 1976.

Idem, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 70-122; 487-549; vol. II, partea a II-a, p. 163-250.

Madgearu, V., *Doctrina ţărănistă,* în *Doctrinele partidelor politice*, ediţia a II-a îngrijită de Petre Dan, Editura Garamond, Bucureşti, [1997], p. 91-123.

Ornea, Z., *Viaţa lui C. Stere*, vol. II, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1991.

Idem, *Ţărănismul. Studiu sociologic*, Editura Politică, Bucureşti, 1969.

Ion Mihalache în faţa istoriei, Gândirea Românească, Bucureşti, [1994].

Structuri politice în Europa Centrală şi de Sud-Est (1918-2001). România, vol. II, Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, 2003, coord. Ioan Scurtu, p. 108-115.

7. PARTIDUL COMUNIST DIN ROMÂNIA 1921-1938

7.1. Întemeierea partidului şi activitatea lui în legalitate (1921-1924)

Comunismul în România apare asemenea unui produs de import, o ideologie care nu-şi putea găsi locul în tânărul stat român întregit, care intra într-o nouă eră de dezvoltare şi afirmare.

Direcţia pe care a urmat-o mişcarea comunistă a depins într-o mare măsură de acţiunile şi scopurile Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În perioada dintre înfiinţarea Partidului Comunist din România (P.C.d.R.) în 1921 şi ocuparea României de către Armata Roşie în 1944, comuniştii sovietici, îndeosebi prin mandatarii săi – Internaţionala a III-a Comunistă şi secţia din Moscova a P.C.d.R. – a precizat poziţia ideologică a partidului în problemele principale, i-a determinat structura organizatorică şi i-a ales chiar şi conducătorii.

Originile comunismului în România se regăsesc în mişcarea socialistă de la începutul secolului al XX-lea. Între 1917-1921, radicalizarea mişcărilor sociale a dus la apariţia de partide comuniste în Europa. Sub directa influenţă a evenimentelor politice din Rusia Sovietică, mişcarea socialistă din anii 1918-1920, aparent puternică şi în continuă ascendenţă până la greva generală din octombrie 1920, era subminată de frământări ideologice şi de acţiuni subversive ale Cominternului, iar pe de altă parte, lovită de măsurile represive ale autorităţilor.

În această perioadă în interiorul Partidului Socialist are loc o confruntare de curente şi tendinţe, având la bază deosebiri ideologice.

1). **Curentul social-democrat**, aflat în flancul drept al partidului, se pronunţa pentru reforme sociale şi împotriva afilierii la Internaţionala a III-a; exponenţii acestui curent erau: Şerban Voinea, Ion Flueraş, Iosif Jumanca.

2.) **Curentul centrist**, care încerca să împace tezele teoretice ale extremei stângi cu tactica şi practica social-democraţiei. Adepţii acestui curent criticau reformismul tradiţional social-democrat şi se pronunţau pentru naţionalizarea mijloacelor de producţie, îşi afirmau solidaritatea cu revoluţia bolşevică şi condiţionau afilierea la Comintern. Liderii acestei grupări erau: Ilie Moscovici, Constantin-Titel Petrescu, C. Popovici.

3). Un al **treilea curent** l-a constituit **extrema stângă comunistă** care susţinea crearea unui partid comunist în România şi afilierea lui necondiţionată la Comintern. Exponenţii acestuia erau: Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Mihail Cruceanu.

Confruntarea dintre cele trei curente va avea loc în zilele de 30 ianuarie – 3 februarie 1921, cu ocazia convocării Consiliului General al Partidului Socialist, care urma să analizeze situaţia generală a partidului şi a sindicatelor după greva generală din octombrie 1920.

Cu această ocazie s-au prezentat 3 moţiuni, exprimând poziţia celor 3 curente existente în partid. În urma votului, a triumfat teza afilierii necondiţionate la Comintern şi sciziunea mişcării socialiste a devenit realitate.

Lipsa de unitate a socialiştilor şi social-democraţilor a dat posibilitatea comuniştilor să pună stăpânire pe conducerea partidului, pe patrimoniu acestuia şi, în special, pe ziarul „Socialismul”.

După sciziunea mişcării socialiste, beneficiind de sprijinul direct al Moscovei şi recurgând la mijloace preluate din arsenalul Cominternului, au trecut la organizarea **Congresului din mai 1921**. La acesta au participat delegaţi din 29 de secţiuni, care dispuneau de 540 de mandate reprezentând 45.086 de membri. Congresul a hotărât afilierea partidului la Internaţionala a III-a. Un număr de 428 de mandate au fost pentru afilierea necondiţionată, acceptând, în bloc, cele 21 de condiţii puse de Internaţionala Comunistă, iar 111 pentru afilierea cu rezerve. Acest act marca transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist din România. Delegaţii care au votat pentru afilierea fără rezerve au fost arestaţi din ordinul guvernului, astfel că Congresul nu şi-a putut încheia lucrările.

Între 23 ianuarie şi 4 iunie 1922 s-a desfăşurat „**procesul din Dealul Spirii**" intentat delegaţilor la Congresul din mai 1921 şi altor militanţi comunişti. Deoarece procesul a generat vii frământări politice, regele a semnat, la 4 iunie 1922, un decret de amnistie, pe baza căruia au fost eliberaţi 213 din cei 271 arestaţi.

În condiţiile în care Congresul din mai 1921 s-a încheiat fără adoptarea unui program sau a unui statut al partidului, precum şi fără alegerea Comitetului Central şi a secretarului general, în zilele de **3-4 octombrie 1922 s-a desfăşurat la Ploieşti cel de-al doilea Congres al P.C.d.R.**. Acesta a ales Comitetul Central, precum şi secretarul general în persoana lui Gheorghe Cristescu. Congresul a adoptat Statutul partidului, care prevedea: „**Art. 1.** Partidul Comunist din România este o secţiune a Internaţionalei Comuniste. El nu are alte scopuri decât acelea ale Internaţionalei căreia îi aparţine. **Art. 2.** Tezele şi hotărârile de orice fel ale Internaţionalei a III-a sunt obligatorii pentru toţi membrii şi toate comitetele, comisiunile, grupele etc. ale Partidului Comunist din România". Era pentru întâia dată în istoria ţării când un partid politic îndeplinea rolul de secţie a unei organizaţii internaţionale, ale cărei hotărâri se obliga să le execute. O asemenea situaţie nu era specifică românilor, deoarece toate partidele comuniste din acea vreme aveau acelaşi statut. Pentru România problema avea un caracter agravant, deoarece Rusia (Uniunea) Sovietică nu recunoştea integritatea statului român, respectiv legitimitatea unirii Basarabiei.

În decembrie 1923, Federaţia Comunistă Balcanică (organism care reunea partidele din această zonă geografică afiliate la Internaţionala a III-a) a adoptat o rezoluţie care stabilea pentru P.C.d.R. sarcina de a lupta pentru despărţirea de stat a unor provincii ale statului român (Basarabia, Dobrogea, Transilvania). Înscrierea acestei lozinci în programul P.C.d.R. i-a creat o situaţie foarte dificilă, situându-l pe poziţii antinaţionale, cu consecinţe grave pentru însăşi credibilitatea sa.

În timpul tratativelor dintre reprezentanţii României şi ai Uniunii Sovietice, desfăşurate la Viena (28 martie – 2 aprilie 1924), P.C.d.R. s-a plasat de partea delegaţiei sovietice, care nu recunoştea legitimitatea unirii Basarabiei cu România, cerând organizarea unui plebiscit. În acest context, guvernul I.I.C. Brătianu a luat măsuri de împiedicare a activităţii comuniştilor; la 5 aprilie 1924 a fost publicată Ordonanţa Corpului 2 Armată, pe baza căreia s-a trecut la efectuarea de percheziţii la sediile P.C.d.R., la domiciliul unor militanţi. la redacţiile ziarelor comuniste. În zilele următoare au fost publicate două ordonanţe ale Corpului 2 Armată, prin care se decidea dizolvarea P.C.d.R. şi a altor organizaţii aflate sub influenţa sa.

Rebeliunea de la Tatar Bunar (sudul Basarabiei), organizată de Internaţionala Comunistă, în septembrie 1924, a grăbit decizia guvernului de a scoate P.C.d.R. în afara legii. Prin „**legea Mârzescu",**

adoptată în decembrie 1924, activitatea P.C.d.R. era interzisă. Şi în alte state s-a procedat la scoaterea partidelor comuniste în afara legii: Iugoslavia (1920), Bulgaria (1924), Finlanda (1925), Italia (1926), Japonia (1925), Austria (1927), Ungaria (1928), Portugalia (1932), Germani (1933) ş.a. Potrivit directivelor Cominternului, s-a cerut partidelor dizolvate să împletească activitatea ilegală cu cea legală.

Incapabil să înțeleagă şi să se identifice cu aspirațiile poporului român, promovând şi cultivând un radicalism mesianic şi o retorică internaționalistă, aservit intereselor unei puteri străine, P.C.d.R. a devenit, în scurtă vreme, o simplă sectă a Cominternului.

7.2. Partidul Comunist în ilegalitate (1924-1938)

În condițiile în care activitatea comuniştilor nu mai era permisă în țară, are loc **al III-lea Congres al P.C.d.R. la Viena în 1924**. Delegații au acceptat o rezoluție ce proclama dreptul minorităților de a se despărți de România Mare. Gh. Cristescu, secretarul general al partidului, s-a opus unei asemenea teze, în consecință va fi înlocuit cu Elek Köblös. Rezoluția va fi reiterată la cel de-al patrulea şi cel de-al cincilea congres (desfăşurate în 1928 la Harkov şi 1931 la Gorcovo, lângă Moscova). O asemenea poziție aproba practic pretențiile sovietice asupra Basarabiei.

Din 1927, configurația conducerii P.C.d.R. este schimbată:

1 – în țară se afla o conducere operativă – Comitetul Central

2 – un alt grup în emigrație cu sediul la Praga sau Viena

3 – în timp ce la Moscova ființa o a treia conducere – Comisia română pe lângă Comintern.

Fiecare dintre aceste grupări se erija în postura de adevărat reprezentant al conducerii partidului. Directivele venite din exteriorul țării se ciocneau cu hotărârile luate în țară, astfel că, în 1928, din cauza „luptelor fracționiste (Holostenko – Barbu şi Pauker – Luximin) P.C.d.R. se afla la un pas de lichidare.

Politica partidului de proclamare a **dreptului minorităților la autodeterminare** a atras inevitabil în partid membri ai acestor grupuri etnice într-un număr disproporționat şi acest lucru, la rândul său, a determinat imaginea „străină" a partidului. Această imagine era întărită şi de faptul că, în perioada 1924-1944, secretarii generali nu au fost români. De asemenea, caracteristic este faptul că echipa desemnată la un congres era dominată de persoane provenite din rândul naționalității sau zonei geografice din care făcea parte secretarul general. În orice caz, în toate aceste echipe numărul celor proveniți din rândul naționalităților conlocuitoare, îndeosebi evrei şi maghiari, era majoritar, uneori chiar copleşitor.

Astfel, în perioada 1921-1944, în privința **componentelor naționale** ale P.C.d.R., se disting următoarele etape:

1) 1921-1924 – se menține un relativ echilibru național şi al reprezentării din regiunile istorice – secretar general este un român – Gh. Cristescu.
2) 1924-1928 – proces de „maghiarizare" a organismelor de conducere – Elek Köblös – secretar general.
3) 1928-1930 – infuzie evreiască, proveniți mai ales din Basarabia – Victor Holostenko – secretar general

4) 1931-1934 – se observă o uşoară atenuare a situaţiei anterioare, în favoarea promovării unor români – secretar general – polonezul Alexandr Danieluk Stefanski.
5) 1935-1940 – „bulgarizarea" conducerii partidului – secretar general Boris Stefanov.
6) 1940-1944 – secretar general Ştefan Foris – maghiar.

Pentru accederea sau menţinerea în fruntea partidului, un rol important l-au jucat manevrele de culise, favorizate şi amplificate de activitatea clandestină, în vederea câştigării încrederii sau bunăvoinţei Moscovei. Confruntările au inclus denunţul adversarilor la Moscova, mergând până la suprimarea fizică a rivalilor.

Componenţa etnică a conducerii partidului l-a făcut deosebit de **vulnerabil pe scena ultra-naţionalistă** a vieţii politice româneşti din anii '30, Partidul Comunist fiind ţinta atacurilor formaţiunilor de dreapta şi extrema dreaptă, mai ales a Mişcării legionare. Într-un efort de a prezenta o imagine mai autohtonă, unii membri de partid evrei şi-au luat nume de împrumut româneşti, ca de pildă Iosif Chişinevschi (Iosif Roitman), Leonte Răutu (Lev Oigenstein) şi Valter Roman (Ernst Neulander). Cei mai mulţi dintre români ignorau faptul că majoritatea evreilor din România nu erau membri ai P.C.

O statistică din 1933 arată că P.C.d.R. avea 1665 de membri: 440 maghiari, 375 români, 300 evrei, 140 bulgari, 100 ruşi, 70 ucraineni, 70 moldoveni, 170 alte naţionalităţi. După cum se observă, românii (inclusiv moldovenii) aveau o pondere de numai 26% din structura naţională a P.C.d.R.

Într-o altă ordine de idei, încă de la începutul anilor '30, **Stalin a considerat că prima generaţie de lideri era încă marcată de principiile social-democrate tradiţionale** şi ajunge la concluzia că avea nevoie de sclavi umili, de instrumente perfect obediente, gata să îndeplinească orice ordin fără ezitare. Pe aceşti reprezentanţi, Stalin i-a găsit tocmai în cadrul întinsei reţele de lideri şi activişti comunişti aflaţi în închisoare în România. Astfel a început **organizarea noului Centru numit din „închisori"**. Printre cei mai cunoscuţi militanţi amintim pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi, Gheorghe Apostol ş.a. Se considera că organizaţia din închisori avea un caracter muncitoresc.

Prima generaţie de comunişti a fost decimată aproape în întregime din ordinul lui Stalin în anii **marii Terori (1936-1938)**. Dintre cele mai cunoscute nume amintim pe Marcel Pauker, Al. Dobrogeanu-Gherea, Ecaterina Arbore, Elek Köblös ş.a.

Activităţile şi declaraţiile oficiale ale P.C.d.R. din anii '30 au fost legate chiar mai strâns decât în deceniul precedent de obiectivele de politică externă ale U.R.S.S.. Dovada cea mai evidentă este încercarea partidului de a organiza un **„front popular"** împotriva extremei drepte din ţară şi a Germaniei naziste.

În direcţia realizării Frontului Popular Antifascist se înscriu aliaţele din a doua jumătate a anului 1935: în septembrie a fost semnat la Băcia (jud. Hunedoara) acordul dintre Frontul Plugarilor şi MADOSZ, urmat în noiembrie de cel încheiat la Bucureşti de Blocul Democratic şi Partidul Socialist (Popovici). Apoi, în decembrie 1935, reprezentanţii celor patru organizaţii au încheiat la Ţebea un acord prin care se angajau să lupte în comun împotriva fascismului şi pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. Încercarea de a atrage P.N.Ţ. într-o asemenea alianţă s-a soldat cu un eşec.

Autorităţile s-au arătat foarte îngrijorate de activităţile comuniştilor, reacţionând în forţă. Au fost intentate procese unor cunoscuţi militanţi comunişti: Ana Pauker, Petre Constantinescu-Iaşi, Gheorghe Apostol, Tudor Bugnariu.

Comuniştii români au continuat să urmeze directivele adesea contradictorii ale Cominternului, îndemnând la dezmembrarea României „imperialiste".

Subordonarea față de Uniunea Sovietică explică şi reacția P.C.d.R. la pierderile suferite de România în vara anului 1940. Se denunța Dictatul de la Viena, dar nu se critica în nici un fel ocuparea de către sovietici a Basarabiei şi Bucovinei de Nord. În schimb, se exprima bucuria față de faptul că muncitorii şi țăranii din acele teritorii fuseseră eliberați.

Într-un alt registru, după Congresul al III-lea desfăşurat la Viena (1924), comuniştii au apelat la **noi forme de acțiune prin crearea de organizații legale**, a căror conducere era, de fapt, ilegală. În toamna anului 1925 a fost înființat **Blocul Muncitoresc - Țărănesc (B.M.Ț.).** Considerând că P.N.L. era reacționar, apărând interesele „oligarhiei", comuniştii au acționat pentru realizarea unei colaborări – pe o platformă democratică, antiliberală – cu unele partide burgheze şi, în special cu Partidul Țărănesc. Cu prilejul alegerilor locale din februarie 1926 s-a realizat un cartel electoral între B.M.Ț., Partidul Socialist, Sindicatele Unite, Partidul Țărănesc, Partidul Național şi Partidul Poporului. Pe această bază, în consiliile orăşeneşti şi comunale au fost aleşi aproape 200 de comuniști, socialişti şi social-democrați. Cominternul a criticat P.C.d.R., afirmând că participarea în alegerile locale alături de „partidele burgheze a fost cea mai gravă greşeală, căreia i se cuvine cea mai severă condamnare". Acuzat de oportunism, fostul secretar general Gh. Cristescu a fost exclus din P.C.d.R.

Un moment important în activitatea comuniştilot l-a constituit participarea la alegerile parlamentare din 1931. Lucrețiu Pătrăşcanu a devenit primul deputat comunist din Parlamentul României, participând pe listele B.M.Ț.. Alături de Pătrăşcanu, au mai fost aleşi Imre Aldar, D. Ştefan, M. Sami şi C. Obrad, stârnind în Cameră dezbateri aprinse. În cele din urmă, cei cinci deputați vor fi invalidați, deoarece prin prezentarea în alegeri a lui Imre Aldar cu documente falsificate se încălcase legea electorală.

Între organizațiile legale întemeiate de comuniști se numărau şi **Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, Uniunea Democratică a Oamenilor Muncii Maghiari din România**; au editat ziare şi gazete cu caracter antifascist: „Cuvântul liber", „Blocul", „Era nouă", „Reporter", „Clopotul", „Ecoul", „Uj szó" etc. De asemenea, cca. 500 de voluntari români – în mare parte comuniști – şi-au manifestat antifascismul înrolându-se în Brigăzile internaționale care au luptat în Spania alături de republicani, împotriva trupelor naționaliste conduse de generalul Franco.

7.3. Ideologia Partidului Comunist din România

Din punct de vedere ideologic, principala problemă cu care s-a confruntat P.C.d.R. a fost agricultura. Preponderența agriculturii în economia românească a pus probleme serioase în legătură cu viitoarea cale de dezvoltare a țării, mai precis cu **iminența revoluțiilor burghezo-democratice şi proletare şi cu rolul țărănimii în acestea**. Comuniştii români n-au reuşit să-şi atragă adepți din lumea rurală, iar alianța revoluționară a proletariatului cu țărănimea săracă nu s-a materializat defel. Motivele sunt clare: **ei n-au formulat o politică agrară limpede şi consecventă** şi au întreprins doar sporadic activități organizatorice în zonele rurale. Prin urmare, nu prea puteau spera să înfrângă larg răspândita **teamă a țăranului în fața comunismului** considerat distrugător al proprietății particulare şi a

religiei. Însuşirea tezelor cominterniste i-a determinat pe comuniştii din România să adopte programe care înstrăinau mari segmente ale țărănimii.

Teoria lui C. Dobrogranu-Gherea despre neoiobăgie a avut o înrâurire extraordinară asupra comuniştilor în aii ’20. El susținuse în *Neoiobăgia* (1910) că socialiştii români trebuie să-şi concentreze eforturile asupra eliminării tuturor obstacolelor de la țară din calea dezvoltării capitalismului şi, mai ales, că trebuie să-i sprijine pe **micii producători independenți țărani**, ca fiind **făuritorii capitalismului în agricultură**, toate acestea fiind considerate măsuri necesare pentru pregătirea condițiilor revoluției burghezo-democrate.

Marcel Pauker, orientându-se după Dobrogeanu-Gherea, a susținut la cel de-al patrulea Congres al Cominternului din 1922 că **P.C.d.R. putea exista ca partid şi ca mişcare revoluționară doar dacă înțelegea cum trebuie să abordeze populația rurală într-un mod corespunzător**. El insista, de pildă, că trebuie făcută o distincție între **micul producător țăran**, care, după părerea lui, putea fi atras prin făgăduieli că revoluția nu se va atinge de pământul lui, şi **țăranul sărac**, lipsit de pământ, care ar îmbrățişa de îndată revoluția în schimbul pământului din moşiile expropriate.

Esența teoriei lui Dobrogeanu-Gherea transpare şi în primul program agrar al P.C.d.R., redactat de fiul acestuia, în 1924.

În tot cursul anilor ’20, P.C. s-a străduit să pună în practică ideile gheriste. „**Aripa de dreapta”** a partidului a urmărit o **alianță cu Partidul Țărănesc şi, după 1926, cu Partidul Național Țărănesc**, ca mijloc de grăbire a declanşării revoluției burghezo-democratice.

Spre sfârşitul anilor ’20 şi începutul anilor ’30, Cominternul a criticat aspru faptul că P.C.d.R. se bizuia pe teoria dezvoltării propuse de Dobrogeanu-Gherea din cauza caracterului său nerevoluționar în fond.

O întărire a capitalismului prin sprijinirea partidelor burgheze şi țărăneşti era acum contrazisă de U.R.S.S.. Prin urmare, liderii Cominternului atrăgeau atenția că doar **lupta revoluționară îndreptată către subminarea structurilor politice şi sociale existente este o tactică admisibilă în România**. Toate aceste probleme au stârnit controverse înverşunate în rândul partidului. Problemele s-au rezolvat, cel puțin ofical, abia în 1931, când cel de-al V-lea Congres al partidului a promis că se va supune pe de-a-ntregul directivelor Cominternului.

* * *

Această schiță a mişcării comuniste din perioada interbelică va fi sugerat multe întrebări care necesită o cercetare amănunțită şi imparțială. Relatări echilibrate asupra P.C.d.R. sunt de aşteptat când arhivele româneşti şi mai ales cele sovietice vor deveni accesibile în totalitate. Între timp nu se poate trage decât concluzia că între 1921-1938 P.C.d.R. n-a avut o influență asupra mersului vieții politice şi sociale româneşti.

Bibliografie

Betea, Lavinia, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*, Humanitas, Bucureşti, 2001.

Brătescu, G., *Lichidarea lui Marcel Pauker*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

Chiper, Ioan, *Consideraţii privind evoluţia numerică şi compoziţia etnică a P.C.R., 1921-1952*, în „Arhivele Totalitarismului", anul VI, nr. 21, 1998, p. 25-44.

Deletant, Denis, *România sub regimul comunist*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, cap. I.

Hitchins, Keith, *Mişcarea comunistă din România 1917-1944*, în *Mit şi realitate în istoriografia românească*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 215-257.

Ionescu, Ghiţă, *Comunismul în România*, Editura Litera, Bucureşti, 1994.

Istoria românilor, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940),* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 239-242; 361-362.

Jurca, Nicolae, *Social-democraţia în România*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.

Levy, Robert, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, Polirom, Iaşi, 2002.

Pătrăşcanu, Lucreţiu, *Probleme de bază ale României*, Bucureşti, 1946.

Stănescu, M.C., *Moscova, Cominternul, filiera comunistă balcanică şi România (1919-1944)*, Editura Silex, Bucureşti, 1994.

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, Editura All, Bucureşti, 1996.

Idem, *Condamnaţi la fericire. Experimentul comunist în România*, Braşov, 1994.

8. Partidul Naţionalist Democrat (1910-1938)

8.1. Originile Partidului Naţionalist Democrat

Pe fondul frământărilor politice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, în viaţa politică a României a apărut, la iniţiativa lui Nicolae Iorga, Partidul Naţionalist Democrat. Analizând originile naţionalismului românesc, Ştefan Zeletin îl aminteşte pe istoricul Nicolae Iorga ca fiind cel care a resuscitat ideile politice ale lui Mihail Kogălniceanu cu scopul de a închega o mişcare naţionalistă.

Originile Partidului Naţionalist Democrat coincid cu debutul politic al tânărului istoric la sfârşitul secolului XIX, odată cu publicarea primelor articole politice în revista „l'Indépendence roumaine".

Începând cu anul 1899, N. Iorga, şi-a îndreptat atenţia asupra problemelor majore ale societăţii româneşti. După cum singur mărturisea, nu era în intenţia sa de a scrie în paginile publicaţiei amintite

articole cu tematici politice, dar realităţile societăţii româneşti, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, l-au determinat să o facă.

Adevărat analist politic, N. Iorga a început să publice în anii 1899-1906 o serie de articole politice în publicaţii ca „România Jună“ şi „Sămănătorul“. Tematica acestor prime articole s-a caracterizat prin spiritul său critic asupra „civilizaţiei de împrumut“ adusă de liberali, atacuri împotriva Partidului Naţional Liberal şi a unora dintre fruntaşii săi.

Din primul moment de când N. Iorga şi-a îndreptat atenţia asupra fenomenului politic a adoptat atitudinea critică la adresa clasei politice româneşti pe care o învinuia de politicianism şi demagogie, condamnând moravurile politice şi activitatea Partidului Conservator şi a Partidului Naţional Liberal. Criticile sale erau expresia nemulţumirii faţă de situaţia social-politică existentă în România la începutul secolului XX, agravată de criza economică, dar şi a faptului că el era un adept al evoluţionismului organicist, de pe bazele tradiţionalismului. Astfel a criticat virulent civilizaţia nouă, împrumutată din Apus care nu a avut timpul necesar pentru a se adapta vieţii româneşti.

Treptat, ideile politice ale lui N. Iorga au prins contur, înregistrând primele ecouri şi adeziuni. Din articolele sale se desprind idealurile politice de care autorul era animat şi care vizau necesitatea unor profunde reforme morale menite să înfăptuiască o schimbare a întregii societăţi româneşti, începând cu viaţa politică prin eliminarea politicianismului şi a demagogiei, continuând cu îmbunătăţirea situaţiei ţărăneşti şi nu în ultimul rând realizarea unei largi solidarităţi naţionale, singura care ar putea pregăti un viitor mai bun ţării.

Ciclul articolelor politice semnate de N. Iorga s-a încheiat în octombrie 1902 iar acesta a marcat şi începutul colaborării lui la revista „Sămănătorul“. La 12 ianuarie 1903, Ilarie Chendi i-a oferit direcţia publicaţiei. Intrat în redacţia revistei „Sămănătorul“ şi preluând întreaga conducere a publicaţiei, N. Iorga şi-a putut amplifica activitatea publicistică în sensul promovării ideilor sale. Sub conducerea acestuia „Sămănătorul“ a elaborat un program reformist animat de un patriotism ancorat în tradiţiile trecutului care au generat militantismul necesar reformării instituţiilor culturale şi a revitalizării culturii naţionale.

„Sămănătorul“ s-a afirmat la începutul secolului XX ca o revistă de literatură cu subiecte din realitatea naţională şi ţărănească. După cum afirma N. Iorga „Sămănătorul“ era mai degrabă „un îndreptariu războinic, o publicaţie într-un anumit sens revoluţionară“ având o puternică orientare culturală imprimată de istoric. Acest lucru s-a datorat faptului că ideile politice ale acestuia se converteau în dimensiunea culturală. Apărea încă din această primă etapă a activităţii sale politice ideea strategiei culturale care avea ca scop iluminarea poporului român, idee continuată de el pe parcursul activităţii sale politice viitoare. Crezul fundamental era că unitatea culturală a neamului condiţionează unitatea politică.

Tezele politice susţinute de N. Iorga în articolele publicate în revistele „l'Indépendance roumaine“, „România Jună“, „Epoca“ şi „Sămănătorul“ au stat la baza formării unui curent cultural-politic ce a îmbrăcat haina unui patriotism bazat pe tradiţiile trecutului, care se opunea moravurilor politice, militând în favoarea ridicării ţărănimii din situaţia în care se afla la începutul secolului şi a îmbunătăţirii situaţiei românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină. Treptat, acest curent cultural-politic a luat forma unei doctrine politice – doctrina naţionalismului democrat.

După încercarea eşuată de a intra în gruparea junimistă condusă de Petre P. Carp, în anul 1906, N. Iorga a ajuns la convingerea că doar un partid nou va putea înfăptui idealurile de care era animat. De aceea, el a depus eforturi pentru întemeierea unei formaţiuni politice proprii în cadrul căreia să-şi pună în aplicare dezideratele politice. Acestea sunt împrejurări în care el l-a cunoscut pe A. C. Cuza. Viitorul profesor de economie politică de la Universitatea din Iaşi şi-a efectuat studiile în străinătate.

Încă de la debutul său publicistic, A. C. Cuza s-a dovedit a fi animat de un puternic sentiment antisemit. În lucrarea *Naţionalitatea în artă*, A. C. Cuza definea arta ca fiind condiţionată de spiritul naţional, singurul criteriu estetic valabil fiind sângele, apartenenţa etnică a artistului, puritatea rasială fiind singura garanţie a valorii artistice sau literare.

Antisemitismul nu a fost singura preocupare a lui A. C. Cuza pe tărâm politic. Situaţia socială, economică şi politică a României de la sfârşitul secolului al XIX-lea a intrat în atenţia sa, determinându-l să reflecteze asupra viitoarei sale evoluţii în politică. În anul 1895 A. C. Cuza a publicat lucrarea *Ţăranii şi clasele dirigente* în care prefigura o nouă orientare politică. Lucrarea se dorea o analiză amănunţită a societăţii româneşti de la sfârşitul secolului XIX din care se desprindea nevoia unor noi tendinţe în politică vizând obiective naţionale şi democrate. Autorul era de părere că în domeniul naţional clasa politică trebuia să afirme dreptul poporului de a se dezvolta după „caracterul nostru etnic deosebit“ şi că este greşit să recunoaştem „alte interese în marginile acestei ţări decât interesele curat româneşti“. Argumentul democratic era motivat de dorinţa de a ridica ţărănimea din „marea de mizerie în care este lăsată de toţi“ şi a-i oferi posibilitatea de a participa la viaţa politică a ţării.

Din analiza lucrării amintite reiese că, încă din anul 1895, A. C. Cuza era animat de ideea unei orientări politice care să fie îndreptată spre domeniul naţional şi social cu scopul păstrării etnicităţii românilor, a emancipării ţărănimii prin cultură, a îmbunătăţirii situaţiei materiale şi a atragerii lor la conducerea ţării. În plan politic, A. C. Cuza se definea, la începutul secolului XX, ca un naţionalist ce îmbrăţişa ideea dezvoltării libere a poporului român, fiind însă animat de un puternic sentiment antisemit. În studiile sale economice, el sublinia faptul că în România nu exista o burghezie naţională, locul său fiind ocupat de evrei, punerea în discuţie a rolului acestora fiind după părerea sa o primă necesitate. Ignorerea problematicii ar fi atras după părerea sa, pericole la care poporul român ar fi fost expus.

În plan social, A. C. Cuza, ca fost socialist, se pronunţa pentru îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii. Prin scrierile sale el atrăgea atenţia asupra stării materiale, morale şi culturale dezastruoase în care trăiau ţăranii români. El era de părere că, prin numărul şi importanţa lor economică, aceştia ar trebui să deţină un rol politic în România.

O primă etapă în constituirea Partidului Naţionalist Democrat a reprezentat-o formarea „Frăţiei Bunilor Români“ (1906), o asociaţie culturală cu substrat politic. Pentru a se afirma în viaţa publică, N. Iorga a iniţiat în primăvara anului 1906 un ciclu de conferinţe organizate în ţară, înregistrând numeroase adeziuni. Tematica acestor conferinţe era legată de viaţa şi trecutul localităţilor străbătute.

Printre personalităţile care au aderat la „Frăţia Bunilor Români“ s-au numărat: Vasile Borgea, A. C. Cuza, Vasile Pârvan, Ioan Lupaş şi Mihail Sadoveanu. Gruparea nu era un partid politic propriu-zis.

Apariția, la 10 mai 1906, a primului număr al ziarului „Neamul Românesc“ a reprezentat o nouă etapă în demersurile istoricului de a întemeia propriul partid politic dar şi o manifestare politică majoră a lui N. Iorga şi a susținătorilor lui. Periodicul era o publicație politică, deşi, în articolul de fond al primului număr se nega această intenție. Problema națională a ocupat un rol însemnat în publicația „Neamul Românesc“. În domeniul social, periodicul a tratat problemele social-politice la rubrica *Chestia țărănească*, susținând ideea necesității elaborării unor legi pentru îmbunătățirea situației țărănimii române, punând accent pe educația culturală dar fără a pune în discuție nevoia unor legi care ar rezolva problema țărănească.

Poziția pe care N. Iorga a adoptat-o în paginile ziarului său nu era aceea de neutralitate, ci de angajat în lupta de idei politice menită a reforma societatea românească. Treptat, în jurul publicației „Neamul Românesc“ s-a format un grup de aderenți, alcătuit din studenți, tineri intelectuali, preoți, învățători şi chiar din rândul unor viitori oameni politici. În scurt timp, „Neamul Românesc“ a devenit publicația oficială a grupării politice condusă de N. Iorga şi A. C. Cuza, grupare coagulată sub egida naționalismului-democrat. Din iunie 1906 a început să colaboreze la ziar şi A. C. Cuza, articolele sale caracterizându-se printr-un puternic antisemitism fapt care îşi va lăsa amprenta asupra imaginii publicației.

În perioada 1906-1907 gruparea naționaliştilor-democrați s-a conturat tot mai clar în viața politică a țării. Beneficiind de un ziar propriu, gruparea şi-a putut face cunoscute ideile politice. Cu toate că nu se constituise încă într-un partid, gruparea naționalist-democrată a atras o seamă de adeziuni şi avea filiale locale la Bucureşti şi Iaşi.

În atmosfera creată de urmările răscoalei din anul 1907, N. Iorga şi A. C. Cuza au decis să îşi depună împreună candidaturile la alegerile de la sfârşitul anului 1907. Semnificativ este faptul că cei doi au candidat sub titulatura de „candidați naționaliști-democrați“, făcând cunoscut opiniei publice faptul că reprezintă o grupare politică bine închegată şi gata de a participa la viața politică.

În urma alegerilor, N. Iorga a obținut mandatul de deputat de Iaşi, având şi sprijinul grupării lui A. C. Cuza. În momentul validării mandatelor s-a observat, în public, alianța dintre cei doi. A. C. Cuza nefiind ales, a depus contestație.

Acțiunea de organizare a naționaliştilor-democrați în partid politic a fost grăbită de apariția în anul 1908 a Partidului Conservator Democrat condus de Take Ionescu, personalitate politică pe care istoricul a supus-o unor constante critici.

Începând din 30 ianuarie 1908, „Neamul Românesc“ a publicat, în mai multe numere, *Declarația de program naționalist-democrat*. Programul era adresat către „toți cei care s-au manifestat în sensul părerilor noastre şi care doresc a se înscrie în partide de politicieni trădează idealul lor şi dau dovadă de lipsă şi caracter“. Considerente de oportunitate au făcut să fie amânată crearea Partidului Național Democrat.

Se încheia, astfel, o primă etapă în activitatea politică a lui N. Iorga, etapă dominată de problema țărănească.

8.2. Constituirea Partidului Național Democrat şi debutul activității sale politice

Anul 1910 a fost crucial în activitatea politică a grupării naţionaliştilor democraţi condusă de Nicolae Iorga şi A. C. Cuza. La jumătatea lunii martie a fost anunţată, pentru luna aprilie, adunarea de constituire a Partidului Naţionalist Democrat. Cu câteva zile înainte, ziarul „Neamul Românesc“ a publicat proiectul Programului naţionalist democrat.

Congresul de constituire a Partidului Naţionalist Democrat a avut loc în sala Imperial a coloseului Oppler din Bucureşti în zilele de 23-24 aprilie. După cele două zile ale Congresului de constituire al Partidului Naţionalist Democrat, la 25 aprilie 1910, a fost organizată o întrunire publică la sala „Dacia“ din Bucureşti cu scopul de a aduce la cunoştinţă membrilor şi simpatizanţilor partidului programul votat la Congres. Acesta era structurat pe două secţiuni, prima referindu-se la problemele de politică externă şi a doua la cele de politică internă.

În domeniul politicii externe naţionaliştii democraţi erau reţinuţi în aprecieri. Punctul 1 al programului prevedea o formulare generală care milita pentru o politică externă ce pleca de la „conştiinţa unităţii neamului şi intereselor lui solidare în toate privinţele“ folosind „cu înţelepciune toate împrejurările potrivnice ce se oferă fără a se angaja în costisitoare şi primejdioase alianţe cu puterile mari“ în scopul cultivării prudenţei în relaţiile cu Puterile Centrale, programul a militat pentru apropierea României de vecinii săi din Peninsula Balcanică.

Secţiunea care cuprindea problemele de politică internă reprezenta partea cea mai extinsă a programului, în cadrul ei preconizându-se reforme pentru toate categoriile sociale. Cele mai numeroase priveau ţărănimea. Datorită faptului că atât Nicolae Iorga cât şi A. C. Cuza s-au erijat în apărători ai ţăranilor, iar noul partid se dorea a reprezenta interesele şi nevoile acestora, partea din program consacrată reformelor ţărăneşti conţinea 17 puncte ce prevedeau revizuirea împroprietăririi din 1864, pentru a se întregi proprietatea şi a se înlătura uzurpatorii pământului, consolidarea Casei Rurale, crearea pe moşiile statului a unor ferme model colonizate cu plugari aleşi, crearea unui oficiu permanent al muncii care să reglementeze situaţia lucrătorilor agricolei români şi interzicerea aducerii lucrătorilor străini. Programul milita pentru desfiinţarea prestaţiei şi a capitaţiei, instituirea unui impozit progresiv pe venit, încurajarea industriei casnice ţărăneşti, învăţământ practic agricol, dezvoltarea cooperaţiei rurale. Relevând importanţa băncilor populare în dezvoltarea agriculturii, programul naţionalist-democrat cerea desfiinţarea tutelei Statului asupra lor pentru a se înlătura monopolul financiar liberal. Latura naţionalistă a programului agrar prevedea interzicerea drepturilor străinilor de a arenda moşii şi oprirea prin lege a evreilor de a se stabili la sate.

În partea destinată dezvoltării economice a ţării (punctele 19-31), naţionaliştii democraţi se adresau alegătorilor din mediul urban. Sprijinirea comerţului şi industriei româneşti era preconizată a se realiza prin stoparea pătrunderii capitalului extern în diversele ramuri ale economiei. Punctele programului ce priveau industria şi finanţele, urmăreau exact această problemă, naţionalizarea industriilor care se bucurau de legi protecţioniste, interzicerea aducerii muncitorilor străini pentru protejarea celor români, încurajarea industriei româneşti, crearea unui credit comercial şi industrial. Aceste puncte ale programului aveau ca scop crearea unei economii româneşti apărate de legi protecţioniste menite a împiedica pătrunderea capitalului străin. La punctul 27 se prevedea asigurarea muncitorilor români în

situaţiile de accidente, boală, bătrâneţe şi protejarea muncii minorilor şi a femeilor, iar la punctul 29 se cerea o nouă legislaţie privind conflictele de muncă.

În reformele ce vizau clasa de mijloc (punctele 32-38) accentul era pus pe învăţământ, programul preconiza reforme menite a da acestuia caracterul naţional şi modern, baza materială fiind privită ca o condiţie primordială a unei bune funcţionări a sistemului educaţional. Se mai cerea autonomia universităţilor, şcolilor de administraţie, inamovibilitatea funcţionarilor statului, îmbunătăţirea situaţiei materiale a corpului didactic. Prin articolul 34 se propunea organizarea pe principii autonome a clerului şi crearea unui fond religional. Pentru dezvoltarea activităţii comerciale în porturile dunărene Brăila şi Galaţi se cerea înfiinţarea unei academii comerciale.

Ultimele puncte ale programului naţionalist democrat aveau un caracter antisemit, la articolul 45 din program cerându-se eliminarea evreilor din viaţa social-economică a ţării şi dezvoltarea producţiei autohtone. De asemenea, se mai preconiza dreptul învăţătorilor şi preoţilor de a fi aleşi în Parlament. Ultimul punct al programului, punctul 49, preconiza votul universal pentru români şi reprezentarea minorităţilor.

Programul Partidului Naţionalist Democrat votat la Congresul de constituire din 23-24 aprilie 1910 era definitoriu pentru concepţia politică şi ideologică a lui N. Iorga şi A. C. Cuza. Deşi în fruntea partidului se aflau formal două personalităţi, în practică aproape întreaga activitate era condusă de N. Iorga. Istoricul era cel care organiza întrunirile, întreţinea corespondenţa cu autorităţile în numele partidului, primea adeziunile, pe el îl solicitau membrii partidului pentru a le vorbi în timpul campaniilor electorale. A. C. Cuza era personalitatea partidului care îl secunda pe N. Iorga în pofida faptului că, teoretic, era pe picior de egalitate cu istoricul la preşedenţia partidului.

Noul partid şi-a propus un sistem de organizare diferit de cel al altor partide, sistem al cărui iniţiator era N. Iorga. Fiecare organizaţie judeţeană avea obligaţia de a deschide în cel mai scurt timp un centru cultural-politic care purta numele de „Casă de sfat şi cetire“ al cărui scop era atragerea cetăţenilor la manifestări culturale şi politice.

Noul partid era format din intelectuali, mici proprietari, meşteşugari, ţărani, în general oameni care proveneau din clasa de mijloc a societăţii româneşti. Aceştia erau animaţi de ideile naţionalismului pe care le considerau capabile de a rezolva problemele societăţii româneşti de la începutul secolului al XX-lea.

La începutul anului 1911, Partidul Naţionalist Democrat va participa la primele alegeri parlamentare, organizate de guvernul P.P.Carp. În urma alegerilor nici un candidat de-al său nu a fost ales, partidul obţinând doar 3500 de voturi. Eşecul partidului în primele sale alegeri s-a datorat atât faptului că era o formaţiune politică nouă, cât şi modului său de organizare şi propagandă. El dispunea doar de câteva filiale, care desfăşurau o propagandă serioasă, cum erau cele din judeţele Covurlui, Dolj, Râmnicu Sărat, Vâlcea în timp ce în alte judeţe organizarea teritorială era mai slabă.

În a doua parte a anului 1912, principala preocupare a liderilor naţionalişti-democraţi a fost reorganizarea partidului, preocupările politice lipsind aproape în totalitate, aceasta datorită şi faptului că Partidului Naţionalist Democrat nu era reprezentat în Parlament. În urma alegerilor din noiembrie 1912, doar N. Iorga va fi ales deputat.

Partidul a cunoscut o activitate redusă în anul 1913 datorită izbucnirii celui de al doilea război balcanic. Chiar şi organul de presă al Partidului Naţionalist Democrat şi-a rărit apariţiile, numerele sale fiind intermitente. Însuşi sufletul partidului, N. Iorga s-a înrolat voluntar în armată fiind plecat pe frontul din Bulgaria

La debutul său, P.N.D. s-a caracterizat ca un organism politic ce nu a reuşit să se ridice la nivelul dorit de întemeietorii săi. Principalul atu al partidului era prestigiul istoricului N. Iorga care a reuşit să atragă o parte a intelectualităţii ce provenea din clasa de mijloc a societăţii româneşti.

8.3. Poziţia Partidului Naţionalist Democrat faţă de reformele liberale

În prima parte a anului 1914 s-a desfăşurat o activitate parlamentară intensă în jurul problemei agrare şi a celei electorale. Demisia guvernului Titu Maiorescu la 31 decembrie 1913 a dus la revenirea la putere a Partidului Naţional Liberal. Noul prim-ministru a fost desemnat la 4 ianuarie 1914 în persoana lui Ion I. C. Brătianu, alegerile fiind fixate pentru perioada 2-12 februarie 1914. Campania electorală a situat la un pol Partidul Naţional Liberal ca adept al reformelor, iar la celălalt pol Partidul Conservator, adversar al acestora. Partidul Conservator Democrat şi Partidul Naţionalist Democrat s-au situat la centru dorind reforme, dar într-o formă deosebită de acelea propuse de liberali.

În cursul campaniei electorale, P.N.D. a desfăşurat o intensă propagandă. În urma alegerilor partidul a obţinut două locuri în Parlament prin alegerea lui A. C. Cuza alături de N. Iorga. Istoricul a fost ales deputat de Prahova la Colegiul al II-lea cu 927 de voturi, A. C. Cuza la acelaşi colegiu din Iaşi cu 1284 de voturi, iar la Bacău Gheorghe Berea a însumat 333 voturi fiind aproape de a obţine mandatul de deputat.

Poziţia Partidului Naţionalist Democrat faţă de reformele propuse de liberali a fost făcută public de N. Iorga încă din luna octombrie 1913. Cu acea ocazie şeful naţionaliştilor democraţi se pronunţa pentru votul universal şi revizuirea reformei agrare din anul 1864.

La 13 ianuarie 1914, oficiosul Partidului Naţionalist Democrat „Neamul Românesc“ a publicat poziţia partidului faţă de reformele propuse de liberali. Astfel, naţionaliştii democraţi cereau: „1. vot universal direct pentru toţi românii cu reprezentarea minorităţilor; 2. vânzarea şi arendarea la ţăranii localnici a tuturor moşiilor pe care proprietatea mare renunţa a le păstra sau exploata însăşi“. La punctul 2, naţionaliştii democraţi evitau a se pronunţa pentru o nouă reformă agrară.

Faţă de reformele liberale, preşedintele Partidului Naţionalist Democrat s-a pronunţat pentru înfăptuirea lor, dar a păstrat şi unele rezerve. Referitor la reforma electorală, N. Iorga s-a opus Colegiului unic, declarând că un Parlament constituit astfel nu ar prezenta credibilitate, militând în continuare în favoarea sufragiului universal. În opinia istoricului, reformele liberale nu trebuiau privite cu un sentiment de ură contra marii proprietăţi; atât în problema ţărănească cât şi în aceea a votului universal nu se dădea nimic ci doar se restituiau vechile drepturi ale poporului român pierdute în cursul istoriei. Izbucnirea primului război mondial a amânat aplicarea programului de reforme.

8.4. Poziţia Partidului Naţionalist Democrat faţă de primul război mondial

Izbucnirea primului război mondial în vara anului 1914 a inaugurat o nouă perioadă în activitatea politică a Partidului Naţionalist Democrat. Aceasta a coincis cu accentuarea neînţelegerilor politice între N. Iorga şi A. C. Cuza.

Poziţia partidului faţă de primul război mondial a fost făcută publică încă de la început. Astfel, „Neamul Românesc“ din 20 iulie 1914 a publicat o Declaraţie în care se specifica că Partidul Naţionalist Democrat se opune categoric unei posibile alianţe cu Imperiul Austro-Ungar „a cărui politică internă a fost totdeauna dominată de tendinţa scăderii şi slăbirii elementului românesc cuprins în el“. Din primul moment al izbucnirii războiului mondial, P.N.D. s-a pronunţat în mod hotărât împotriva unei antrenări a României în conflict alături de Puterile Centrale, având în vedere dorinţa de eliberare naţională a românilor din Imperiul Austro-Ungar, dorinţă ce nu se putea realiza decât prin înfrângerea Imperiului Dualist. Decizia Consiliului de Coroană din 3 august 1914 de la Sinaia care declara neutralitatea României a fost împărtăşită de N. Iorga. Această neutralitate era privită de el doar ca o etapă premergătoare în vederea pregătirii armatei şi opiniei publice româneşti pentru alăturarea ţării Antantei. N. Iorga era de părere că România trebuie să fie gata să profite de ocazia situaţiei internaţionale pentru a-şi afirma „drepturile naţionale“.

La rândul său, A. C. Cuza s-a pronunţat şi el împotriva unei alianţe a României cu Austro-Ungaria, dar, spre deosebire de N. Iorga, acesta a cerut intrarea ţării în război alături de Antantă imediat după declanşarea războiului.

În perioada premergătoare anului 1914 prestigiul lui N. Iorga s-a consolidat într-o măsură atât de mare încât el a devenit unul din factorii cei mai importanţi pentru orientarea opiniei publice româneşti. La declanşarea războiului, istoricul era chemat telegrafic la Bucureşti pentru consultări numeroase, astfel de solicitări fiindu-i trimise pe toată perioada neutralităţii.

Prin articolele sale de presă, N. Iorga a propagat în cadrul opiniei publice româneşti, necesitatea orientării Româniri spre o alianţă potrivnică Austro-Ungariei, informându-şi cititorii despre mersul evenimentelor militare din jurul ţării.

Deosebirile politice existente între cei doi au produs frământări în interiorul Partidului Naţionalist Democrat dar acesta nu şi-a pierdut unitatea, majoritatea membrilor şi organizaţiilor rămânând fidele istoricului

În cursul verii anului 1916 divergenţele politice dintre N. Iorga şi A. C. Cuza au reprezentat problema dominantă a Partidului Naţionalist Democrat. Acestea au afectat activitatea partidului atât în Camera Deputaţilor, unde cei doi se situau pe poziţii diferite, cât şi la nivelul teritoriului, unde organizaţiile judeţene şi-au redus activitatea. Deznodământul conflictului N. Iorga – A. C. Cuza a fost amânat de intrarea României în război.

Decizia Consiliului de Coroană din 14 august 1916 de intrare a României în război alături de puterile Antantei, a fost salutată de Partidului Naţionalist Democrat. În luna septembrie 1916, N. Iorga a decis suspendarea activităţii politice a Partidului Naţionalist Democrat, afirmând că lupta politică trebuie înlocuită cu solidaritatea tuturor forţelor politice în vederea înfăptuirii unităţii naţionale. Din data de 23

august 1916, oficiosul naţionalist-democrat „Neamul Românesc“ care apărea cu subtitlul de „Foaia Partidului Naţionalist Democrat“ şi-a schimbat titulatura în „Foaia Conştiinţei Naţionale Luptătoare“.

De-a lungul participării României la războiul de întregire a neamului românesc, N. Iorga a avut un rol important, prin discursurile sale parlamentare, prin luările de cuvânt, prin contactele avute cu oamenii politici români, prin intermediul articolelor din „Neamul Românesc“, prin lucrările ştiinţifice a ridicat moralul ostaşilor români şi a populaţiei, insuflând în rândul poporului speranţa în victoria finală. Astfel, prin vasta sa activitate din timpul războiului, N. Iorga a fost unul din făuritorii Marii Uniri.

În perioada războiului, conflictul N. Iorga – A. C. Cuza a ajuns într-o fază acută. În primăvara anului 1917, în urma unui schimb de replici în Parlament, istoricul nota despre profesorul ieşean: „Dacă am lucrat şi l-am iubit, el este mort pentru mine şi umbra a ceea ce a fost el odată n-am ce să-i răspund“. Se poate afirma că din primăvara anului 1917 căile politice ale lui N. Iorga şi A. C. Cuza s-au despărţit. Această despărţire, însă, a fost doar temporară întrucât la sfârşitul anului 1918 A. C. Cuza a revenit, o scurtă perioadă, la o colaborare politică cu N. Iorga (decembrie 1918 – martie 1920). Ruperea relaţiilor politice dintre cei doi fondatori ai Partidului Naţionalist Democrat nu a avut efect supra partidului deoarece acesta avea activitatea suspendată.

Activitatea politică desfăşurată de P.N.D. între anii 1910-1916 se constituie într-o contribuţie substanţială la rezolvarea problemelor care stăteau în faţa societăţii româneşti în acea perioadă. Astfel putem sublinia rolul avut de N. Iorga în accelerarea mersului către reforma agrară şi către reforma electorală, dar cea mai importantă contribuţie a P.N.D. a fost în planul luptei pentru unitate naţională.

8.5. Partidul Naţionalist Democrat în anii 1918-1922

Conflictul Nicolae Iorga – A. C. Cuza. Prima sciziune (noiembrie 1918)

Vara anului 1918 a reprezentat prima despărţire politică dintre Nicolae Iorga şi A. C. Cuza. Pe fondul suspendării activităţii Partidului Naţionalist Democrat, profesorul ieşean s-a erijat în principalul conducător al partidului pe care l-a îndreptat spre colaborarea politică cu Liga Poporului condusă de generalul Alexandru Averescu, adversar politic a lui Nicolae Iorga. În consecinţă, ziarul „Îndreptarea“ din 17 iulie 1918 a publicat anunţul că Partidul Naţionalist Democrat ar fi acceptat colaborarea cu Liga Poporului. Faţă de această acţiune politică, Nicolae Iorga a publicat un Comunicat în ziarul „Neamul Românesc“ în care a dezavuat trecerea grupului naţionalist la Liga Poporului“. Prin acesta, istoricul a dorit să lămurească acţiunea politică întreprinsă de profesorul ieşean, considerând-o „un demers politic al unor idealişti conduşi de aventura lui A. C. Cuza“. El a fost urmat de unii membrii ai partidului, ca: Dr. C. Şumuleanu, Ion Zelea Codreanu, Damian Drăgănescu, Gheorghe Berea, ing. Gr. Began, Petre Irimescu, C. N. Ifrim, locotenent-colonelul Vasilescu Lazăr, P. Postelnicu, Cezar Spineanu, ing. V. Dumitrescu-Piteşti şi I. V. Ionescu.

Deşi Nicolae Iorga a refuzat participarea la alegerile organizate de guvernul Marghiloman iar activitatea Partidului Naţionalist Democrat era în continuare suspendată, grupul naţionalist condus de A. C. Cuza a decis să participe la acestea. Acest fapt a provocat nemulţumirea lui Nicolae Iorga care l-a învinuit pe profesorul ieşean că a rămas în continuare „un junimist revoltat care, deşi a lucrat alături de

mine atâta vreme, nu a uitat niciodată originile sale, nu numai conservatoare, dar doctrinar conservatoare“.

O altă nemulțumire a lui Nicolae Iorga era faptul că organul de presă al grupului cuzist, ziarul „Unirea“, purta subtitlul de „organ al Partidului Național Democrat“, istoricul acuzând redacția publicației de uzurpare al titlului unui partid ce își avea activitatea suspendată.

Decizia de reluare a activității Partidului Național Democrat a fost adoptată la 26 noiembrie 1918 la prima consfătuire de după război a naționaliștilor-democrați care a avut loc la Iași.

Referindu-se la colaborarea cu alte forțe politice, șeful Partidului Național Democrat anunța că este gata de a colabora cu grupările politice ce se arătau dispuse să renunțe la vechile moravuri politice anterioare primului război mondial. Atenția istoricului era îndreptată spre noile partide politice apărute pe scena politică românească la sfârșitul primului război mondial. De altfel, prin programul enunțat la adunarea național-democrată de la Iași din 26 noiembrie 1918, Partidul Național Democrat se definea ca un partid de centru-stânga care se pronunța pentru măsuri menite a reforma societatea românească după primul război mondial. Acest fapt s-a datorat lui N. Iorga care a dorit, după 1918, să dea partidului său imaginea unei forțe reprezentând „o stângă burghezo-radicală, națională, dinastică, religioasă, morală“. Astfel, intenția lui N. Iorga de a respinge colaborarea cu vechile partide în favoarea celor noi apărute pe scena politică a fost îndreptățită. De asemenea, trebuie subliniat faptul că prevederile antisemite existente în trecut au fost excluse din program. Aceasta se datora plecării din partid a grupului condus de A. C. Cuza dar și faptului că N. Iorga a renunțat la antisemitismul său antebelic.

8.6. Constituirea Uniunii Democrației Naționale. Revenirea lui A. C. Cuza în partid

Sfârșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1918 au fost dominate de o intensă activitate de organizare a Partidului Național Democrat. La 1 decembrie 1918, la Iași, răspunzând apelului făcut de N. Iorga, a avut loc marea întrunire de constituire a Uniunii Democrației Naționale. Inițiativa conducătorului naționaliștilor-democrați viza grupările democratice din Basarabia și Bucovina care, după părerea lui, „nu aveau nici o legătură cu vechile partide“.

Uniunea Democrației Naționale era o alianță politică formată din gruparea basarabeană din jurul ziarului „Chemarea“, gruparea bucovineană din jurul ziarului „Glasul Bucovinei“, Societatea Feministă din Iași și Partidul Național Democrat. În *Moțiunea* adoptată cu acest prilej se preconiza extinderea alianței prin atragerea în cadrul ei și a altor formațiuni politice din Bucovina și Transilvania fiind vizat în special Partidul Național Român.

Noua alianță și-a propus să lupte pentru o reformă agrară largă, vot universal, inclusiv pentru femei, îmbunătățirea situației materiale a maselor muncitoare. Din discursul rostit de N. Iorga, reieșea că țelul noii coaliții politice era înlăturarea politicianismului dinainte de război și a tuturor consecințelor acestuia și sprijinirea acelor forțe politice noi care doresc „să curețe și să spele putreziciunea de până acum“.

În decembrie 1918, N. Iorga a părăsit Iașul. Pe data de 12 decembrie ziarul „Neamul Românesc“ și-a mutat sediul de la Iași la București.

La începutul lunii decembrie 1918 s-a refăcut unitatea Partidului Naţionalist Democrat prin revenirea în cadrul său a grupului naţionalist condus de A. C. Cuza. Acesta a decis încă din 23 noiembrie 1918 să rupă orice legătură cu Liga Poporului nemulţumit de existenţa, în interiorul partidului condus de generalul Alexandru Averescu, a unor grupuri conservatoare. La 3 decembrie 1918, N. Iorga a semnat înţelegerea prin care gruparea lui A. C. Cuza revenea în cadrul partidului. Documentul era redactat de „grupul de la «Neamul Românesc» şi gruparea de la «Unirea» care împreună alcătuiesc Partidului Naţionalist Democrat". Revenirea lui A. C. Cuza şi a grupului naţionalist ce îl susţinea în cadrul Partidului Naţionalist Democrat a pus capăt primei despărţiri politice dintre N. Iorga şi A. C. Cuza. Raporturile politice dintre cei doi, în perioada decembrie 1918 – martie 1920, au fost lipsite de sinceritate şi presărate cu numeroase neînţelegeri.

Atenţia conducerii Partidului Naţionalist Democrat la începutul anului 1919 a fost îndreptată spre liderii politici ai provinciilor unite cu Vechiul Regat, apreciind activitatea politică a acestora şi înfăţişându-i ca viitori oameni politici ai României Mari. În acelaşi timp erau aspru criticate persoanele care au colaborat cu autorităţile germane din timpul ocupaţiei.

În contextul apropierii alegerilor parlamentare din noiembrie 1919, neînţelegerile dintre N. Iorga şi A. C. Cuza referitoare la calea pe care avea să o urmeze Partidul Naţionalist Democrat, au trecut pe plan secund, fapt reliefat atât de participarea împreună la întrunirile electorale cât şi de corespondenţa amicală dintre cei doi.

Din punct de vedere al colaborării electorale, N. Iorga dorea ca aceasta să se reducă doar la grupările politice din cadrul Uniunii Democraţiei Naţionale. Cu toate acestea, în toamna anului 1919 s-a realizat o înţelegere potrivit căreia organizaţiile locale ale Partidului Naţionalist Democrat şi ale Partidului Ţărănesc, să colaboreze între ele în vederea alegerilor.

La primele alegeri organizate pe baza votului universal, din 2-6 noiembrie 1919, P.N.D. a candidat sub semnul electoral: două mâini unite. În urma acestor alegeri, P.N.D. a obţinut 27 de mandate în Camera Deputaţilor şi 9 în Senat, fapt considerat de N. Iorga „un mare şi neaşteptat succes". Rezultatul obţinut în toamna anului 1919, s-a datorat, în primul rând, imensului prestigiu dobândit de N. Iorga în rândul opiniei publice din întreaga ţară, prestigiu datorat contribuţiei sale la pregătirea spirituală a Marii Uniri şi faptului că a fost un important susţinător al moralului maselor populare şi armatei în momentul de cumpănă al războiului, insuflând speranţa în victoria finală pentru săvârşirea unităţii naţionale a poporului român.

8.7. Partidul Naţionalist Democrat şi guvernul Blocului Parlamentar

După lungi negocieri între Partidul Naţional Român, Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat, Partidul Ţărănesc din Basarabia, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Naţionalist Democrat şi Gruparea independentă dr. N. Lupu s-a ajuns, în data de 25 noiembrie 1919, la constituirea Blocului parlamentar.

Pe lângă discuţiile referitoare la găsirea unei soluţii în vederea formării guvernului, liderii Partidului Naţionalist Democrat s-au văzut puşi în situaţia unei noi sciziuni, datorată atitudinii grupării lui A. C. Cuza care se pronunţa pentru o politică de opoziţie alături de Liga Poporului. După discuţii

dificile, la clubul partidului din Bucureşti la 19 noiembrie 1919, nu s-a reuşit armonizarea părerilor celor doi copreşedinţi ai partidului, grupul cuzist rezervându-şi dreptul de a acţiona independent. Cu ocazia negocierilor ce se purtau în vederea formării Blocului parlamentar deosebirile de păreri între N. Iorga şi A. C. Cuza au fost evidente subminând unitatea Partidului Naţionalist Democrat.

Tratativele de găsire a unei soluţii în vederea formării noului guvern s-au finalizat în urma ameninţării lui N. Iorga că le va părăsi. La 5 decembrie 1919 a fost ales ca prim-ministru Alexandru Vaida Voevod, vicepreşedinte al Partidului Naţional Român. Deşi nu a făcut parte din guvernul Blocului parlamentar, P.N.D. a susţinut activitatea acestuia, propunând soluţii de dezvoltare economică a României.

8.8. Conflictul Nicolae Iorga – A. C. Cuza, a doua sciziune (martie 1920)

În ziua de 13 martie 1920, regele Ferdinand a semnat decretul de numire al generalului Alexandru Averescu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Numirea noului guvern a avut un efect important pentru Partidul Naţionalist Democrat. Încă de la început, N. Iorga, urmat de majoritatea membrilor partidului, şi-a arătat ostilitatea faţă de noul guvern. În schimb, grupul naţionaliştilor-democraţi susţinători ai lui A. C. Cuza, grupaţi în jurul ziarului „Unirea“, s-au arătat dispuşi să susţină noul cabinet. În acest sens, la 20 martie 1920, A. C. Cuza, în Adunarea Deputaţilor şi dr. C. Şumuleanu, în Senat, au făcut cunoscută poziţia lor de susţinere a guvernului Averescu şi ruptura definitivă de grupul naţionalist-democrat susţinător a lui N. Iorga. La rândul său, Iorga a dat publicităţii, prin intermediul ziarului „Neamul Românesc“ o *Declaraţie* semnată de deputaţii şi senatorii naţionalişti-democraţi în care arătau că: „Declaraţia făcută la Cameră de A. C. Cuza şi la Senat de C. Şumuleanu, de sprijinire a Guvernului gen. Averescu o consideră ca emanând din motive personale care nu pot angaja cu nimic acţiunea politică a Partidului Naţionalist Democrat“.

Despărţirea politică dintre cei doi avea la bază orientarea diferită a lor. Istoricul s-a manifestat imediat după primul război mondial ca un partizan al apropierii partidului său de formaţiunile politice noi apărute pe scena politică, un loc primordial ocupându-l Partidul Naţional Român. Prin programul schiţat în cadrul adunării naţionalist-democrat din 26 noiembrie 1918, N. Iorga dorea ca partidul său să devină o formaţiune politică de centru-stânga. Astfel, istoricul şi-a îndreptat partidul spre colaborări politice cu partide ale căror programe erau asemănătoare ideologic cu al său, precum Partidul Ţărănesc şi Gruparea independentă a dr. N. Lupu. În schimb, A. C. Cuza a rămas în continuare adeptul apropierii de Liga Poporului condusă de generalul Al. Averescu, fiind ostil partenerilor politici ai lui N. Iorga. De asemenea, după primul război mondial N. Iorga a renunţat la antisemitism. În schimb, A. C. Cuza a rămas mai departe dominat de un puternic sentiment antisemit, majoritatea demersurilor sale politice având la bază ura împotriva evreilor.

Despărţirea lui A. C. Cuza de N. Iorga a fost definitivă. Între cei doi nu au mai existat relaţii politice în anii ce au urmat. A. C. Cuza a fost urmat doar de câţiva susţinători printre care dr. C. Şumuleanu şi Ion Zelea Codreanu – nucleul antisemit al partidului. Partidul Naţionalist Democrat din România de sub şefia lui A. C. Cuza sau Partidul Naţionalist Democrat Creştin nu a beneficiat de sprijin

electoral. În alegerile parlamentare din mai-iunie 1920, noul partid a obținut doar 6.000 de voturi. În anul 1923, A. C. Cuza a pus bazele unui alt organism politic: Liga Apărării Național Creştine.

De-a lungul activității sale politice ce au urmat despărțirii de N. Iorga, A. C. Cuza a desfăşurat o campanie de atacuri politice la adresa istoricului şi Partidului Naționalist Democrat.

Înlăturarea guvernului Alexandru Vaida Voevod a ridicat, pentru forțele politice care formau Blocul parlamentar, o serie de probleme pentru rezolvarea cărora s-au propus mai multe soluții. N. Iorga s-a pronunțat pentru constituirea unei alianțe formate din partidele care alcătuiseră Blocul Parlamentar. Propunerea istoricului a fost îmbrățişată de Ion Mihalache şi dr. Nicolae Lupu. Astfel s-au pus bazele Federației Democrației Naționale şi Sociale, alianță politică care cuprindea: Partidul Naționalist Democrat, Partidul Țărănesc şi Gruparea independentă a dr. N. Lupu. În alegerile parlamentare din mai 1920 P.N.D. a obținut 10 locuri în Adunarea Deputaților şi 2 în Senat.

În perioada 1918-1921 P.N.D. a cunoscut un succes neaşteptat ca urmare a prestigiului preşedintelui său. Partidul a devenit un factor activ al vieții politice, liderii acestuia implicându-se în negocieri cu Partidul Țărănesc şi Partidul Național Român în vederea unei posibile fuziuni. Începutul anului 1922 a marcat eşecul a două idei politice susținute de preşedintele Partidului Naționalist Democrat: dorința de a transforma Federația Democrației Naționale şi Sociale într-un unitar partid şi ideea guvernului de coaliție.

În vederea alegerilor parlamentare din februarie-martie, Nicolae Iorga a propus partidelor din opoziție o strânsă colaborare împotriva noului guvern liberal în formula "Listelor cetățeneşti". Formula propusă a fost acceptată doar de Take Ionescu, şeful Partidului Conservator Democrat, realizându-se astfel un cartel electoral între cele două partide, având ca semn distinct secera pe un drapel. „Listele cetățeneşti" au obținut 6 locuri în Adunarea Deputaților şi 2 în Senat, N. Iorga fiind ales în județele Dorohoi, Covurlui, Dolj şi Ilfov.

Rezultatul slab obținut de Partidul Naționalist Democrat poate fi pus pe seama faptului că, din nou, partidul s-a aflat în opoziție, de această dată împotriva guvernului liberal, dar şi a cartelului electoral cu Partidul Conservator Democrat, aflat în plină disoluție şi care nu mai beneficia de suportul electoratului după primul război mondial. De altfel, chiar în timpul campaniei electorale, N. Iorga a fost supus criticilor susținătorilor săi pe motivul colaborării cu Partidul Conservator Democrat, fapt consemnat de istoric.

8.9. Atitudinea față de Constituția liberală din anul 1923

În cursul anului 1922, P.N.D. s-a menținut în opoziție față de guvernul liberal. N. Iorga a supus guvernul Ion I. C. Brătianu la critici vehemente pornind de la felul cum a venit la guvernare, atmosfera creată în perioada alegerilor şi terminând cu modul autoritar al exercitării puterii.

Începând cu a doua jumătate a anului 1922, N. Iorga a făcut cunoscută poziția sa şi a partidului pe care îl conducea referitor la elaborarea unei noi Constituții. Astfel s-a pronunțat, încă de la începutul activității Parlamentului liberal, împotriva caracterului său de Constituantă, fiind de părere că țara nu are nevoie de o schimbare a Constituției înfăptuită sub o guvernare liberală. El era în favoarea „unei Constituții liber alese, cu participarea tuturor elementelor reale ale țării noastre". Spre deosebire de

Partidul Țărănesc şi Partidul Național Român, P.N.D. a participat la dezbaterile parlamentare, fapt ce a consolidat poziția liberalilor – care aveau nevoie de opoziție pentru a demonstra legalitatea Parlamentului – şi a provocat încercarea acestora de a-l atrage într-o alianță. Prezența în Adunarea Deputaților a reprezentanților Partidului Naționalist Democrat şi neacceptarea de către N. Iorga a acțiunilor extraparlamentare organizate de Partidul Țărănesc şi Partidul Național Român, a atras naționaliştilor-democrați acuzația că formează „opoziția miluită“. În replică preşedintele partidului afirma că este dator să participe la orice şedință parlamentară chiar dacă îşi menținea părerea că Parlamentul liberal nu ar avea dreptul de a elabora o nouă Constituție. Proiectul de Constituție nu a fost însă votat de N. Iorga. Sancționarea Constituției de către regele Ferdinand a determinat P.N.D. să recunoască noua lege fundamentală a țării ca un omagiu adus suveranului.

8.10. Evoluția organizatorică a Partidului Naționalist Democrat

La Congresul Partidului Naționalist Democrat care a avut loc între 21-23 aprilie 1922, s-a discutat şi problema organizării. Cu acest prilej s-a definitivat conducerea centrală a partidului. Preşedinte a rămas în continuare N. Iorga iar vicepreşedinți au fost aleşi Nicolae Buțureanu – avocat, Dimitrie Munteanu-Râmnic – profesor şi Constantin Ifrim – inginer. În funcția de secretar general al Partidului Naționalist Democrat a fost ales – după demisia lui Eugen Melik – Constantin Cihodariu. Casierul partidului a fost desemnat Dumitru Mociornița, industriaş.

Procesul de reorganizare al Partidului Naționalist Democrat în perioada anilor 1919-1923 a avut ca rezultat crearea unui sistem organizatoric bine constituit, atât la nivel central prin activitatea Comitetului Executiv Central şi al Delegației permanente, cât şi la nivel teritorial prin activitatea comitetelor județene. Organizațiile județene ale Partidului Naționalist Democrat au desfăşurat o activitate politică şi propagandistică diferită, de la caz la caz, punând bazele unor „Case de Sfat şi Cetire“ în localitățile din județele în care îşi desfăşurau activitatea, editând ziare proprii, organizând întruniri politice, culturale şi propagandistice. Un rol important în propaganda naționalist-democrată l-a avut şi Cercul de studii al partidului unde membrii marcanți precum: Constantin Cihodariu, generalul Al. Anastasiu, D. Mociornița ş.a.

8.11. Fuziunea cu disidența condusă de Constantin Argetoianu din Partidul Poporului. Formarea Partidului Naționalist al Poporului. Fuziunea Partidului Naționalist al Poporului cu Partidul Național Român şi formarea Partidului Național

Începutul tratativelor dintre N. Iorga şi Constantin Argetoianu datează de la sfârşitul anului 1923. Nemulțumit de scăderea de popularitate a Partidului Poporului, Constantin Argetoianu a decis să părăsească partidul condus de generalul Alexandru Averescu împreună cu un grup de susținători, la sfârşitul anului 1923. De asemenea, a hotărât şi editarea unui ziar care să-i reprezinte interesele, intitulat „Îndrumarea“.

La 10 aprilie 1924 a avut loc înțelegerea dintre Nicolae Iorga şi Constantin Argetoianu care a stat la baza fuziunii dintre cele două partide. La 10 mai 1924 a fost convocată şedința delegației permanente a Partidului Naționalist Democrat care a votat în unanimitate fuziunea cu gruparea politică condusă de

Constantin Argetoianu. În după-amiaza aceleiaşi zile a fost convocat Congresul care a aprobat în unanimitate fuziunea cu gruparea politică condusă de Constantin Argetoianu. Noua formaţiune politică purta denumirea de Partidul Naţionalist al Poporului.

După îndelungate negocieri, în 6 februarie 1925 Comitetul Executiv Central al Partidului Naţionalist al Poporului a ratificat în unanimitate fuziunea cu Partidul Naţional Român. În aceeaşi zi s-a întrunit Comitetul Executiv al Partidului Naţional Român care a hotărât „sub rezerva ratificării Congresului, fuziunea cu Partidul Naţionalist al Poporului".

La 8 martie 1925 s-au întrunit congresele celor două partide în vederea ratificării fuziunii. Ambele congrese au ratificat fuziunea Partidului Naţionalist al Poporului cu Partidul Naţional Român de sub preşedinţia lui Iuliu Maniu într-un singur partid cu denumirea de Partidul Naţional. Până la convocarea Congresului General al noului partid care urma să hotărască organele de conducere centrale, Partidul Naţional era condus de Iuliu Maniu şi N. Iorga.

După înfăptuirea fuziunii au apărut primele neînţelegeri legate de stabilirea conducerii centrale a partidului şi a organizaţiilor judeţene. Problema şefiei noului partid a fost mult discutată. Pentru a depăşi neînţelegerile N. Iorga a acceptat propunerea lui Iuliu Maniu ca partidul să aibă o conducere bicefală, invocând că preocupările ştiinţifice îi răpesc timpul necesar conducerii partidului singur.

O consecinţă majoră a fuziunii celor două partidelor a fost recunoaşterea de către Iuliu Maniu a Constituţiei din anul 1923. El a renunţat la angajamentul său de a nu recunoaşte Constituţia, declarându-se de acord cu „acest pact fundamental al garanţiilor de libertate şi drepturi cetăţeneşti".

8.12. Crearea Partidului Naţional Ţărănesc. Disidenţa iorghiştilor

În spatele deplinei înţelegeri afişată în presă, fuziunea Partidului Naţionalist al Poporului cu Partidul Naţional Român a determinat vii controverse în momentul stabilirii conducerii organizaţiilor judeţene. De această dată iorghiştii nu au mai avut iniţiativa preluării conducerii acestora, fiind chiar puşi în poziţii periferice. Acest fapt s-a datorat diferenţelor existente între cele două partide. Partidul Naţional Român reprezenta o organizaţie politică superioară Partidului Naţionalist al Poporului, unde sudura vechilor naţionalişti democraţi cu disidenţii din Partidul Poporului nu se realizează încă. Pe de altă parte, în cadrul Partidului Naţional Român îşi desfăşurau activitatea oameni importanţi ai vieţii politice cum ar fi: Alexandru Vaida Voevod, Mihai Popovici, Mihail Cantacuzino, Grigore Filipescu, Stelian Popescu ş.a. care în mod evident erau superiori pe plan politic vechilor naţionalişti democraţi. Trebuie totuşi menţionat că realizarea fuziunii între cele două partide a fost dorită şi salutată – în momentul înfăptuirii – de către vechii naţionalişti democraţi, pentru ca apoi, pe măsura înlăturării acestora din funcţiile de decizie ale noului partid, ea să provoace nemulţumirea lor.

În contextul în care negocierile dintre Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc pentru realizarea fuziunii au intrat, în vara anului 1926, într-o fază finală N. Iorga se opune. Acesta era îngrijorat de rolul său şi a vechilor săi naţionalişti-democraţi în viitorul partid, încercând să împiedice fuziunea. În vederea atitudinii ce urma să o adopte faţă de fuziune, N. Iorga a consultat punctul de vedere al vechilor naţionalişti-democraţi. Aceştia, în marea lor parte, au fost de acord cu poziţia istoricului de a respinge

fuziunea cu Partidul Țărănesc şi de a urma drumul politic propriu prin refacerea Partidului Naționalist Democrat.

Eşecul politicii de fuziuni a naționaliştilor-democrați a avut la bază două cauze: atmosfera creată în cadrul Partidului Naționalist al Poporului prin pătrunderea unor elemente careiriste provenite din gruparea averescană şi rolul minor pe care foştii naționalişti-democrați l-au obținut în Partidul Național. Atracția pe care partidul condus de N. Iorga a reprezentat-o pentru Constantin Argetoianu şi Iuliu Maniu s-a datorat prestigiului politic şi ştiințific al savantului şi nu suportului electoral al formațiunii sale politice.

8.13. Activitatea Partidului Național în anii 1926-1933. Regruparea iorghiştilor sub numele de Partidul Național

Formarea Partidului Național Țărănesc prin fuziunea realizată între Partidul Național şi Partidul Țărănesc la 10 octombrie 1926 şi separarea vechilor naționaliști-democrați de forțele politice fuzionate, a deschis calea reapariției în viața politică a țării a Partidului Naționalist Democrat condus de Nicolae Iorga sub numele de Partidul Național (1926-1933).

Sfârşitul anului 1926 marchează ruperea relațiilor politice între Nicolae Iorga şi Constantin Argentoianu şi părăsirea Partidului Național de către Traian Brăileanu, preşedintele organizației Bucovina, care va adera la acțiunea politică întreprinsă de Corneliu Zelea Codreanu, începând cu anul 1927.

Cu toate eforturile depuse rezultatul obținut de Partidul Național în urma alegerilor de la 7 iulie 1927 a fost sub aşteptări. După numărarea voturilor, Partidul Național a obținut 28.157 de voturi, ceea ce însemna un procent de 1,2 la sută. După ce au făcut analiza rezultatelor obținute în urma alegerilor, Constantin Cihodariu recunoştea faptul că partidul nu beneficia de organizare în urma eşecului politicii de fuziuni realizate în anii 1925-1926. La cauza eşecului electoral înregistrat de partidul politic condus de N. Iorga a stat şi faptul că acesta a ridicat, în timpul campaniei electorale, problema prințului Carol cu toate amenințările liberalilor la adresa celor care vor ataca actul de la 4 ianuarie 1926. Rezultatul a uimit opinia publică prin faptul că după 20 de ani N. Iorga nu mai era ales în Parlament.

Încă de la începutul crizei dinastice, N. Iorga a adoptat o poziție de compasiune față de principele Carol şi de regret pentru actul de la 4 ianuarie 1926. Atitudinea sa filocarlistă a rămas neschimbată între anii 1926-1930.

Cu ocazia Congresului din 5 februarie 1928 s-a adoptat un nou program în care au fost reluate multe paragrafe ale celui votat în aprilie 1922. Conform noului program, naționalii cereau: în problema agrară – întărirea proprietății țărăneşti prin unificarea micilor proprietăți într-o realitate agricolă capabilă de a susține o producție necesară nevoilor țării, reorganizarea învățământului agricol de toate gradele adecvat nevoilor țării, crearea unui Credit Agricol şi Viticol menit a conduce dezvoltarea celor două ramuri.

În domeniul industriei, programul național se pronunța pentru dreptul muncitorilor de a înființa tovărăşii de bresle, crearea unui credit muncitoresc care să ajute mica industrie acceptând arbitrajul statului în conflictele de muncă.

În legislația electorală, naționalii cereau modificarea Legii electorale în vigoare şi dreptul personalităților de a candida în zece județe.

Referitor la minorități, programul Partidului Național se pronunța pentru asigurarea deplinei egalități în drepturi a minorităților etnice şi necesitatea de „a le asocia la conducerea efectivă a unei țări care este şi a lor printr-o muncă spornică şi o înfrățire de culturi".

Poziția Partidului Național a fost ostilă guvernului Iuliu Maniu instaurat în noiembrie 1928. N. Iorga era de părere că: „În România începe din acest moment una din cele mai riscante evenimente". Această atitudine a Partidului Național se datora ostilității lui N. Iorga față de campaniile de stradă, inițiate de către Partidul Național Țărănesc, în cursul anului 1928, care aveau ca scop înlăturarea guvernului liberal. Istoricul s-a arătat ostil manifestărilor politice ce ieşeau din sfera disputelor parlamentare, iar în ceea ce privea alcătuirea noului cabinet susținea în continuare formarea unui „guvern al tuturor partidelor de ordine sub conducerea unei personalități de seamă care avea rolul de menținere a ordinii şi de a prezida alegeri libere".

În vederea alegerilor din decembrie 1928, Partidul Național a încheiat un cartel electoral cu Partidul Poporului, obținând numai 2,48 la sută din voturi şi 5 mandate în Adunarea Deputaților.

În cursul anului 1929, N. Iorga a avut o participare relativ redusă în viața politică, fiind implicat mai mult în activitatea ştiințifică. Acest fapt s-a repercutat şi în activitatea Partidului Național. În scurtele sale participări pe plan politic, şeful naționalilor nu a ezitat să aducă critici Partidului Național Țărănesc.

Cel mai important eveniment din vara anului 1930 a fost revenirea lui Carol ca rege al României. Partidul Național a susținut decizia Parlamentului întrunit la 8 iunie 1930 de a anula actul de la 4 ianuarie 1926. În mod evident, atitudinea Partidului Național era în concordanță cu poziția lui N. Iorga care s-a opus actului de la 4 ianuarie 1926, iar în perioada ce a urmat a întreținut o bogată corespondență cu Carol, vizitându-l chiar la Paris. La aceasta s-a adăugat şi părerea istoricului că formula regenței se dovedise impracticabilă.

8.14. Partidul Național şi guvernul Iorga – Argetoianu

Perioada 1930-1940 cuprinde importante elemente de delimitare în plan politic în raport cu intervalul 1918-1930. Cu toate modificările petrecute în evoluția societății româneşti şi a clasei politice, Partidul Național a continuat să acționeze pentru realizarea în practică a ideilor susținute de Nicolae Iorga, idei pe care le-a urmărit încă de la începutul secolului: introducerea moralității în viața politică, înlăturarea politicianismului şi a consecințelor sale, subordonarea tuturor acțiunilor înfăptuirii binelui public, solidaritatea națională, peste interesele de partid, având ca principal scop apărarea independenței şi suveranității naționale.

La 18 aprilie 1931, în urma eşecului înregistrat de Nicolae Titulescu în formarea guvernului de unitate naţională, Nicolae Iorga a acceptat propunerea regelui Carol al II-lea de a forma un guvern de tehnicieni în componenţa căruia nu se aflau reprezentanţi ai partidelor politice.

Era clar dacă noul guvern, deşi prezidat de Nicolae Iorga, nu era cel al Partidului Naţional. Singurul reprezentant al partidului era Dimitrie Munteanu Râmnic numit subsecretar de stat la Ministerul de Interne. De asemenea, o parte din membrii Partidului Naţional au fost numiţi prefecţi în teritoriu.

La 30 aprilie 1930, Parlamentul dominat de naţional-ţărănişti a fost dizolvat, fiind apoi fixată data alegerilor: 1 iunie pentru Adunarea Deputaţilor şi 4, 6, 8 iunie pentru Senat. În vederea sprijinului parlamentar Nicolae Iorga a propus formarea unei alianţe a micilor partide, corporaţii, asociaţii profesionale şi cetăţeneşti, intitulată „Uniunea Naţională“. Partidul Naţional a aderat la „Uniune“, semnul ei electoral fiind dublu pătrat. Din „Uniunea Naţională“ făceau parte: Partidul Naţional, Liga Agrară, Uniunea Micilor Industriaşi, Asociaţia Medicilor, Corpul Avocaţilor, viticultori, meseriaşi, preoţi ş.a. În urma alegerilor, „Uniunea Naţională“ a obţinut 47,49 la sută (289 mandate, din care 73 ale Partidului Naţional Liberal I. G. Duca); iorghiştii dispuneau de 120 deputaţi.

Guvernul N. Iorga a reprezentat un episod oarecum unic în viaţa politică interbelică. Asupra sa au acţionat unii factori ce au contribuit ideii că guvernarea istoricului a demonstrat incapacitatea sa pe plan politic. Factorii care au influenţat în mod direct guvernarea lui N. Iorga au fost: criza economică, puternicele frământări sociale datorate înrăutăţirii nivelului de trai al maselor, dorinţa regelui Carol al II-lea de a instaura un regim personal, deziderat pe care spera să-l înfăptuiască cu ajutorul istoricului, adversitatea partidelor politice faţă de un guvern de tehnicieni, presiuni majore din partea capitalului internaţional, neînţelegerile personale dintre N. Iorga şi C. Argetoianu.

Printre realizările guvernului Iorga-Argetoianu pot fi enumerate: Legea pentru trecerea Direcţiunii Culturii Poporului la Ministerul Instrucţiunii Publice, Legea pentru reînfiinţarea Direcţiei Generale a Teatrelor Naţionale şi Operelor, Legea pentru încurajarea întreprinderilor producătoare de petrol, Legea sanitară, Legea pentru prima de stat acordată la vânzarea cerealelor, Legea conversiunii datoriilor agricole, Legea privitoare la organizarea învăţământului superior. N. Iorga a înfiinţat, în cadrul ministerului Instrucţiunii Publice, un departament pentru minorităţi condus de Rudolf Brandsch, adjunctul său fiind numit Arpad Bitay.

Supus la numeroase critici, pe fondul agravării situaţiei financiare care se repercuta prin neplata salariilor şi situaţia precară a unor vaste categorii sociale, N. Iorga şi-a prezentat demisia în mai 1932.

Însărcinarea lui Alexandru Vaida Voevod cu formarea noului guvern a fost întâmpinată cu reticenţă de N. Iorga. Istoricul era de părere că un guvern naţional-ţărănesc nu va putea stopa criza economică a României. Alegerile au fost convocate pentru zilele de 17 şi 20 iulie 1932.

La începutul lunii iunie, atitudinea electoratului faţă de N. Iorga era diversă. În timp ce pentru categoriile sociale grav afectate de criza economică, fostul prim ministru era considerat vinovat de degradarea nivelului de trai, pentru o parte din ţărănime, mulţumită de Legea conversiunii datoriilor agricole, N. Iorga reprezenta un adevărat salvator al situaţiei lor economice.

Rezultatul obținut de Uniunea Națională în urma alegerilor a fost 2,28 la sută din voturi şi 5 mandate în Adunarea Deputaților. N. Iorga recunoştea că rezultatul era negativ după o campanie electorală în care el personal şi partidul pe care îl conducea au primit cele mai injurioase etichetări.

În perioada guvernului Vaida-Voevod, N. Iorga a fost un susținător al aducerii Partidului Național Liberal la putere, fiind de părere că înlăturarea efectelor crizei economice putea fi mai uşor înfăptuită de un partid cu o reală vocație guvernamentală şi exponent al marii finanțe. Decepționat de prestanța clasei politice româneşti după înfăptuirea unității naționale, N. Iorga s-a lăsat antrenat în manevrele regelui Carol al II-lea de compromitere a partidelor politice.

La 14 noiembrie 1933 a fost instalat un guvern liberal condus de I. G. Duca. Venirea la putere a noului guvern a fost primită cu satisfacție de şeful naționaliştilor-democrați, care era de părere că acesta „e cel mai bun pe care îl putea avea“ țara în vremea aceea.

N. Iorga a decis ca P.N.D. să nu depună liste de candidați la viitoarele alegeri. La baza deciziei sale s-a aflat şi cruda realitate că partidul deținea o slabă audiență în rândul corpului electoral iar un rezultat slab obținut în alegeri era iminent.

În perioada ce a urmat, şeful naționaliştilor-democrați a avut o activitate politică redusă. Fără a avea un partid puternic, numai datorită prestigiului său, N. Iorga a oferit soluții politice atât în discursurile sale de la tribuna Parlamentului cât şi prin intermediul presei.

N. Iorga s-a arătat în anii 1934-1937 a fi un susținător al guvernului liberal şi a refuzat orice ofertă sau acțiune ostilă guvernului Tătărescu. Adoptând aceeaşi atitudine, membrii Partidului Naționalist Democrat s-au reținut de la declarații critice guvernului liberal, principala preocupare fiind reorganizarea partidului. În general întrunirile naționaliştilor-democrați erau ocazii de rememorare a activităților din trecut.

În perioada anilor 1934-1938, P.N.D. a reprezentat o formațiune politică lipsită de un suport electoral real, în cadrul său rămânând doar un număr relativ redus de intelectuali, admiratori ai lui N. Iorga. Începând cu anul 1934, P.N.D. a încetat să mai fie o formațiune parlamentară. Toate zvonurile unor variante de guvern au vizat doar persoana lui N. Iorga nu şi partidul său. Istoricul a continuat să exercite o puternică atracție datorită vastei sale activități ştiințifice. Întrunirile membrilor partidului erau momente de amintire şi omagiere a unor fapte petrecute în trecut şi care purtau amprenta lui N. Iorga sau a formațiunii sale politice. Aceste adunări nu mai aveau sarcina de a trasa strategii politice sau fixarea unor atitudini față de evenimentele politice în desfăşurare. Cu toate acestea, P.N.D. s-a evidențiat prin atitudinea antilegionară adoptată. N. Iorga nu a văzut însă necesară o coalizare a tuturor forțelor politice democrate împotriva amenințărilor extremei drepte. Acest fapt s-a datora ostilităților sale față de Partidului Național Țărănesc şi a lui Iuliu Maniu. Astfel istoricul a considerat că întărirea autorității regale este cea mai sigură cale pentru restabilirea ordinii în țară, grav amenințată de acțiunile Mişcării Legionare. Sprijinul acordat regelui Carol al II-lea s-a materializat şi prin susținerea necondiționată a guvernului liberal condus de Gh. Tătărescu.

În cursul anului 1937, N. Iorga a adoptat o atitudine rezervată față de partidele politice pe care le considera incapabile de a asigura progresul societății româneşti. Critica împotriva pluralismului s-a născut pe fondul dezamăgirii sale față de activitatea principalelor forțe politice după anul 1918. Trebuie

menționat că şeful naționaliştilor-democrați a fost un adept convins al necesității regimului pluralist în România dar participarea sa la viața politică l-a determinat să adopte o poziție critică față de activitatea principalelor forțe politice, învinuindu-le de pervertirea societății româneşti prin urmărirea unor interese obscure.

Constituit în noiembrie 1937, guvernul condus de Gheorghe Tătărescu a fost primit cu adversitate de principalele partide politice, fiind în fond voința regelui Carol al II-lea şi un nou pas făcut de suveran pe calea instaurării dictaturii regale. În perspectiva alegerilor şi la sugestia suveranului, Tătărescu a încheiat un cartel electoral cu Partidul German, Frontul Românesc condus de Alexandru Vaida-Voevod şi Partidul Național Democrat. Secretarul general al P.N.D., dr. Petre Topa, a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Muncii.

Aflat la Paris, N. Iorga a primit cu satisfacție menținerea guvernului liberal şi cartelul electoral încheiat de partidul său cu P.N.L., încercând să înlăture suspiciunile născute în capitala Franței față de destinul pluralismului în România şi a politicii ei externe.

În fața pericolului reprezentat de legionari, N. Iorga nu a văzut necesară o alianță a forțelor politice democrate ale țării pentru salvarea democrației ci a considerat că întărirea autorității regele era calea cea mai sigură pentru restabilirea ordinii în țară, grav amenințată de Mişcarea Legionară. În opinia sa, atât Partidul Național Țărănesc cât şi legionarii reprezentau un pericol pentru ordinea țării, singura salvare fiind regele Carol al II-lea. Ideea politică centrală a lui N. Iorga era că ordinea în țară, grav amenințată de acțiunile anarhiste ale legionarilor, nu poate fi salvată prin democrație. După o întreagă activitate politică în care democrația a fost baza de plecare a acțiunilor sale politice, şeful naționaliştilor-democrați se arăta dezamăgit de realizările acesteia, pronunțându-se deschis în favoarea creşterii autorității suveranului. Trebuie menționat că N. Iorga a devenit sceptic în ceea ce priveşte democrația românească, istoricul fiind de părere că electoratul român nu era suficient de matur pentru o viață politică pluralistă. În schimb, în relațiile țării pe plan extern, şeful naționaliştilor-democrați se pronunța cu fermitate pentru menținerea alianței cu statele democrate. Temerea sa față de regimul pluralist nu s-a convertit pe plan extern prin demersuri politice în favoarea puterilor dictatoriale precum Italia fascistă sau Germania nazistă. Încetând a mai crede în organizarea democratică a vieții politice româneşti, N. Iorga nu a devenit adeptul unui regim totalitar, ci s-a pronunțat cu fermitate în favoarea creşterii rolului politic al regelui.

Eşecul electoral al liberalilor în alegeri l-a determinat pe N. Iorga să continue a susține necesitatea unei acțiuni politice a regelui Carol al II-lea în vederea instaurării unui regim de autoritate personală. N. Iorga a fost surprins de rezultatul obținut de Partidul Totul Pentru Țară, notând în *Însemnările zilnice*: „Formidabil succes al lui Codreanu la alegerile de Cameră". Faptul că cei doi mari adversari politici ai lui N. Iorga, Partidului Național Țărănesc şi Partidul Totul pentru Țară, secondau în urma alegerilor Partidul Național Liberal, l-a convins pe acesta că singura cale pe care România o putea urma era înlăturarea pluralismului politic şi instaurarea unui regim personal al regelui.

Iorga a salutat instaurarea regimului de autoritate monarhică în februarie 1938 fiind convins că aceasta era singura cale de salvare a României de anarhia extremei drepte; în guvernul Miron Cristea va fi ministru fără portofoliu. Cu toată susținerea acordată regimului carlist, N. Iorga s-a opus puterii absolutiste a suveranului cât şi ostilității acestuia față de partidele politice, adoptând o atitudine critică.

După instaurarea monarhiei autoritare, N. Iorga a hotărât dizolvarea Partidului Naţionalist Democrat. Începând din 15 februarie 1938 ziarul „Neamul Românesc“ a încetat să mai apară cu menţiunea de „ziar al Partidului Naţionalist Democrat“. De altfel, partidul nu mai deţinea nici un rol pe scena politică românească, activitatea sa din ultimii ani, mai ales alegerile din 1937, dovedind acest fapt.

8.15. Doctrina naţionalist-democrată

Ideile politice susţinute de Nicolae Iorga în articolele publicate în anii 1899-1906 în revistele „l ´Indépendance Roumaine", „România Jună", „Epoca" şi „Sămănătorul" au stat la baza curentului cultural-politic ce a îmbrăcat haina unui patriotism bazat pe tradiţiile trecutului, care se opunea moravurilor politice corupte, militând în favoarea ridicării ţărănimii din situaţia în care se afla la începutul secolului al XX-lea şi a îmbunătăţirii situaţiei românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină. Treptat, acest curent cultural-politic a luat forma doctrinei naţionalist-democrate.

Nicolae Iorga a prezentat această doctrină ca pe o resuscitare a concepţiei politice a lui Mihail Kogălniceanu şi a reformiştilor moldoveni de la 1840 pe care o considera deosebită de sursa naţionalismul bazat pe ideea de drept a românilor ardeleni şi a doctrinei liberalilor din Muntenia influenţată de ideile revoluţiei franceze.

Nicolae Iorga respingea ideea ca organismul politic creat şi condus de persoana sa să fie cunoscut de opinia publică sub denumirea de „partidul iorghist" negând aportul său la naşterea doctrinei amintite şi accentuând ideea că originea partidului se află în trecutul istoric al poporului român.

Ca istoric, Nicolae Iorga a încercat să fundamenteze doctrina sa politică ca pe o filiaţie directă şi neîntreruptă de ideile, instituţiile şi psihologia socială a poporului român, începând cu întemeierea în Evul Mediu, a statelor româneşti. Ataşamentul său faţă de valorile tradiţionalismului, l-a determinat pe Nicolae Iorga să aprecieze că o doctrină politică trebuie să se întemeieze nu pe simpla copiere a unor teorii occidentale ci pe „studierea obiceiurilor de cugetare ale naţiunii noastre". Istoricul nu a negat necesitatea preluării experienţei altora, dar sublinia că „nimic din împrumut n-are valoare decât atunci când se altoieşte pe fond propriu." Tradiţionalismul, în viziunea sa, provenea din trecutul ţărănesc al poporului român, a societăţii româneşti patriarhale, clădită pe valori autohtone.

Crezul obstinant al lui Nicolae Iorga era că unitatea culturală a neamului primează unitatea politică, motiv pentru care el punea accent pe ridicarea culturală a poporului. Acest crez al istoricului s-a repercutat şi asupra modului de organizare al partidului său prin înfiinţarea "Caselor de Sfat şi Cetire", verigi ale filialelor naţionalist-democrate cu o intensă activitate culturală. Spiritul cultural şi democrat al naţionalismului iorghist a fost dovedit şi prin respectul pentru legalitate. În concepţia lui N. Iorga, stările de lucruri necorespunzătoare din România necesitau schimbări radicale, dar acestea trebuiau făcute numai pe căile legalităţii, prin întronarea spiritului moral şi prin difuzarea culturii în rândul poporului.

În materie de filosofie socială, doctrina naţionalist-democrată conţinea concepţia organicistă a solidarismului social, respingând ideea luptei de clasă. Istoricul considera că forţa motrice a dezvoltării societăţii o constituie conştiinţa socială întemeiată în principal pe educaţie şi instruire, pe ridicarea nivelului cultural.

N. Iorga a fost adeptul conservatorismului, al unui evoluționism temperat, limitat la cadrul legal, negând necesitatea revoluțiilor sociale şi politice. El era de părere că orice schimbare sau dezvoltare a unei societăți trebuie să aibă ca bază de plecare considerente de ordine morală, punând accent, în primul rând, pe educație. Schimbările în cadrul unei societăți erau, în viziunea lui, bazate pe nevoile acesteia şi nu din considerente ideologice.

Mediul social căruia s-a adresat, de pe aceste poziții de principiu, N. Iorga, a fost țărănimea, dar şi diverse categorii de intelectuali şi funcționari. N. Iorga a subliniat în repetate rânduri că de fapt el este primul țărănist în sensul adeziunii la cauza țărănismului; formațiunea sa politică purtând şi denumirea de Partidul Național Țărănesc.

În abordarea problemei împroprietăririi şi a votului universal, N. Iorga pleca de la principiul că: „Atât lărgirea dreptului electoral, cât şi căpătarea de pământ pentru țărani, nu sunt numai măsuri ce se impun prin oportunitatea lor, dar sunt o restituire dintr-un vechi drept politic şi economic al poporului român." Sufragiul universal era privit de N. Iorga ca "marea dreptate, dar şi mare primejdie a epocii noastre."

Istoricul a exprimat, atât înainte de 1918 cât şi în perioada interbelică, serioase rezerve cu privire la autenticitatea democrației existente în România. În contextul epocii antebelice, N. Iorga vorbea de „oportunismul şi imoralitatea clasei dominante" pe care o considera „moleşită de parazitism şi fără cea mai mică încredere în ea însăşi" pentru ca după primul război mondial opinia sa era că „trecem într-o formă democratică pe care o credem că este democratică, dar nu este."

N. Iorga a ridiculizat şi denunțat în repetate rânduri metodele nedemocratice sau acțiunile politice extraparlamentare, utilizate în lupta politică din România interbelică, dezaprobând cu hotărâre moda neparticipării ori retragerii reprezentanților unor partide din parlament.

Ca adept al apărării ordinii în stat, N. Iorga s-a situat, în întreaga sa activitate politică, pe poziția respectului față de lege şi împotriva exceselor autorităților statului, relevând, în acelaşi timp şi necesitatea respectării legilor şi întărirea autorității publice.

De-a lungul deceniului al patrulea, N. Iorga s-a opus ideii unei dictaturi de extremă stângă sau dreaptă. Începând cu anul 1937, N. Iorga şi-a manifestat public neîncrederea sa în democrația românească şi în activitatea partidelor politice. Istoricul nu considera instituțiile democratice din România ca fiind produsul unui proces organic şi ca atare le prevestea sfârşitul. În schimb, continua să admire instituțiile democratice din Occident pe care le considera superioare, nazismului german sau fascismului italian. Devenit neîncrezător în democrația românească, el rămânea în continuare, ostil oricărei forme de dictatură. În aceste condiții, N. Iorga s-a orientat spre sprijinirea regelui Carol al II-lea în vederea instaurării unui regim autoritar în care vedea o alternativă la dictatura preconizată de Garda de Fier şi o modalitate de apărare a intereselor României contra pericolelor externe tot mai amenințătoare. N. Iorga a ajuns la acceptarea şi sprijinirea directă a regimului carlist, datorită decepției sale față de viața politică interbelică a României, precum şi atitudinii sale monarhiste, dinastice, afirmate de-a lungul întregii sale vieți, ceea ce nu a echivalat cu lipsa oricăror critici, uneori foarte virulente, la adresa unor poziții sau fapte ale celor trei suverani sub care a trăit.

O latură importantă a doctrinei naționalist-democrate şi a activității politice a lui N. Iorga a fost problema evreiască. N. Iorga îi considera pe evrei drept un produs al istoriei şi nu excludea o rezolvare a situației lor prin asimilare, dar era totodată îngrijorat de viitorul poporului român. A.C. Cuza, în schimb, avea o cu totul altă poziție în problema evreiască. În cazul profesorului ieşean, nu exista nici o ambiguitate în privința antisemitismului său obsesiv. A.C. Cuza a cultivat ideea că României nu-i este specifică lupta de clasă, ci lupta raselor între ele şi deci, chestiunea, era dacă românii sau evreii să domine țara. Antisemitismul obsesiv şi unidirecțional al lui A.C. Cuza l-a revoltat pe N. Iorga.

În schimb, ura lui A.C. Cuza împotriva evreilor era patologică. Profesorul ieşean l-a precedat cu mulți ani pe Adolf Hitler prin discursurile sale antisemite, prezentându-se la alegeri sub semnul zvasticii. În articolele sale asupra chestiunii evreieşti, publicate în: „Neamul Românesc", se arăta îngrijorat de iminenta fondare a unui stat evreiesc în România. A.C. Cuza respingea orice idee privind asimilarea evreilor. În anul 1909, conferințele profesorului ieşean la cursurile de vară de la Vălenii de Munte s-au concentrat exclusiv asupra problemei evreieşti provocând nemulțumirea lui N. Iorga. Ulterior, distanța dintre cei doi s-a mărit pe fondul scăderii în intensitate a antisemitismului istoricului. După 1918, N. Iorga şi A.C. Cuza s-au separat definitiv în problema evreiască. Profesorul ieşan şi-a radicalizat atitudinea ostilă prezenței evreilor în România, în timp ce istoricul a abandonat atitudinea antisemită, condamnând vehement violența îndreptată împotriva evreilor. N. Iorga i-a susținut pe evrei cu condiția ca aceştia să accepte asimilarea şi să fie loiali față de România.

În toamna anului 1937, N. Iorga şi-a reluat atacurile împotriva dominației economice a evreilor. Această atitudine era determinată de situația politică complexă existentă la sfârşitul anului 1937.

Naționalismul constituie un element esențial în înțelegerea acțiunilor politice ale lui N. Iorga. Naționalismul de care era animat marele istoric era unul tradiționalist, cultural, opus ideilor luptei de clasă şi a celor revoluționare. Naționalismul în viziunea lui N. Iorga respingea şovinismul sau războiul, mai ales cel de cucerire.

***

Activitatea Partidului Naționalist Democrat a fost receptată de către contemporani dintr-o dublă perspectivă. O parte dintre aceştia au ştiut puține lucruri legate de existența în viața politică a partidului, în timp ce alții l-au perceput ca o mică formațiune politică aşa cum statutul, strategia şi activitatea l-au definit. Făcând o judecată globală asupra istoriei P. N. D., apreciem că acesta a fost expresia naționalismului luminat care dorea să influențeze, în interesul națiunii române, evoluția economică socială şi politică a României, respingând, în acelaşi timp, principiile revoluționare şi ale „luptei de clasă". Prin programul, ideologia şi activitatea sa, P. N. D. a adus o notă originală în contextul vieții politice din România. Acest partid a reprezentat principiile naționalismului democrat fiind adversar al extremismului de tip totalitar, respingând în mod hotărât influențele ideologice externe provenite din sfera național-socialismului german sau a fascismului italian.

Bibliografie

Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Scurtu Ioan, *Partidele politice din România (1861-1999). Enciclopedie*, Editura Mediaprint, Bucureşti, 1995.

Ciupercă, Ioan, *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza“, Iaşi, 1994.

Iordache, Anastasie, *Viaţa politică în România, 1910-1914*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.

Iorga, Nicolae, *Doctrina naţionalistã,* în *Doctrinele partidelor politice*, Editura Garamond, Bucureşti, [f.a.], p. 40-63.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Muşat, Mircea; Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire*, vol. II. Partea I, 1918-1933, partea a II-a, noiembrie 1933 – septembrie 1940, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, 1988.

Nagy-Talavera, Nicolas M., *N. Iorga, O biografie*, Institutul European, Iaşi, 1999.

Nedelcu, Florea, *De la Restauraţie la Dictatura Regală. Din viaţa politică a României, 1930-1938*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

Nedelea, Marin, *Aspecte ale vieţii politice din România în anii 1922-1926. Politica guvernului liberal. Regrupări în rândul partidelor burgheze*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987.

Idem, *Istoria României. Compendiu de curente şi personalităţi politice*, Editura Niculescu S.R.L., Bucureşti, 1994.

Oprițescu, Mihail, *Partidul Naţionalist Democrat (1910-1938) condus de Nicolae Iorga [f.ed.]*, Bucureşti, 2000.

Râpeanu, Valeriu, *Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Mircea Eliade. Polemici. controverse, elogii*, ediţia a II-a, Editura Litera, Bucureşti, 1999.

Rusenescu, Mihai, Saizu, Ioan, *Viaţa politică din România, 1922-1928*, Editura Politică, Bucureşti, 1979.

Sandache, Cristian, *Doctrina naţional-creştină în România*, Paideia, 1997.

Savu, Al. Gh., *Sistemul partidelor politice din România, 1919-1940*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Scurtu, Ioan, Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Stoica, Stan, *Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003, p.

Teodorescu, Barbu, *Nicolae Iorga*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968.

Ţurlea, Petre, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1991.

Idem, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

Volovici, Leon, *Ideologia naţionalistă şi «problema evreiască» în România anilor '30*, Humanitas, Bucureşti, 1993.

9. Legiunea Arhanghelul Mihail (1927-1938)

9.1. Începuturile organizatorice

Cu toate că s-a constituit într-un fenomen social, politic şi spiritual de amploare în România interbelică, o dată intrată în tiparele răspândite de istoriografia şi propaganda comunistă, Legiunea Arhanghelul Mihail a fost redusă la o simplă „organizație teroristă de tip fascist", „agentura hitlerismului" în țara noastră.

Unilateralitatea abordării marxiste a fost depăşită o dată cu schimbarea regimului politic după 1989, care a permis apariția unei literaturi cu caracter memorialistic, , deschiderea unor arhive, făcând posibilă apariția unor lucrări mult mai obiective cu privire la Mişcarea legionară.

Crearea Legiunii, la 24 iunie 1927, a marcat un moment esențial în afirmarea curentului de dreapta, de factură totalitară. Corneliu Zelea Codreanu afirma că întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail „a durat un minut".

Înființarea acestei organizații a trecut neobservată de opinia publică, iar prese nu a consemnat acest moment. Legiunea nu a fost înscrisă la Tribunal, deoarece Codreanu considera că noua organizație **nu reprezintă un partid politic, ci o mişcare politică şi națională**, care nu se putea încadra în prevederile legale (program, statut, conducere aleasă). Membrii ei îşi ziceau legionari, iar conducătorul lor era Corneliu Zelea Codreanu numit **„Căpitan"**.

În momentul întemeierii, Legiunea nu avea sediu şi nici resurse financiare. Cei câțiva aderenți se adunau într-o cameră de la Căminul Studențesc Creştin din Iaşi.

Legiunea păşea în viața politică a României fără nici un program, deoarece – susținea Codreanu – „țara aceasta piere din lipsă de oameni, nu din lipsă de programe", că „piatra unghiulară de la care porneşte legiunea este omul, nu programul politic". Din „şcoala legionară va trebui să iasă un om nou, un om cu calități de erou. Un uriaş în mijlocul istoriei noastre, ca să lupte şi să biruiască împotriva duşmanilor Patriei".

Caracterul totalitar al Legiunii rezultă din atitudinea sa politică, ostilă democrației, partidelor politice, parlamentului, votului universal, precum şi din modul de organizare şi conducere a acesteia.

Atacul principal a fost îndreptat împotriva sistemului democratic, întemeiat pe partidele politice. În opinia lui Codreanu, politicienii ofereau programe atrăgătoare pentru a înşela alegătorii. În fapt, ei erau un factor distructiv, trăiau în lene şi în petreceri scandaloase etc. O altă direcție majoră de atac se îndrepta împotriva evreilor, asimilați cu comuniştii. În opinia legionarilor, evreii au invadat țara, profitând de complicitatea politicienilor şi de spiritul tolerant al poporului român. Evreii nu produc nimic, ci numai exploatează şi urmăresc distrugerea statului român.

Asemenea idei fuseseră propagate şi de A. C. Cuza timp de mai multe decenii, dar aderența lor în rândul electoratului a fost redusă. Din acest punct de vedere, Legiunea Arhanghelul Mihail nu venea cu elemente noi, prin care să se impună în peisajul politic al României. Acest fapt este reflectat şi de rezultatul obținut în alegerile parlamentare din 7 iulie 1927, când listele „Grupării Corneliu Zelea Codreanu" – titulatură sub care candida Legiunea – a obținut abia 0,39% din voturi.

După eşecul în alegeri, C. Z. Codreanu şi-a concentrat atenţia spre organizarea Legiunii şi impunerea ei în viaţa politică a ţării. La 1 august 1927 a apărut primul număr al gazetei oficiale „Pământul strămoşesc", care se tipărea la Orăştie, prin efortul preotului Ion Moţa.

Legionarii aveau obligaţia să se conducă după patru „linii": 1. credinţa în Dumnezeu; 2. încrederea în misiunea proprie; 3. dragostea reciprocă; 4. cântecul – ca formă de manifestare a stării lăuntrice. Legionarii trebuiau să fie mai întâi ei „oameni noi", „cu calităţi de erou", un fel de prototip pentru românul de mâine. De aici, preocuparea pentru crearea unui mediu special, prin viaţa comună în cuib, în tabere de muncă, în organizaţia şi în „familia legionară", după care legionarul va fi „trimis în mijlocul lumii: **să trăiască**, pentru a învăţa să fie corect; **să lupte**, pentru a se învăţa viteaz şi tare; **să muncească** pentru a se învăţa muncitor, iubitor de toţi cei ce muncesc; **să sufere**, pentru a se oţeli; **să se jertfească**, pentru a se deprinde cu depăşirea propriei lui persoane, slujindu-şi neamul".

Pe lângă nucleul fondator (C. Z. Codreanu, Ionel Moţa, Ilie Gârneaţă, Radu Mironovici, Corneliu Georgescu), vor adera la Legiune şi câţiva foşti militanţi în L.A.N.C., precum inginerul Gheorghe Clima, avocatul Mile Lefter, inginerul Blănaru. De Legiune s-au apropiat generalul Macridescu şi prof. Ion Găvănescul. Dar, în general, aderenţa a fost foarte slabă.

Organizarea Legiunii se făcea în condiţii extrem de grele datorită, în principal, problemelor financiare. La sfârşitul anului 1927 a fost lansat, prin gazeta „Pământul strămoşesc", apelul către legionari de a aduce bani pentru achiziţionarea unei camionete. Acţiunea a avut succes şi, în februarie 1928, a fost cumpărată maşina dorită. Aceasta va deveni principalul mijloc de transport pentru fruntaşii legionari, constituind – pentru acei ani – un element eficient de propagandă politică.

Legiunea Arhanghelul Mihail n-a participat la alegerile parlamentare din decembrie 1928, înţelegând că nu avea nici o şansă în acea atmosferă de „psihoză colectivă" în favoarea Partidului Naţional Ţărănesc.

Organizarea Legiunii era bazată pe principii militare, pe existenţa unei ierarhizări stricte şi a unei supuneri totale faţă de autoritatea superioară. Celula de bază în structura organizatorică legionară era **cuibul**, alcătuit din 3-13 membri, sub comanda unui şef numit de căpitan. Toate organizaţiile dintr-un judeţ intrau în componenţa organizaţiei legionare judeţene. Unităţile organizate pe baza cuibului, existente într-o organizaţie legionară judeţeană erau:

1. **Corpul Legionarilor**, care îngloba pe legionarii de la 21 până la 28 de ani; ei erau membrii cei mai activi ai Legiunii;
2. **Frăţiile de cruce** (F.D.C), în cae intrau elevii de la 14 la 20 de ani; acestea se organizau numai la oraşe;
3. **Cuiburile de fete (doamne)**, denumite şi „Cetăţui" când erau formate din elevele de la şcolile superioare;
4. **Grupul Legionar Studenţesc Judeţean**, purtând denumirea judeţului respectiv;
5. **Organizaţia politică** propriu-zisă, formată din oamenii mai în vârstă.

În ianuarie 1929, la Iaşi se va constitui **Senatul Legiunii**, compus din bărbaţi de peste 50 de ani. Aceştia nu erau aleşi, ci indicaţi de şeful Legiunii şi cooptaţi de Senat. Astfel, în Senat au fost numiţi: Hristache Solomon, gen. Macridescu, gen. Ion Tarnovschi, Spiru Peceli, col. Paul Cambureanu, Ion Butnaru, iar după câteva luni şi prof.univ. Traian Brăileanu.

Eforturile lui Codreanu de a impune Legiunea Arhanghelul Mihai în conştiinţa publică nu dădea rezultatele scontate. Mişcarea era puţin cunoscută; conducerea era asigurată de tineri neexperimentaţi, alături de care au venit câţiva bătrâni fără calităţi politice deosebite. Pentru a atrage atenţia opiniei publice, Codreanu a decis să recurgă la acţiuni spectaculoase. În vara anului 1929 a organizat două „marşuri educative" la Galaţi şi Focşani, al căror scop era dezvoltarea voinţei, acceptarea vieţii grele, impunerea obligaţiei fiecărui participant de a fi neînduplecat cu sine, de a nu ceda sub povara efortului. A urmat un nou marş în Bucovina şi Moldova, de la Rădăuţi la Neamţ. Populaţia a fost uimită, surprinsă şi i-a primit cu ospitalitate pe aceşti „băieţi tineri", fără să înţeleagă prea mare lucru din mesajul pe care Codreanu dorea să-l inducă. Constatând eficienţa unor asemenea marşuri de propagandă, Codreanu şi-a extins aria în Transilvani şi mai ales în Basarabia.

Practicând un discurs politic nou, legionarii începeau să câştige teren, pe fondul deziluziilor produse de guvernarea naţional-ţărănească. Pe acest fond, Codreanu a decis să lanseze „o nouă organizaţie naţională, pentru combaterea comunismului jidănesc, în care să intre şi Legiunea Arhanghelul Mihail şi oricare alte organizaţii de tineri, peste deosebirile de partide". Acestei organizaţii, în fapt un partid politic, i s-a dat numele de **Garda de Fier** (27 iunie 1930). Se avea în vedere participarea Gărzii de Fier în alegerile parlamentare, drept care s-a adoptat şi un semn electoral: crucea inspirată din gratiile închisorii.

Intenţia legionarilor de a „păşi în mase", în 1929-1930, nu făcea parte dintr-o strategie prea originală, fiind inspirată din traiectoria fasciştilor italieni.

9.2. Garda de Fier (1930-1933)

Garda de Fier – expresie politică a Legiunii – a avut o mai mare penetraţie în rândul opiniei publice, înlocuind-o pe cea a Legiunii Arhanghelul Mihail; membrii ei se numeau tot legionari şi acţionau pe baza ordinelor Căpitanului C. Z. Codreanu. În decembrie 1930, Garda de Fier a publicat un program, care conţinea o virulentă critică la adresa situaţiei economice, sociale şi politice din România şi propunea unele soluţii, precum ştergerea datoriilor făcute de ţărani, stârpirea corupţiei, pedepsirea celor care jefuiseră bunul public etc.

Curentul de dreapta câştiga teren în Europa, ceea ce influenţa, desigur, şi situaţia din România. Faptul că din 1929 România era înconjurată de state cu regim autoritar, de diferite nuanţe – exceptând Cehoslovacia – constituia o încurajare pentru totalitarismul de dreapta. Susţinătorii acestui curent deveneau tot mai incisivi. Ei îşi îndreptau atacurile împotriva „bătrânilor", care guvernau ţara şi care nu erau capabili să înţeleagă noile realităţi. Între cei care susţineau asemenea idei se evidenţiau: Mircea Eliade, Nae Ionescu, Sorin Pavel, Ion Nistor, Petre Pandrea, Nichifor Crainic ş.a.

Legiunea Arhanghelul Mihail – Garda de Fier căuta să-şi croiască drum în viaţa politică prin intensificarea activităţii sale. C. Z. Codreanu a decis, în vara anului 1930, să reia campania de întruniri în Basarabia, unde terenul părea propice pentru câştigarea de noi aderenţi. Beneficiind de sprijinul ministrului de interne Al. Vaida-Voevod, marşul legionarilor va fi autorizat. Supus unei puternice presiuni, din partea mai ales a presei democratice, guvernul a decis să retragă aprobarea pe care o dăduse

pentru organizarea marşului. În faţa acestei situaţii, Codreanu a publicat *Un apel şi un avertisment*, în care arăta că interzicerea marşului era o victorie a inamicilor României, a evreilor.

În vara anului 1930, un eveniment senzaţional a reţinut atenţia opiniei publice: incendiul din localitatea Borşa (Maramureş). În luna iunie, o mică echipă trimisă pentru a face agitaţie antisemită în Maramureş – unde exista un important coeficient de populaţie evreiască – a provocat înfruntări şi ciocniri permanente cu jandarmeria. În cele din urmă, a stârnit un pogrom în Borşa, care s-a terminat cu incendierea cartierului evreiesc. Însuşi Codreanu a proslăvit cu ardoare exemplul.

Un alt moment de tensiune s-a înregistrat în Bucureşti, prin atentatul tânărului Gheorghe Beza asupra subsecretarului de stat Constantin Angelescu, în 21 iulie 1930, rănindu-l uşor. Codreanu n-a ezitat să-l susţină public, ceea ce la costat o scurtă detenţie. Toate aceste acţiuni erau condimentate, în plus, cu ameninţătoare proteste şi provocări care aveau drept ţintă presa evreiască şi guvernul. În luna decembrie, un alt legionar, Constantin Dumitrescu, a tras asupra lui Emil Socor, directorul ziarului de centru-stânga, cu capital evreiesc, „Dimineaţa”. Ca urmare Codreanu a fost din nou arestat iar în ianuarie 1931, ministrul de interne, care acum era Ion Mihalache, mai democrat decât predecesorul său Vaida, a decretat scoaterea Gărzii de Fier în afara legii. Cu toate acestea, Codreanu a fost achitat.

În aceşti ani, Garda de Fier a cunoscut o evoluţie ascendentă. Dacă în 1929 avea 40-50 de cuiburi, cu mai puţin de 1.000 de membri, la sfârşitul anului 1930 ajunsese la 11 „batalioane” cu aproximativ 6.000 de membri. Aceste „batalioane” erau repartizate astfel: Galaţi, Câmpulung (Suceava), Turda, Fălciu, Dorohoi, Iaşi, Galaţi, Cahul, Borşa, Bereşti (Iaşi), Bucureşti şi Orăştie. Legiunea îşi constituise structuri organizatorice pe aproximativ 15% din teritoriul naţional.

La 8 noiembrie 1930 a fost inaugurat sediul central al Gărzii de Fier în Bucureşti, într-un spaţiu aflat pe Calea Victoriei (pasajul Regina Maria), pus la dispoziţie de un negustor macedonean.

În iunie 1931 „Gruparea Corneliu Zelea Codreanu” a participat la alegerile parlamentare, dar a obţinut doar 1,05% din totalul voturilor. Candidând în alegerile parţiale din judeţul Neamţ, în august 1931, Codreanu a reuşit să obţină victoria în confruntarea cu reprezentanţii principalelor partide democratice (P.N.Ţ. şi P.N.L.). Astfel, pentru prima dată de la înfiinţarea sa, Legiunea a devenit o organizaţie parlamentară.

În activitatea practică, Legiunea a îmbinat activitatea legală (organizarea de întruniri publice, difuzarea de manifeste şi broşuri, luări de poziţie de la tribuna Adunării deputaţilor etc.) cu cea ilegală sau la limita legalităţii (admonestarea adversarilor politici, inclusiv a forţelor de ordine, a unor cetăţeni – mai ales evrei, recrutarea de informatori din rândul lucrătorilor în aparatul de stat etc.). Întreaga activitate a legionarilor se desfăşura sub semnul naţionalismului agresiv, ei considerându-se singurii reprezentanţi autentici ai poporului român, ceilalţi oameni politici fiind străini sau vânduţi străinilor.

Din iniţiativa lui Corneliu Zelea Codreanu s-au constituit, în mai 1933, „**echipele morţii**”, alcătuite din legionari „curajoşi”, capabili de orice sacrificiu. În cadrul organizaţiei se cultiva „cultul morşii”, apreciindu-se că jertfa de sine va aduce nu numai „salvarea neamului românesc”, dar şi „marea bucurie a învierii”.

Unele carenţe ale democraţiei din România, în primul rând modul de schimbare a guvernelor şi desfăşurarea alegerilor parlamentare, dar şi afacerile la care au recurs unii lideri politici au creat terenul

prielnic pentru activitatea forţelor extremiste. În alegerile parlamentare din iulie 1932, „Gruparea Corneliu Zelea Codreanu” a obţinut 2,37 din voturi şi 5 locuri în Adunarea Deputaţilor.

În susţinerea şi propagarea ideologiei legionare un rol important l-au avut revistele „Axa”, „Calendarul” şi ziarul „Cuvântul”.

În martie 1932, din iniţiativa lui Nicolae Iorga, Garda de Fier a fost scoasă din nou în afara legii, dar, ca şi în ianuarie 1931, nu s-au luat măsuri energice pentru desfiinţarea efectivă a acesteia. De altfel, aşa cum am arătat anterior, peste câteva luni „Gruparea Carmen Zelea Codreanu” avea să participe la alegerile parlamentare, obţinând un nou succes.

Opiniile guvernanţilor, faţă de Mişcarea Legionară erau împărţite. Al. Vaida-Voevod, - prim-ministru în perioada ianuarie-noiembrie 1933 – a văzut în Legiune o forţă politică ce putea fi contrapusă comuniştilor. Pe de altă parte, Armand Călinescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, a cerut organelor din subordinea sa măsuri de împiedicare a activităţii legionarilor.

Schimbarea guvernului naţional-ţărănesc şi venirea liberalilor în frunte cu I.G. Duca la conducerea ţării va determina o schimbare radicală a autorităţilor faţă de legionari. I.G. Duca promisese guvernelor de la Paris şi Londra, încă din vara anului 1933, când a făcut un turneu în Occident, că sub conducerea P.N.L., România va continua politica externă tradiţională şi va lua măsuri drastice împotriva Mişcării Legionare, pe care o acuza că urmărea să schimbe orientarea politicii externe a ţării spre Germania lui Hitler.

Mişcarea Legionară se consolidase din punct de vedere organizatoric, astfel că, în perspectiva alegerilor parlamentare din decembrie 1933, a pregătit liste de candidaţi în 68 din cele 71 de judeţe ale ţării.

Încă de la instaurarea guvernului liberal condus de I.G. Duca, forţele de ordine au primit dispoziţii să împiedice propaganda electorală a legionarilor; în mai multe localităţi din ţară s-au înregistrat ciocniri între jandarmi, poliţişti, pe de o parte şi legionari, de cealaltă soldate cu răniţi de ambele părţi şi chiar cu morţi din rândul legionarilor.

În ultima zi de depunere a listelor electorale, 9 decembrie 1933, s-a dat publicităţii un Jurnal al consiliului de Miniştri prin care Garda de Fier era scoasă în afara legii. A doua zi, guvernul a constatat că Legiunea Arhanghelul Mihail – Garda de Fier nu era înscrisă la Tribunal, deci nu putea fi dizolvată, iar „Gruparea Corneliu Zelea Codreanu” fusese acceptată în alegerile anterioare. De aceea s-a adoptat un nou Jurnal, în care se preciza că hotărârea din 9 decembrie „se aplică întru totul şi organizaţiilor neînregistrate, inclusiv «Grupării Corneliu Zelea Codreanu¸”. Totodată, guvernul a interzis presa legionară şi a arestat mai mulţi fruntaşi ai legiunii.

Decizia guvernului a fost criticată de toate partidele din opoziţie, precum şi de unele ziare independente.

În seara zilei de 29 decembrie 1933, prim-ministrul I.G. Duca a fost asasinat pe peronul gării din Sinaia de o echipă formată din trei legionari. Asasinatul a fost considerat atunci ca fiind actul unei organizaţii politica care-şi fixase ca obiectiv lichidarea adversarilor politici.

Sub impresia actului comis de legionari, guvernul condus de dr. Constantin Angelescu a instituit starea de asediu şi cenzura, a arestat numeroşi legionari, precum şi susţinători ai acestora, între care Nae Ionescu şi Nichifor Crainic, a suspendat gazetele pro-legionare („Cuvântul”, „Calendarul”, „Axa”). În

aprilie 1934 a fost adoptată legea pentru apărarea ordinii de stat, prin care guvernul era împuternicit să dizolve organizațiile care periclitau ordinea politică şi socială. Legea avea un caracter antilegionar, deoarece viza grupările politice „care în propaganda ideologiei sau în executarea programului lor, vor propaga sau săvârşi acte de violență organizată, care pun în pericol siguranța ordinei de stat sau a ordinei publice de stat sau a ordinei sociale"; cele care „în propaganda lor recurg la formațiuni de luptă înarmate", care folosesc „uniforme, costume speciale, steaguri sau orice alte embleme care învederează participarea la activitatea unei grupări politice dizolvate" etc.

Dacă în decembrie 1933 a existat un curent de opinie extrem de puternic de condamnare a atentatului, treptat acesta s-a atenuat, pe prim plan trecând dezbaterea privind legalitatea Jurnalului Consiliului de Miniştri privind dizolvarea Gărzii de Fier şi, mai ales, măsurile luate după uciderea lui I.G. Duca, modul în care s-a desfăşurat campania electorală (guvernul fiind acuzat de numeroase abuzuri şi ilegalități), situația Partidului Național-Liberal (conflictul dintre „tineri" şi „bătrâni") etc.

Pe acest fond, procesul intentat asasinilor lui I.G. Duca s-a transformat într-o confruntare politică între guvern şi opoziție. Procesul a început la 19 martie 1934 şi erau judecate 53 de persoane. Asasinii – Nicolae Constantinescu, Dumitru Belimace, Ion Caranica – şi-au asumat răspunderea actului comis, dar au negat că ar fi acționat în numele Legiunii sau la ordinul conducătorului acesteia. Cei mai mulți martori au condamnat asasinatul, dar au susținut că el nu era rezultatul unei acțiuni politice ordonate de liderii Legiunii.

Comisarul regal Petrovicescu a declarat că renunță la acuzațiile aduse generalului Gh. Cantacuzino – Grănicerul, lui Corneliu Zelea Codreanu şi celorlalți fruntaşi ai Gărzii de Fier, cerând achitarea lor, deoarece ajunsese la concluzia că singurii vinovați erau cei trei autori ai atentatului. Astfel, procesul s-a încheiat prin condamnarea doar a făptuitorilor asasinatului din 29 decembrie 1931.

În ziua de 29 aprilie 1934, a avut loc o manifestație legionară în Piața Palatului Regal, la care s-a scandat „Trăiască Garda", „Trăiască Codreanu", „Trăiască Regele". Carol al II-lea a ieşit în balconul Palatului, salutându-i pe „studenți".

În concluzie, se poate afirma că în anii 1930-1933, pe fondul ascensiunii forțelor de extrema dreaptă pe plan european, al unor carențe tot mai evidente ale regimului democratic din România Legiunea Arhanghelul Mihail – Garda de Fier a devenit o organizație tot mai influentă, reuşind să-şi trimită reprezentanții în Parlament. Ideologia legionară a început să se contureze tot mai clar, înscriindu-se pe o linie antidemocratică, anticomunistă şi antisemită, preconizând un nou tip de stat, național, autoritar.

Regele Carol al II-lea nu şi-a ascuns simpatia pentru Mişcarea Legionară, pe care urmărea să o folosească în interes propriu, subordonând-o, vizând creşterea rolului monarhiei în viața de stat şi discreditarea sistemului politic întemeiat pe partidele politice democratice.

9.3. Partidul „Totul pentru Țară”

La 10 decembrie 1934, când se împlinea un an de la dizolvarea Gărzii de Fier, Corneliu Zelea Codreanu i-a adresat o scrisoare generalului Gh. Cantacuzino-Grănicerul prin care-i cerea formarea unui partid, în care legionarii să poată activa legal. Noua organizație, numită „Totul pentru Țară”, având ca preşedinte pe Cantacuzino-Grănicerul, s-a înscris la Tribunal în ziua de 20 martie 1935; cu acest prilej şi-a ales semnul electoral: un pătrat cu două puncte în centru. Prin crearea acestui partid, ierarhia în conducerea Mişcării Legionare nu s-a schimbat. Horia Sima avea să scrie mai târziu: „Exista un singur şef suprem: Corneliu Zelea Codreanu- Generalul nu era decât un soldat la ordinele lui, însărcinat cu o importantă funcție politică, în cadrul Mişcării”.

Partidul „Totul pentru Țară” a folosit ca organe de propagandă ziarele „Axa” şi „Buna Vestire”. Creşterea influenței Mişcării Legionare a fost determinată de cauze multiple şi complexe, ținând atât de situația internă, cât şi de cea internațională.

Carențele regimului democratic, măcinarea şi compromiterea marilor partide de guvernământ, starea de învrăjbire care marca societatea românească, decăderea morală a clasei politice, ilustrată cu mult sârg de presa vremii au nemulțumit pe mulți cetățeni, care priveau cu îngrijorarea situația României. Unii intelectuali, precum Nae Ionescu, Radu Gyr, Mircea Eliade ş.a. au văzut în Legiune o organizație preocupată de destinul neamului şi capabilă să înfăptuiască regenerarea României. În timp ce oamenii partidelor politice erau preocupați de promovarea intereselor materiale de grup, iar trecerea dintr-un partid în altul micşora credibilitatea convingerilor lor politice, ei fiind în mod curent acuzați de oportunism şi carierism, legionarii duceau o viață austeră, modestă, dublată de hotărârea de a înfrunta orice risc în lupta pentru afirmarea idealurilor lor şi „salvarea românismului”.

Prin însăşi structura sa, Legiunea nu permitea existența în rândul său a unor fracțiuni sau grupări disidente. Cu toate acestea, Mihai Stelescu, apropiat colaborator al lui Codreanu, a inițiat o acțiune prin care punea sub semnul întrebării supunerea deplină şi necondiționată față de Căpitan. Potrivit unor informații, Stelescu ar fi pus la cale asasinarea lui Codreanu, drept care a fost judecat de un „tribunal legionar de onoare”, care l-a găsit vinovat. În consecință, Căpitanul a dispus eliminarea lui din Legiune, dându-i posibilitatea de a se răscumpăra „prin sacrificii voluntar consimțite”. Stelescu a refuzat să se supună acestei decizii şi a înființat, în aprilie 1935, o organizație proprie – **Cruciada Românismului** –, începând o campanie de discreditare a Căpitanului. La 16 iulie 1936, Stelescu a fost asasinat de o echipă de 10 legionari într-un mod bestial. Codreanu nu va fi implicat în procesul intentat asasinilor, el declarând că nu avea nici un amestec, dar că înțelegea starea de spirit a „decemvirilor” şi o aproba.

Una dintre cele mai eficiente forme de penetrare a legionarilor în rândul populației a fost aceea a **taberelor de muncă**. În 1936 legionarii au organizat asemenea tabere în aproape toate județele țării. În acest mod, în cartierul Bucureştii Noi s-a ridicat noul sediu al Mişcării Legionare – Casa Verde –, care a fost inaugurată la 8 noiembrie 1936.

În octombrie 1936 a fost creat **Corpul Muncitoresc Legionar** sub conducerea inginerului Gheorghe Clime. Din inițiativa acestuia s-au înființat cantine pentru muncitori, s-au organizat acțiuni recreative, de educație în spirit legionar. O lună mai târziu, în noiembrie 1936, Codreanu a decis crearea

asociației **Prietenii legionarilor**, în care „membrii nu se cunosc între ei şi nu se întâlnesc niciodată”; cea dintâi întâlnire se va face „în ziua biruinței”.

Convinşi că aveau de îndeplinit o misiune sacră, aceea de a apăra valorile naționale şi crucea, amenințate de spiritul iudeo-masonic, în noiembrie 1936, opt legionari au plecat în Spania pentru a lupta în armatele lui Franco împotriva guvernului Frontului Popular. Doi dintre ei, Ionel Moța şi Vasile Marin, au murit pe câmpul de luptă de la Majadahonda în ianuarie 1937. Cu prilejul aducerii corpurilor lor în țară, trenul mortuar a făcut ocolul țării, în toate stațiile de cale ferată organizându-li-se procesiuni religioase. Moța şi Marin au fost proclamați eroi ai Mişcării Legionare, iar la ceremonia înmormântării au participat şi reprezentanții diplomatici ai Germaniei, Italiei şi Portugaliei.

În anii 1936-1937, Legiunea – Partidul „Totul pentru Țară” a cunoscut o dezvoltare deosebită. Legionarii au introdus în viața politică românească un nou mod de acțiune, cu totul original: ei desfăşurau o propagandă foarte directă – „de la om la om”, se interesau de viața de zi cu zi a oamenilor, dădeau o mână de ajutor țăranilor la muncile câmpului etc. Mulți cetățeni – mai ales din mediul rural – rămâneau impresionați şi priveau cu simpatie pe aceşti tineri; ei se deosebeau radical de politicienii obişnuiți, care-i vizitau aproape numai în timpul campaniilor electorale pentru a le cere voturile.

Dezvoltarea Legiunii a fost posibilă şi datorită sprijinului material oferit de unii dintre marii capitalişti şi proprietari, ca: Nicolae Malaxa, Max Auchnitt, Ion Gigurtu, Constantin Orghidan, Alexandru Cantacuzino ş.a. şi sprijinului oferit de unii politicieni, precum: Al. Vaida-Voevod, Ion Inculeț, Eugen Titeanu, Mihail Manoilescu, Viorel V. Tiba; însuşi Carol al II-lea a sprijinit un timp pe legionari. Cei mai mulți dintre aceştia nu împărtăişeau concepțiile şi metodele legionarilor, dar urmăreau să-i folosească drept forță de diversiune, în vederea atingerii unor obiective proprii, sau să „se pună bine” cu Codreanu pentru eventualitatea unui succes politic al Mişcării Legionare.

În octombrie 1937, după moartea generalului Gh. Cantacuzino-Grănicerul, în funcția de preşedinte al Partidului „Totul pentru Țară” a fost desemnat inginerul Gheorghe Clime.

La alegerile parlamentare din decembrie 1937, Partidul „Totul pentru Țară”, beneficiind de avantajele unui „pact de neagresiune electorală” încheiat cu P.N.Ț. şi P.N.L. - Gh. Brătianu, a obținut rezultate remarcabile: 15,58% din voturile exprimate, ceea ce-l plasa pe locul al treilea, după P.N.L. şi P.N.Ț.

Din punct de vedere al compoziției sociale, Mişcarea Legionară a cuprins elemente din toate categoriile şi păturile sociale. Legiunea a fost prin excelență însă o mişcare a păturilor mijlocii din rândul cărora mica burghezie urbană şi noii îmbogățiți în urma primului război mondial au reprezentat principalul său punct de sprijin. Mişcarea legionară a beneficiat de sprijinul unui puternic nucleu de intelectuali, incluzând pe unii gânditori remarcabili, funcționari, învățători, preoți, studenți, țărani, muncitori. Începând din 1933, studenții au format grupul cel mai important şi cel mai activ din punct de vedere politic din interiorul Gărzii. Uneori s-a creat impresia că membrii săi sunt în cea mai mare parte studenți şi studente.

După instaurarea regimului de autoritate monarhică în februarie 1938, Mişcarea Legionară s-a aflat într-o situație extrem de grea. În parte, regimul însuşi a fost o reacție împotriva ascensiunii Mişcării Legionare. Corneliu Zelea Codreanu a sesizat sensul acțiunii lui Carol al II-lea, drept care, la 21 februarie 1938, a publicat o circulară prin care anunța autodizolvarea Partidului „Totul pentru Țară”. Prin acest act

Căpitanul spera să evite represiunile pe care regele le va declanşa împotriva legionarilor. Dar Carol al II-lea şi colaboratorii săi – în primul rând Armand Călinescu – erau ferm hotărâți să treacă la distrugerea Gărzii de Fier şi la anihilarea lui Corneliu Zelea Codreanu, care se bucura de o reală popularitate.

În aprilie 1938 Codreanu a fost condamnat la 6 luni închisoare pentru „ultraj adus unui ministru în exercițiul funcțiunii". În fapt, era vorba de o înscenare pusă la cale de Armand Călinescu (ministru de Interne) care îl va încuraja pe Nicolae Iorga să depună plângere la Parchet pentru că, printr-o scrisoare, Codreanu l-a acuzat pe acesta de „necinste sufletească".

În perioada ce a urmat, regimul carlist va organiza numeroase acțiuni represive împotriva legionarilor, care vor culmina cu intentarea unui nou proces Căpitanului în mai 1938. Procesul a avut un evident caracter politic. În 27 mai, Tribunalul a decis condamnarea lui Codreanu pentru: crima de deținere de acte secrete interesând siguranța statului, crima de reproducere în public de acte secrete interesând siguranța statului, delictul de uneltire contra ordinii sociale; crima de răzvrătire, drept care l-a condamnat la 10 ani muncă silnică şi şase ani degradare civică.

Măsurile luate împotriva lui Codreanu erau determinate de cauze interne, de o rivalitate politică pe care regele a decis să o tranşeze în favoarea sa. În acelaşi timp, a existat şi presiunea guvernelor occidentale de a lichida Mişcarea Legionară care milita pentru o alianță cu Roma şi Berlinul.

După vizitele la Londra şi Paris, dar mai ales după întâlnirea cu Hitler din 24 noiembrie 1938, Carol al II-lea a decis să treacă la suprimarea lui Corneliu Zelea Codreanu. A profitat de faptul că în ziua de 28 noiembrie a avut loc atentatul asupra profesorului Florin Ştefănescu-Goangă, rectorul Universității din Cluj, pe care guvernul l-a pus pe seama legionarilor. În această atmosferă s-a produs asasinarea lui Codreanu, împreună cu Nicadorii şi Decemvirii, în timp ce erau transportați din închisoarea de la Râmnicu Sărat la cea din Jilava, în noaptea de 29/30 decembrie 1938.

Bibliografie

*** *Istoria românilor*, vol. III, *(România Întregită)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 356-361.

Beldiman, Dana, *Armata şi Mişcarea Legionară 1927-1947*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2002.

Buzatu, Gh., Ciucanu, Corneliu, Sandache, Cristian, *Radiografia dreptei româneşti (1927-1941)*, Editura FF Press, Bucureşti, 1996.

Heinen, Armin, *Legiunea „Arhanghelul Mihail". O contribuție la problema fascismului internațional*, Humanitas, Bucureşti, 1999.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naționalism în România Mare 1918-1930*, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Mutti, Claudio, *Mircea Eliade şi Garda de Fier*, Editura Puncte Cardinale, Sibiu, 1995.

Mutti, Claudio, *Mircea Eliade, Legiunea şi Noua Inchiziție*, Editura Vremea, Bucureşti, 2001.

Nagy-Talavera, Nicolas, M., *O istorie a fascismului în Ungaria şi România*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1996.

Ornea, Z., *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Fundația Culturală Română, Bucureşti, 1995, ediția a II-a, 1996.

Pavel, Dan, *Legionarismul,* în *Doctrine politice. Concepte universale şi realități româneşti,* coord. Alina Mungiu-Pippidi, Polirom, Iaşi, 1998, p. 213-228.

Petculescu, Constantin, *Mişcarea legionară. Mit şi realitate*, Noua Alternativă, Bucureşti, 1997.

Scurtu, Ioan, Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Stoica, Stan, *Enciclopedia partidelor politice din România. 1859-2003*, Editura Meronia, Bucureşti, 2003, p. 25-28.

Scurtu, Ioan, Tampa, Natalia, Troncotă, Cristian, Beldiman, Dana, *Ideologie şi formațiuni de dreapta în România*, vol. II, *25 iunie1927 – 2 ianuarie 1931*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000; vol. III, *5 ianuarie 1931 – 7 iunie 1934,* coord. I. Scurtu, Bucureşti, 2002.

Veiga, Francisco, *Istoria Gărzii de Fier. 1919-1941. Mistica ultranaționalismului*, ediția I, Humanitas, Bucureşti, 1993.

Volovici, Leon, *Ideologia naționalistă şi „problema evreiască". Eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30*, Humanitas, Bucureşti, 1995.

Vulcănescu, Mircea, *Nae Ionescu. Aşa cum l-am cunoscut*, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Zamfirescu, Dragoş, *Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.